KÜLTÜR EVRENİ

UNIVERSE CULTURE - МИР КУЛЬТУРЫ

Sonbahar/Autumn/ Падать 2015 ▪ Yıl / Year / Год 7 ▪ Sayı / Number / Число 26

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

[halk bilimi-dil bilimi-müzik-edebiyat-Türklük bilimi-mitoloji]

QUARTERLY INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

[folklore-linguistics- music-literature-Turcology -mythology]

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

[фольклора- языковедения-музыки-литературы- тюркологии- мифологии]

ISSN: 1308-6197

Sahibi / Owner / Хозяин
Hayrettin İVGİN
Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA
Tel: 0090.312 4259353 – kulturevreni@gmail.com

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства
Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE
Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43
E-mail: kulturevrenidergisi@gmail.com
www.kulturevreni.com

Fiyatı / Price /
Стоимость
15 TL (Yurt içi / Domestic)
20 $ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Стоимость подписки Abone Bedeli /
Subsciption Price
60 TL (Yurt içi / Domestic)
80 $ / 60 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date
15 Ekim 2015

Baskı / Pres / Типография
Atalay Matbaası

Kapak Resmi:
Ay Tutan Kadın (12. yy.)

Temsilcilikler / Representative / Представители

AZERBAYCAN
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE
e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

AZERBAYCAN
Doç. Dr. Nezaket HÜSEYNOVA
e-mail: nezaket_h@yahoo.com Tel: 00994503441135

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ
Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU
e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

KAZAKİSTAN
Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA
e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

TÜRKMENİSTAN
Wezir AŞİRNEPESOW
e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

KOSOVA
Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK
e-mail: tanergucluturk@hotmail.com Tel: 0037744237570

RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Elfina SIBGATULLIONA
e-mail: alfine2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Tahir KAHHAR
e-mail: tahirkahhar@gmail.ru Tel: 00998712241310

GÜRCİSTAN
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

TÜRKİYE
İbrahim İMER
e-mail: i.imer@hotmail.com Tel : 00905464912415

Kültür Evreni dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
Web sayfası aracılığıyla yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.
Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission İnstructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative
Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Not **:** Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note **:** It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению **:** Следует в алфавитном порядке

• Kültür Evreni Dergisi'ne T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.

• Ministry of Turkish Republic Culture and Tourism is a subscriber to Cultural Universe Magazine

• Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Kültür Evreni» («Вселенная Культуры»)

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

EDİTÖRDEN

Kültür Evreni dergisinin 26 sayısı ile sizlerle birlikteyiz.

Bu sayımızda 11 adet makale bulunuyor. Bilindiği gibi Kültür Evreni dergisi [halk bilimi-dil bilimi-müzik-edebiyat-Türkoloji-mitoloji] konularını içeren makaleleri kabul etmektedir.

Dergimizin internet sayfası etkin hale getirilmiştir.Her isteyen (www.kulturevreni.com) sitesine girerek, şimdiye kadar yayımlanmış bütün dergileri görebilirler. Hatta, istedikleri makaleyi indirebilirler ve bu makalelerden bilimsel çalışmalarından yararlanabilirler.

Kültür Evreni dergisinde makalelerin yayımlanmasını arzu edenler, sitemize girerek burada yazılı Yayın İlkelerini dikkatli şekilde incelemelidirler. Yayın İlkelerine uygun yazılar dergimizde yer alabilmektedir.

Bu sayımızda yayımlanan makalelerin bilim dünyasına yararlı olacağını umuyor, okuyucularımıza saygılarımızı iletiyoruz.

Hayrettin İVGİN
Editör

Prof.Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

FROM EDITOR

Our esteemed readers,

We are meeting with the 26th edition *Universe Culture* magazine.

In this issue of our magazine, it has 11 articles. As is known, *Universe of Culture* magazine accepts articles containing the subject of folklore-music-linguistics, literature and mythology Turkology.

Our magazine’s web page has been activated. Whoever wishes can visit this website (www.kulturevreni.com) and can see all the issue of magazine published so far. Even, everyone can download everykind of article and benefit from these articles for scientific studies.

Universe Culture magazine who desire the publication of articles in the magazine, written here by entering our site, “Editorial Principles” should examine carefully the way. "Editorial Principles" appropriate articles can take part in our magazine.

We hope that this edition’s articles will be beneficial to the world of science and we wish ease with your works and success for of you.

Hayrettin İVGİN
Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editor

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемый читатель,

Перед Вами 26-ый номер журнала “Мир культуры”.

В этом номере журнала размещены 11 статей. Как раньше было оглашено, в нашем журнале публикуются статьи актуальные в области фольклора, языкознания, литературы, тюркологии, мифологии и музыки.

Электронный адрес нашего журнала: www.kulturevreni.com что даёт доступ к любой опубликованной статье. Желающие публиковать научные статьи в нашем журнале, должны войти на наш электронный адрес и выслать статьи по указанным правилам.

Просим строго соблюдать “Правила издания” и информировать представителей нашего журнала вашей страны.

Надеемся, что ваши статьи, опубликованные в этом номере нашего журнала, принесут пользу научному миру. Желаем удачи в вашей дальнейшей начной деятельности.

Профессор Доктор Хайреттин Ивгин — Редактор журнала

Профессор Доктор Эрдоган Алтынкайнак — Редактор журнала

TÜRKİYE'DE "*ALTAYİSTİK*" ÇALIŞMALARI

STUDIES OF "ALTAYISTIC" IN TURKEY

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY*

Öz

"Ural-Altay", "Ural", "Altay" dilleri teorileri XVIII. yüzyılın sonlarında Avrupalı dilbilimciler tarafından ortaya atılmış bilimsel görüşlerdir.

Altay dillerinin büyük üstadı Finlandiyalı G.J. Ramstedt (1873-1950)'dır. Onun Moğol ve Kore dillerini karşılaştırmalı araştırmaları ünlüdür. Maalesef Altayistik çalışmaları öncelikle Batıda başlamıştır. XX. yüzyılın ortalarında Türk bilim alanında Altayistik çalışmaları önem kazanmaya başlamıştır.

Ahmet Temir, Reşit Rahmeti Arat, Osman Nedim Tuna, Şinasi Tekin gibi bilim adamları üniversitelerde bu konularda çalışmalarıyla bilinir.

Daha sonra bunların doktora öğrencileri devrede olmuştur. Talat Tekin, Tuncer Gülensoy, A. Bican Ercilasun, Osman F. Sertkaya, Leyla Karahan, Gürer Gülsevin, Ahmet Buran gibi şu anda yaşayan dilciler bu konulara eğilmiş ve eserler vermişlerdir.

Hem tarihi, hem de yakın dil akrabalığı bulunan Moğollarla karşılıklı Moğolca ve Altayistik dersleri mutlaka konmalıdır. Öğretim üyesi mübadelesi yapılmalıdır.

Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçi, Köke Debter, Altan Debter gibi basılan kitapların sayısı artırılmalı, Moğolca kaynaklar asıllarından incelenmelidir.

Türk tarihi ve dili için önemli olan Cengiznâmeler mutlaka araştırma ve incelemelerde yer almalıdır.

Mongolistik ve Altayistik çalışmalarının artması; Türkolojinin ve Türk biliminin daha kazançlı olmasına yol açacaktır.

Anahtar Kelimeler: Altayistik, Mongolistik, Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçi, Altay dil ailesi, Türkoloji.

Abstract

"Ural-Altai", "Ural", "Altai" language theory XVIIIrd At the end of the century scientific views are put forward by the European linguists.

Great master of the Altai languages is Finnish G.J. Ramstedt (1873-1950). His Mongolian and Korean comparative researches are famous. Unfortunately, Altayistic studies primarily began in the west. In the middle of XXth century, Altayistic studies began to gain importance in Turkish linguistics.

* Em. Öğretim Üyesi. Dilbilimcisi-Türkolog-Mongolist. Ankara/TÜRKİYE

Scientists such as Ahmet Temir, Resit Rahmeti Arat, Osman Nedim Tuna, Sinasi Tekin known for their work at universities on these studies.

After them their doctoral students became active. Currently living linguists Tekin, Tuncer Gulensoy, A. Bican Ercilasun, Osman F. Sertkaya, Leyla Karahan, Gurer Gulsevin, Ahmet Buran worked on these issues and gave their works.

In terms of historical and linguistic affinity, there is a closeness between the Mongols and Turks. Therefore, it must mutually Mongolian and Altayis course should be opened. Lecturer exchanges must be done.

The number of published books such as Mogolların Gizli Tarihi (The Secret History of the Mongols), Altan Topci, Köke Debter, Altan Debter should be increased; Mongolian resources should be studied from the original.

Cengiznames (Genghis Khan Letters) which are important for Turkish history and Turkish language studies must take place in an investigation or review.

Increasing Mongolistics and Altayistics works will lead to be more profitable for Turkology and Turkish linguistics.

Keywords: Altayistic, Mongolistic, Mogolların Gizli Tarihi (The Secret History of the Mongols), Altan Topçu, Altaic languages familiy, Turcology.

Bilindiği gibi "***Ural-Altay***" ve sonra "***Ural***" ile "***Altay***" Dilleri Teorileri XVIII. Yüzyılın sonlarında Avrupa'lı dilbilimciler tarafından ortaya atılmış bilimsel bir görüş idi. İsveçli **Ph. Von Strahlanberg** (1730), Fransız **J. P. Abel-Rémusat** (18200), Alman **W. Schott** (1836), Finlandiyalı **M.A. Castren** (1813-1852), **O. Böhtlingk** (1851 Danimarkalı **V. Thomsen** ve Macar **J. Budenz** bu teoriyi destekleyen dilciler idi.

Altay dilinin büyük üstadı Finlandiyalı G.J. **Ramstedt** (1873-1950), Türk, Moğol ve Kore dillerinin karşılaştırmalı (mukayeseli) araştırmalarıyla tanınmış; ortaya koyduğu çalışmalarının sonucunda Ural-Altay dilleri teorisi üzerinde durmayı gereksiz bulmuştur. Bugün artık hayatta olmayan Altayistlerden **N. Poppe, P. Aalto, D. Sinor, K. Menges, J. Benzing, G. Clauson, L. Ligeti, Sh. Hattori, K. Katona, O Pritsak, A. Von Gabain, K. Thomsen, A. Temir, R.R. Arat, Osman N. Tuna, Ş. Tekin** gibi dilciler bu ekolün temsilcileri olarak adlandırılabilirler.

T. Tekin, T. Gülensoy, A.B. Ercilasun, Osman F. Sertkaya, A. Gül Sertkaya, F.S. Barutçu-Özönder, L. Karahan, G. Gülsevin, A. Buran, F. Kirişçioğlu, A. Günşen, M. Öner, C. Alyılmaz, O. Mert, B. Gül, F. Ersoy, Y. Kartallıoğlu gibi yaşayan Türkiye dilcileri de bu ekolün destekleyicilerindendir.

Türkiye'de Altay Dil Ailesi'ni meydana getiren dillerden ***Moğolca-Mançu/Tunguzca-Korece-Japonca***'nın Türkçe ile karşılaştırmalı araştırmaları ancak XX. Yüzyılın ikinci yarısından sonra başlamıştır. Kazan Türkü asıllı **Ahmet Temir**'in Alman Sinolog-Mongolist **Haenisch**'in yayınladığı "***Monggol-un Niguça Tabçiyan" (Juan Chao Pi-Shi)*** adlı eserini Rus **Kozin**'in Rusça tercümesi ile karşılaştırarak "***Moğolların Gizli Tarihi***" adı ile Ankara'da TTK yayınları arasında neşretmiştir. Türkiye Türkolog ve tarihçileri bu eserin tercümesi ile *Altay dilleri teorisi gerçeği* ile tanışmıştır. A. Temir bu eserinden sonra 1965 yılında "***Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nureddin'in Moğolca-Arapça Vakfiyesi***" adlı eserini yine TTK yayınları neşretmiş; böyle bir eserin içinde geçen kişi ve yer adlarının Türkoloji için önemine dikkat çekmiştir. Nitekim Türk kültür tarihçilerinden **Bahaddin**

Ögel "***Selçuklu Araştırmaları Dergisi***"nde neşrettiği "***Cacaoğlu Vakfiyesinde Geçen Moğolca Kişi Adları Üzerine***" adlı makalesinde, meseleyi Türkoloji ve tarih açısından değerlendirmiştir.

Ahmet Temir Türkçe ve Moğolca üzerinde yaptığı çeşitli çalışmaları ile dikkat çeken bir Türkolog-Mongolist bilim adamımızdır. Onun bu konuda yapmış olduğu hizmetleri unutmak mümkün değildir. Onun "*Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*'nde yayımladığı "***Türkçe ve Moğolca İlişkileri***" adlı makalesi altmış yıl öncesi Altayistik bilgileri için bir kaynak niteliğindedir.

A. Temir'in ***Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*** Başkanı iken, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50. yılı münasebeti ile Ankara'da toplanan **XVI. PERMENANT INTERNATIONAL ALTAISTIC CONFERENCE (PIAC) = XVI. DAİMİ MİLLETLERARASI ALTAYİSTLER KONFERANSI (DAMAK)** 'ın başkanlığı ve ev sahipliğini yapması, o zamanki Türk kültür politikasına damgasını basan çok önemli bir olaydı. Bugün bile hâlâ XVI. Toplantının Avrupalı, ABD'li, Japon, Çinli, Koreli, Rus, Finlandiyalı vb. üyeleri üzerinde bıraktığı derin misafirperverlik ve mükemmel tertibin izleri anlatılmaktadır.

Temir'in Türkiye Türkolojisine yaptığı büyük hizmetlerden birisi de bugün Türkiye'de yaşayan **Tuncer Gülensoy**'a "***Moğolların Gizli Tarihinde Hâl Ekleri ve Cümlede Kullanılış Şekilleri***" adlı DOKTORA tezini yaptırmasıdır. Gülensoy bu tezle birlikte Türkçe-Moğolca karşılaştırmalı dil araştırmaları, Türk-Moğol halkbilim araştırmaları, Türk-Moğol kişi adları-yer adları vb. gibi konularda sayısız makaleler yayımlamış, çeşitli kongre ve sempozyumlara bildiriler sunmuştur. Gülensoy'un bu konudaki en önemli iki çalışması şunlardır.

1) ***ALTAN TOPÇİ (Moğol Tarihi)***, Ankara 2008. Kültür Ajans yayını;

2) ***Türkiye Tükçesindeki Türkçe Sözcüklerin*** **[**Tarihi-Yaşayan Türk Lehçeleri, Anadolu Ağızları ve Altay Dilleri İle Karşılaştırmalı**]** ***Köken Bilgisi Sözlüğü*****,** Ankara 2008, II Cilt, 1208 S., TDK yay.

Bu iki eser de Türkoloji, Mongolistik ve Altayistik açısından çok önemli birer kaynaktır. ***ALTAN TOPÇİ*** adlı ikinci en önemli Moğolca kaynak olan bu eser, XVI. Yüzyıl Moğol tarihinin kaynağı olup, ***Moğolların Gizli Tarihi*** adlı eserin bir Budist versiyonudur. Bu Moğolca eser T. Gülensoy tarafından Moğolca aslından tercüme edilerek **C. Bawden'**in İngilizce tercümesi ile karşılaştırılmış ve geniş notlar ilavesiyle Türk Tarih Kurumu ***Belleten***'in 152 (1974), 196 (Nisan 1986) ve 199 (Nisan 1987) sayılarında üç bölüm halinde neşredilmiştir. Bu bölümlerin birleştirilmesiyle kitap haline getirilen ***ALTAN TOPÇİ*** 2008 yılında, Ankara'da Kültür Ajans yayınları arasında çıkmıştır.

Tuncer Gülensoy'un Türkoloji-Altayistik ve Mongolistik konularında yazmış olduğu makale ve sunduğu bildirilerin sayısı 1500 kadardır. Onun bu bilimsel makaleleri Doç. Dr. Şaban Doğan tarafından derlenip tasnif edilerek basıma hazırlanmaktadır.

Bugüne kadar yazmış olduğu kitaplar, makaleler ve bildirilerin künyeleri "***Tuncer Gülensoy Armağanı***" adlı 3 ayrı yayında yer almaktadır. 4. bir "***TUNCER GÜLENSOY ARMAĞANI***" da Ankara'da ***Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*** tarafından, Doç. Dr. Bülent GÜL'ün editörlüğünde hazırlanmaktadır.

Türkiye Türkologları içinde Mongolistik ve Altayistikle ilgilenen pek fazla dilci yoktur. Amerika'da bulunduğu yıllarda Mongolist ve Altayist Prof. Dr. **Nicholaus Poppe**'nin derslerine katılarak ondan Moğolca öğrenen Prof. Dr. **Osman Nedim TUNA** ile Prof. Dr. **Talât TEKİN**'in bu konulardaki çalışmaları önemlidir.

Türk Kültürüne Araştırma Enstitüsü tarafından editörlüğü yapılan ve 1976 yılında bir cilt olarak yayımlanan "***TÜRK DÜNYASI EL KİTABI***"nın **İkinci Bölüm:** ***Türk Kültürünün Meseleleri*****-I. Türk Dili**; **A. Ural Altay ve Altay Dilleri**: *1. Ural – Altay Dilleri Teorisi* konusu Prof. Dr. **Ahmet Temir** tarafından (s. 115-118); *2. Altay Dilleri Teorisi* konusu da Prof. Dr. **Talât Tekin** tarafından (s. 119- 130) yazılmıştı. Daha sonra III. Cilt olarak yayımlanan "***TÜRK DÜNYASI EL KİTABI***"nın "*Altay Dilleri Teorisi*" bölümü ise Prof. Dr. **Osman Nedim Tuna** tarafından kaleme alındı. Tuna'nın "***Osmanlıcadaki Moğolca Ödünç Kelimeler***" adlı makalesi Altayistik için önemli bir kaynaktır. Tuna'nın bu konuda yazmış olduğu makalelerin künyesi "***Prof. Dr. Osman Nedim Tuna Armağanı***"nda, öğrencisi Prof. Dr. **Gürer Gülsevin** tarafından yayımlanmıştır.

Talât Tekin'in Türkoloji, Mongolistik ve Altayistik'le ilgili makaleleri meslektaşları tarafından derlenmiş ve üç ayrı cilt hâlinde yayımlanmıştır.

Türkiye'de son yıllarda yetişen genç Türkologlardan üç kişi Moğolca-Türkçe-Çuvaşça konularında çalışmalar yapmaktadır. Doç. Dr. **Bülent Gül**'ün "***Moğolca Ata Sözleri***" adlı mükemmel eseri "Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü" tarafından yayımlanmıştır (Ankara, 2010)

Yard. Doç. Dr. **Yavuz Kartallıoğlu**'nun "***Çağdaş Moğolcanın Grameri***" adlı eser, bu konuda Türkiye'de yazılan ilk telif eser olup, yine "Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü" tarafından yayımlanmıştır. (Ankara 2010).

Yard. Doç Dr. **Feyzi Ersoy**'un "***Dil Araştırmaları***" dergisinin 6. sayısında (Bahar 2010) yayımlanan "***Türkçe ve Moğolcaya Kelime Sonunda Açık Hece / Kapalı Hece Açısından Bir Bakış***" (s. 29-45) adlı karşılaştırmalı araştırması, Türkiye'de yapılan Altayistikle ilgili çalışmaların son örneklerinden birisidir. **Ersoy**'un "***Çuvaşça-Moğolca İlişkileri***" adlı seri TDK'na teslim edilmiş olup, rapor safhasındadır.

Yabancı dillerden Türkçeye tercüme edilen Moğolca ve Altayistikle ilgili eserler, ne yazık ki, çok fazla değildir.

1) Sir **Gerard Clauson**'un, ***CAJ***'in 1956 yılı sayısında yayımlanan "***Altay Dilleri Karşıtı Bir İddia***" adlı İngilizce makalesi 55 yıllık bir gecikme ile,, Fatma Ertürk tarafından Türkçeye çevrilerek "***Dil Araştırmaları***" dergisinin 8. (Bahar 2011) sayısında yayımlanmıştır. (s. 171-176)

2) Buryatistan'ın Ulan Ude Üniversitesinde görev yapan **V. İ. Rassadin**'in "***Moğolların Gizli Tarihinde Türkçe Unsurlar"*** adlı, 1995 yılında Rusça olarak yayımlanan makalesi, **Reshide Adzhumerova** ve **Emine Atmaca** tarafından Türkçeye çevrilerek "***Dil Araştırmaları***" dergisinin 6. sayısında (Bahar 2010) yayımlanmıştır. (s.211-216)

NOT: Bu konuda bir makale Tuncer Gülensoy tarafından 1973 yılında yayımlanmıştır: "**Moğolların Gizli Tarihindeki Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme**" ***Türkoloji Dergisi***, (Ankara 1973), s. 93-105.

Rassadin, Gülensoy'dan 23 sene sonra yayımladığı bu makalesinde, adı geçen çalışmayı kaynak göstermemiştir.

***

Türkiye Üniversitelerinde ALTAYİSTİK Çalışmaları:

Üniversitelerimizde, ne yazık ki, Moğolca ve Altayistikle ilgili lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde dersler verilmemekte, bu yüzden tezler de yapılmamaktadır. Ahmet Temir Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde görevli iken 3. ve 4. sınıf öğrencilerine haftada ikişer saat Moğolca dersleri verilirdi. A.Temir emekli olduktan sonra o zamanlar doçent olan Tuncer Gülensoy önce lisans ve sonra yüksek lisans düzeyinde, hem dilcilere hem de tarihçilere yüksek lisans derleri verdi.

1982 yılında Fırat Üniversitesinde görev alan Gülensoy, Fen-Edebiyat Faültesi TDE Bölümünde YL. ve Doktora düzeyinde Moğolca ve Altayistik dersleri açarak 7 yıl bu dersleri sürdürdü. 1989 yılında Erciyes Üniversitesine nakleden Gülensoy, buranın Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde açtığı Moğolca ve Altayistik derslerini 18 yıl boyunca sürdürdü. 2006 yılında emekli olduktan sonra buradaki dersler de kapandı.

Moğolca ve Altayistik derslerinin hiçbir üniversitede verilmemesi Türk *dili, tarihi, sanat tarihi, folkloru* için büyük bir kayıptır. Türkoloji öğrenimi gören gençler ***Türk Dili Tarihi, Tarihî Türk Lehçeleri*** (*Kök Türkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı ve Harezm Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi*), ***Anadolu Ağızları, Yaşayan Türk Lehçeleri*** (*Azerîce, Türkmence, Özbekçe, Kırgızca, Kazakça vb*.), ***Türkçenin Grameri, Eski Yazı-Osmanlıca*** gibi dil dersleri görür ama Moğolca ve Altayistikle ilgili hiçbir bilgi alamaz. Türkolojiden mezun olan bir öğrenci lisans düzeyinde, fakültesindeki öğretim üyelerinin kapasitesi kadar bilgi yüklenir. Yüksek Lisans ve Doktora düzeyinde öğrenim görüp "***bilim uzmanı***" ve "***Ph. D.***" derecesi alacaksa, ne yazık ki, bu konuda da yarım bilgi sahibi olur.

Avrupa ve Amerika'nın pek çok üniversitesinde Türkoloji öğrenimi gören bir öğrenci, Altayistik ve Mongolistik alanlarında dersler görür, hattâ duruma göre Mançu-Tunguzca, Korece ve Japonca da öğrenir. Türkiye'deki üniversitelerden DTCF ile Erciyes Üniversitesinde Korece ve Japonca bölümleri vardır. Ancak buralarda yapılan öğretimlerde Türkolojiye yönelik açılmış derler yoktur. Bu bölümlerin hocaları da Türkoloji bilmedikleri için karşılaştırmalı araştırma yapamazlar, makale ve eser üretemezler.

SONUÇ: Hem tarihî hem de yakın dil akrabalığı bağımız olan Moğollarla karşılıklı olarak Moğolca ve Altayistik dersleri açılmalı, öğretim üyesi mübadelesi yapılarak Türk ve Moğol gençlerine Türkoloji ve Altayistik (Türkçe ve Moğolca Dil İlişkileri) öğretilmelidir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünde Prof. Dr. **Sadettin Gömeç**'in danışmanlığında "Doktora" yapan Moğol gençleri gibi, Moğolistan Üniversitelerinde de Doktora yapan Türk gençleri olmalıdır. ***Klasik Moğolca, Modern Moğolca (Halha Moğolcasış, Buryat, Ordos*** ve ***Kalmuk Moğolcaları*** da öğrenilmeli, Türk dili ve tarihine kaynak olan ***Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçi, Köke Debter, Altan Debter*** gibi Moğolca kaynaklar asıllarından incelenmelidir. Türk tarihi için önemli olan "***Cengiznâme***"ler de unutulmamalıdır.

Böyle yapıldığı takdirde hem Türkoloji hem de Mongolistik kazançlı çıkacaktır. Çünkü Türk coğrafyasının ***Saha (Yakut), Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen, Altay, Hakas, Tuva, Şor, Lebet, Kuu-Kişi,*** vb. Türk bölgelerinde yaşayan Türk topluluklarının lehçelerindeki Moğolca unsurlar ancak Altayistik metotları ile incelenebilir.

BOSNA HERSEK'İN OSMANLI SİYASAL VE KÜLTÜREL HAYATINDAKİ YERİ VE BU EYALETTE ALEVÎ BEKTAŞÎ EDEBİYATININ İZLERİ

BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE OTTOMAN POLITICAL AND CULTURAL LIFE AND THE TRACES OF THIS STATE ALEVI BEKTASHI LITERATURE

Nail TAN*

Öz

Fatih ve Kanunî tarafından Osmanlı Devleti toprağı hâline getirilen Bosna Hersek'te Bosnalılar Müslümanlığı kabul edip Arap alfabesiyle Osmanlı Türkçesinde eserler vermişlerdir. Boşnaklar arasından, şair yazar dışında Osmanlı Devleti'ne pek çok sadrazam, vezir, beylerbeyi, kaptanıderya, şeyhülislam, kazasker, müderris hizmet etmiştir. Bosna Hersek kökenli 22 sadrazam Osmanlı devlet hayatında görev almıştır.

Osmanlı döneminde Bosna kökenli 26 divan şairi tespit edilmiştir. Bosna, şair zenginliği bakımından 10. belde olmuştur.

Bosna Hersek'te, yeniçeriler vasıtasıyla ilk yayılan inanç sistemi Bektaşîlik olmuştur. Sonra Halvetîlik, Mevlevîlik ve diğer tarikatlar yayılmıştır.

Bosna kökenli dört Bektaşî şair Balkanlar, İstanbul ve Anadolu'da şöhret kazanmıştır: Ahmed Vahdetî, Rahmî Baba, Derviş Ahmed/Gurbî ve Bosnavî Baba. Bu halk şairleri, divan şiirine de vakıftılar.

Anahtar Kelimeler: Bosna Hersek, Boşnak Bektaşîlik, Ahmed Vahdetî, Rahmî Baba, Derviş Ahmed Gurbî, Bosnavî Baba.

Abstract

Brought to the territory of the Ottoman Empire by Sultan Fatih and Kanuni, in Bosnia-Herzegovina, Bosniaks accepted Islam and with Arabic alphabet they created Ottoman Turkish works. Except poet and writer, Bosnians served to Ottoman Empire as grand vizier, viziers, governor, captain of the sea, Sheikh al-Islam, qadi'asker/kadi'asker, professor. 22 Bosnian grand viziers served to the Ottoman Empire.

In Ottoman era, 26 Bosnian origin folk poets were identified. Bosna became 10th region for wealthy of poet.

In Bosnia-Herzegovina first spread belief system was Bektashi order by janissaries. Then Halveti/ Khalwatiyya/Khalwatiya, Mevlevi order/ Mawlaw'īyya and other sects have spread.

* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (E) HAGEM Genel Müdürü, Halk Bilimci. Ankara/TÜRKİYE

Bosnian origin, four Bektashi poet gained fame in Balkans, Istanbul and Anatolia: Ahmed Vahdetî, Rahmî Father, Dervish Ahmed/Gurbî ve Bosnavî Father. These folk poets are also professional on divan poetry.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Bosnian Bektashi order, Ahmed Vahdeti, Rahmi Father, Gurbi Dervish Ahmed , Bosnavî Father.

Giriş

Fatih Sultan Mehmet döneminde önce bir bölümü 1463, sonra da Kanunî döneminde tamamı 1528 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası hâline gelen Bosna-Hersek'teki Slav kökenli ve Hristiyan Bogomil inançlı Bosnalıların önemli bir bölümü kendi istekleriyle İslamiyeti kabul etmiş, devletin sadık bir tebası olarak sonraki yıllarda Osmanlı yönetim ve askerî teşkilatında önemli görevler almış, bilim ve sanat hayatında da etkin bir rol üstlenmişlerdir. Türkler, İslamiyeti kabul etmiş Bosnalılara, Bosnalı anlamında Boşnak/Boşniyak adını vermişlerdir. Bosna-Hersek'teki Müslümanlarla birlikteliğimiz 1878 Berlin Antlaşması'na kadar sürmüş, resmî ayrılık ise 1908'de gerçekleşmiştir (Gölen 2010: 39-40, 127-133).

İslamiyeti kabul eden Bosnalılar, Kur'an yazısının, Arap alfabesinin yanı sıra Osmanlı Türkçesini öğrenip 15. yüzyılın sonlarından itibaren bu yeni dillerinde de eser vermeye başlamışlardır. Osmanlı Türkçesinde eser veren ilk Bosnalının II. Bayezid'in veziri Derviş Yakup Paşa olduğu biliniyor (İsen 1997:567). Ancak, Fatih'in sadrazamı olup Adnî mahlasıyla bir divan dolusu şiir yazan, etnik kimliğinde Rum, Hırvat yanı sıra Boşnak iddiası da bulunan Mahmut Paşa'nın ilk sayılması gerekir. Osmanlı döneminde 300 civarında Osmanlı Türkçesiyle şiir yazan Boşnak şairin varlığından söz edilmektedir (Sağlam 2007:2). Dr. Hazim Şabanoviç'in 1973 yılında yayımladığı *Muslimanska Knjizevnost Bosne i Hercegovine na Orijentalnim Jezicima/Doğu Dillerinde Bosna Hersek Müslümanlarının Edebiyatı* kitabında 275 şair hakkında bilgi ve eserlerinden örnekler verilmiştir. Bosnalı bilim adamı Prof. Dr. Fehim Nametek de 1989'da yazdığı bir kitapta (*Pregled Knjizevnog Stvaranja Bosansko-Hercegovackih Muslimana na Turskom Jeziku/Türkçe Eser Vermiş Bosna Hersekli Yazarlar Üzerine Bir Bakış*), Osmanlı Türkçesiyle yazan 116 Bosna Hersekli şair ve yazar hakkında geniş bilgi sunmuştur (Kaya 2007:90). Balkan Türk Edebiyatı ve Divan Edebiyatı araştırmalarıyla tanınmış bilim adamı Prof. Dr. Mustafa İsen, 27 Şuârâ tezkiresini taramış, Osmanlı döneminde en çok divan şairi yetiştirmiş beldelerimizden biri olarak Bosna kökenli 26 divan şairinin varlığını belirlemiş ve Osmanlı coğrafyasında şair zenginliği yönünden 10. olduğunu açıklamıştır (İsen 1997: 87-88).

Doğma büyüme Müslüman oldukları için İstanbul'daki Enderun saray okulunda Bosnalılar daima tercih edilmiş, bu sayede Bosna-Hersek kökenli pek çok devlet adamı, paşa, hatta şeyhülislam yetişmiştir. Osmanlı yönetiminde Bosna-Hersek kökenli 22 sadrazamın görev aldığını söylersek durum daha iyi anlaşılır (Kaya 2007:85). Konumuza geçmeden, 19. yüzyıldan önce Osmanlı Devlet yönetiminde, bilim ve kültür hayatında önemli hizmetleri görülen bazı Bosna Herseklileri hatırlayalım (OA 1999, TGDEİS 1988).

Sadrazamlar: Mahmud (Velî) Paşa (ö. 1474), Hadım (Atik) Ali Paşa (ö. 1511), Hadım Sinan Paşa (ö. 1517), Hersekzade Ahmed Paşa (ö. 1517), Rüstem Paşa (ö. 1561), Semiz Ali Paşa (ö. 1565), Sokollu Mehmed Paşa (ö. 1579), Damat İbrahim Paşa (ö. 1601), Malkoç (Yavuz) Ali Paşa (ö. 1604), Sinan Yusuf (Cağalazade) Paşa (ö. 1605), Derviş (Lala) Mehmed Paşa (ö. 1606), Sokolluzade Mehmed Paşa (ö. 1606), Kara Davud Paşa (ö. 1623), Hüsrev Paşa (ö. 1632), Topal Recep Paşa (ö. 1632), Sarı (Tarhuncu) Ahmed Paşa (ö. 1653),

Mehmed (Civan Kapıcıbaşı) Paşa (ö. 1646), Salih Paşa (ö. 1647), Melek (Damat) Mehmed Paşa (ö. 1801),Sarı Süleyman Paşa (ö. 1687), Muhsinzade Abdullah Paşa (ö. 1749).

Vezirler, Beylerbeyleri, Paşalar: Derviş Yakup Paşa (15. Yüzyıl), Çoban Mustafa Paşa (ö. 1580), Zal Mahmud Paşa (ö. 1580), Lala Mustafa Paşa (ö. 1580), Derviş Paşa (ö. 1603), Kara İbrahim Paşa (17. Yüzyıl), Sokolluzade Hasan Paşa (ö. 1605), Hadım Hüsrev Paşa (ö. 1606), Tiryaki Hasan Paşa (ö. 1611), Mustafa Paşa (ö. 1661), Vardar Ali Paşa (ö. 1648), Sarı Ahmet Paşa (ö. 1716), Numan Paşa (ö. 1725), Rüstem Paşa (ö.1732), Recep Paşa (ö. 1769).

Kaptanıderyalar: Ahmed Ağa (16. Yüzyıl), Sinan Paşa (ö. 1554), Tüccarzade Mustafa Paşa (ö. 1641), Musâhib Yusuf Paşa (ö. 1646), Koca Musa Paşa (ö. 1647), Fazlî Fazlullah Paşa (ö. 1657), Sarhoş Ahmed Paşa (ö. 1691), Kaymak Mustafa Paşa (ö. 1730).

Diğer ünlü Bosna Hersekliler: Hamza Bâli: Mutasavvıf (ö. 1572-73), Sudî-i Bosnavî: Yazar, bilgin (ö. 1592), Ali Dede: Âlim, mutasavvıf (ö. 1598), Nakkaş Osman (ö. 1598), Matrakçı Nasuh: Tarihçi, minyatürcü, hattat, silahşör (ö. 1564), Ahmed Efendi: Hattat, din bilgini (ö. 1575), Abdullah Bosnavî: Mutasavvıf (ö. 1644), Mehmed Halife: Tarihçi (17. yüzyıl), Koca Hüseyin: Tarihçi (ö. 1644), İbrahim Peçevî: Tarihçi (ö. 1649), Hacı Yusuf Livnak: Seyyyah (16-17. yüzyıl), Beyazîzade Ahmet Efendi: Kazasker, hattat (ö. 1687), Ahmet Bosnavî: Muvakkit (ö. 1721), Hacı Osman Efendi: Hattat, müderris (ö. 1767), Abdullah Kantemir: Kütüphane kurucusu (ö. 1774), Şeyh Salahaddin Uşşakî: Mutasavvıf (ö. 1782), Ömer Bosnavî: Tarihçi (18. yüzyıl).

Divan Şairleri (Mahlasının ilk harfine göre): Adnî (Mahmud Paşa-yı Velî (ö. 1474), Ali (ö. 1647), Asafî/Hızır Çavuş (ö. 1621), Âsım/Yusuf Efendi (ö. 1710), Atfî/Ahmet (Yüzyılı belli değil), Aziz (ö. 1688), Bezmî/İbrahim (ö. 1683), Bülbülî Efendi (17. Yüzyıl), Derviş Paşa/Blayezicdagiç (ö. 1603), Fâhir/ Salih (ö. 1708), Fâiz/Abdullah (ö. 1688), Feridun/Ali (ö. 1658), Fevzî/Mehmet (ö. 1673), Habibî/Hasibî (ö. 1640), Hasbî (Yüzyılı belli değil), Hevâî/Muhammed Üsküfî (Şair, sözlükçü, ö. 1651), Hulkî (17. Yüzyıl), Husamî/Hüseyin (17. Yüzyıl), Hükmî (Yüzyılı belli değil), İlhamî (Yüzyılı belli değil), Kâimî/Kâfi Hasan Prusçak (ö. 1616), Kâtibî/Mustafa (ö. 1667), Lâmekânî/Hüseyin (ö. 1624), Ledünnî/Mustafa (ö. 1720), Mecâzî (ö. 1610), Meylî/Abdulbakî (ö. 1675), Meylî/Derviş Mehmet (ö. 1781), Mezâkî/Derviş Süleyman (ö. 1676), Mîrî/Emrullah (ö. 1671), Nihâdî (ö. 1517), Nezmî/Hasan (ö. 1713), Nergisî/Mehmet (ö. 1634), Nutkî/Ali (ö. 1727), Refdî/Mehmet (ö. 1721), Reşit Mehmet Efendi (ö. 1715), Rüşdî/Ahmet (ö. 1699), Sâbit/Alaeddin Ali (ö. 1712), Samiî/Abdulkerim (ö. 1685), Sem'î/Mustafa (ö. 1762), Sipahi/Mustafa (ö. 1651), Siyahî/Mustafa (Yüzyılı belli değil), Sükkerî/Zekeriya (ö. 1686), Şûnî/Salih (16-17. Yüzyıl), Şinasî/Mehmet (Yüzyılı belli değil), Tâlib/Ahmet (ö. 1699), Vâlî/Ahmed Çelebi (ö. 1599), Zekî (ö. 1710), Zikrî/İbrahim (Yüzyılı belli değil), Zikrî/Ebubekir Ağa (ö. 1689), Ziyâyî/Hasan (ö. 1584), Zühdî (Yüzyılı belli değil), Zülfetî/Süleyman(18. Yüzyıl).

Halk Şairleri: Vahdetî (16. Yüzyıl), Rahmî (17-18. Yüzyıl), Gurbî (18. Yüzyıl), Bosnavî Baba (19. Yüzyıl).

Balkanlarda Türk kültür mirası ve Balkan Türkleri edebiyatı konularındaki araştırmalarıyla tanınan Prof. Dr. Mustafa İsen, söz konusu Bosna-Hersek kökenli Türkçe eser veren şair ve yazarlardan en önemlilerini 20. yüzyıla kadar şöyle sıralamıştır (İsen1997:567-68):

15. Yüzyıl: II. Bayezid'in veziri Derviş Yakup Paşa.

16. Yüzyıl: Muhammed Cengiç, Şîrî, Mostarlı Ziyâyî, Vusûlî, Edâyî, Arşî, Ubeydî, Vahdetî, Derviş Paşa, Gaybî, Nihadî, Gayretî, Yazıcıoğlu Ahmed, Kemterî, Lâmekânî, Şânî, Sabuhî ve nesir ustası Matrakçı Nasuh.

17. Yüzyıl: Ağa Dede, Mecâzî, Süleyman, Varvarlı Ali Paşa, Turâbî, Selmân, Mehmed Hevâyî, Ahmed Çelebi, Nergisî, Derviş, Hüsâmî, Ali Alaadin, Habîbî, Fevzî, Mîrî, Samiî, Mezâkî, Sükkerî, Bezmî, Tâlib, Kâtibî, Kâimî, Gaibî, Zârî, Rüşdî, Vuslatî, Zikrî, Vâlî, Nâbî ve nesir dalında Ahmed Sûdî, İbrahim Peçûyî, Abdî, İbrahim, Yusuf, Hacı Mustafa ve Ömer.

18. Yüzyıl: Abdullah Mâhir, Sâbit, Mehmed Reşid, Rıfkî, Sâfî, Hürremî, Begzadeoğlu, Ledünnî, Bülbülî, Ebubekir, Muhlisî, Şehdî, Ahmed Hâtem, Kudsî, Mâilî, Vâiz Ali, Meylî, Gurbî, Abdullah Kantemir, Nazarî, Rahmî, Cûdî, İlhamî, Vehbî, Abdülvehhab Kara Hoca, Nurî gibi şairler ve Hacı Nesimzade, Ahmed, Ömer, Abdullah, İbrahim Münib, Hüseyin Muzaffer, Muhammed Yusuf, Şeyh Mahmud, Şevki Başeski ve Muhammed Emin gibi nesir ustaları.

19. Yüzyıl: Fazıl Mehmed Paşa, Seyfî, Habibâ Rıdvanbegzade, Muhammed Şâkir, Ahmed Hamdi, Abdülkerim Zühdî, Bosnavî Baba ve Hersekli Ârif Hikmet. 1878'de başlayan Avusturya döneminde Osmanlı Türkçesinde eser veren şairler: Fehmî, Esad, Hamza ve Mustafa, Firâkî, Molla Muhammed, Ahmed, Mehmed Refik, İbrahim Zikrî, Muhammed Tevfik, Salih Sıdkî Muvakkit, Hüseyin Enverî Kadiç, Muhammed Kâmil, Yunus Remzî, Mehmed Şâkir, Muhammed Kadrî.

Boşnakların Türkçe dışında kendi ana dillerinde Arap harfleriyle yazdıkları şiir ve nesirlerden oluşan "Alhamiyado" denilen edebiyat çerçevesindeki yetişmiş şair ve yazarları da vardır.

19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi ile Kültür Hayatında Etkili Olan Bazı Bosna Hersekliler

Bilindiği gibi 18. yüzyıldan itibaren devşirme yoluyla Enderunda Osmanlı devlet adamı yetiştirme sistemi gevşemiş, Türk kökenli sadrazam, vezir ve paşalar görülmeye başlamıştır. Bu sebeple, 19. yüzyılda Osmanlı devlet yönetiminde görev alan Bosna-Herseklilerin sayısı hızla azalmış, Bosnalı şair ve yazarlar da ana dillerinde eser vermeye yönelmişlerdir. 1878 Berlin Anlaşması'yla da Avusturya'nın idaresi altına giren Bosna-Hersekliler dil ve edebiyatlarını hızla değiştirmişlerdir.

19. yüzyılın başlarından itibaren Bosna Hersek'te Osmanlı idaresine karşı başlatılan bağımsızlık mücadelesi ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası binlerce Bosna Hersekli İstanbul'a göç etmiştir. Müslüman Bosnalıların önemli bir bölümü Sırp, Hırvat ve Karadağ yönetimi altına girmektense İstanbul'a göçü tercih etmiştir. Bosnalıların önemli bir bölümü İstanbul'a yerleşmiş, Bosna mahalleleri kurmuştur. Bir bölümü de Osmanlı yöneticileri tarafından İzmir, Bursa, Ankara başta olmak üzere Anadolu şehirlerine gönderilmiştir. Türkiye'ye yerleşen Bosna-Hersekli ailelerin çocukları arasından pek çok devlet adamı, komutan, şair, yazar, sanatçı yetişmiştir.

Bu yüzyılda Osmanlı devlet yönetiminde, kültürel hayatında önemli görevler üstlenmiş, değerli hizmetler vermiş bazı Bosna Hersek kökenli şahsiyetlerin sadece ad ve görevlerini hatırlatmakla yetinecek, asıl konumuz olan Bosna-Hersek'te Alevî Bektaşî Edebiyatının izleri üzerinde duracağız.

Cezzar Ahmed Paşa (1720-21 ?-1804): Osmanlı Vali ve Paşası. Napolyon'u 1799 yılında Akkâ'da durduran komutan olarak tarihe geçti.

Derviş Mehmed Paşa (ö. 1878): Rumeli Beylerbeyi, Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) üyesi.

Şemsi Paşa (1848-1908): İttihat ve Terakki Cemiyetinin gücünü Sultan II. Abdülhamit'e göstermek amacıyla bir suikast düzenleyip 24 Haziran 1908 tarihinde Manastır'da öldürttüğü Osmanlı Feriği, Paşası (Korgeneral karşıtı).

Fazıl Mehmed Paşa (ö. 1882): Şair, paşa, mutasarrıf. Divan sahibi iyi bir şairdi.

Mehmed Refik Efendi (1813-1872): Şeyhülislam.

Ali Rüştü Efendi (1858-1920/25?): Yüksek hukukçu, Adliye Nâzırı (Bakanı), İttihat ve Terakki Cemiyeti kurucusu.

Hüseyin Hasip Efendi (1838-1912): Hariciyeci, Telgraf Nâzırı (Bakanı), 1895-1908 yılları arasında uzun süre Sultan II. Abdülhamit'in Telgraf Nâzırlığını yaptı.

Melik Muhlis Efendi (1848-?): Vali, defterdar.

Mehmed Kâmil Bey (1859-1897): Şifre kâtibi, biyografi yazarı, çevirmen.

Mehmed Kadri Nasıh Efendi (1855-1928): Gazeteci, yazar.

Hersekli Ârif Hikmet Bey (1839-1903): Şair, hukukçu. 19. yüzyılın önemli şairlerindendir.

Habibe Hanım (1845/46-1891): Divan şairi.

Musa Kâzım Paşa (1821-1890): Paşa, divan şairi. Divanı vardır. Hicivleriyle tanınmıştır.

Muharrem Efendi (19. Yüzyıl): Matbaacı. İstanbul'un Boşnak lakaplı önemli matbaacılarındandır.

Hüseyin Galip Bey (1864-?): Boşnak Muharrem Efendi'nin oğlu olup hukukçudur. Bir sözlük hazırlamıştır.

Osman Efendi (19. Yüzyıl): Hattat.

Muhammed Tevfik Halvetî (1785-1866): Mutasavvıf, tarikat şeyhi.

Bosnavî Baba (19.Yüzyıl): Alevî Bektaşî şairi.

Bosna Hersek'te Alevî Bektaşî Edebiyatının İzleri

1463 yılından itibaren Osmanlı hâkimiyetini kabul edip kendi isteğiyle Müslüman olan Bosnalılar/Boşnaklar arasında daha hoşgörülü bir dinî yapıları dolayısıyla Melamîlik, Bektaşîlik ve Mevlevîlik rağbet gören tarikatlar oldu. XV.-XVI. yüzyılda Bosna Hersek'e koruyucu, muhafız olarak yerleşen Osmanlı Yeniçerileri, Hacı Bektaş Velî Ocağına bağlıydı. Blagay Sarı Saltuk Dergâhı ilk önemli Bektaşî Tekkesi oldu. Bir araştırmaya göre, Bosna Hersek'te Blagay Tekkesi dışında Saraybosna, Mostar, Tuzla ve Gradicka'da Bektaşî Tekkeleri kurulmuştu (Öz-Durdu; 2014: 184-185). Bosna Bektaşîleri Babagân Kolu'na mensuptur. Balkanlarda tasavvuf konusunda doktora yapıp yayımlayan Boşnak araştırmacı Dr. Metin İzeti, Bosna Hersek'te Osmanlı döneminde en yaygın tarikatların Bektaşîlikle birlikte Melamîlik, Mevlevîlik, Halvetîlik, Nakşîbendîlik, Kâdirîlik, Rıfâîlik ve Sâdîlik olduğunu belirlemiştir (İzeti, 2004: 352; Yorulmaz, 2007: 207). Saraybosna'da Bayramîliğin de kısa bir süre yayıldığını biliyoruz. Ancak, Bosna- Hersek'te Bektaşîlik; Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Yunanistan kadar güçlü değildir. Sayılan ülkelerde Bektaşîliği Anadolu'dan giden Türkler ile Müslüman olan az sayıdaki Hristiyan yaşatırken, topluca Müslüman olan Bosnalılar üzerinde Anadolu'dan giden her şeyhin etkisi görülmüştür.

Şiir, müziğin iç içe yaşadığı Cem ayinleri, ilk dönemde Bosnalıların ilgisini çekmiştir. Bu ortamda Bosnalı Bektaşî şairlerin ortaya çıkması tabiî bir olaydır. Çıktı da. Ancak, bu şairlerin Balkanlar ve Anadolu'daki gelişmiş, ün yapmış Bektaşî tekkelerinde yetişmesi, tecrübe kazanması gerekiyordu. Osmanlı Devleti'nde Bosna-Hersek eyaleti, bugünkü Bosna Hersek Cumhuriyeti'ne göre daha geniş sınırlara sahiptir. Bu sebeble, değerlendirmemizi yaparken Osmanlı dönemi Bosna-Hersek'ini dikkate alıyoruz. Diğer yandan, "Bosna Hersekli" tabirinin sadece Boşnakları kapsamadığını, bu topraklara Anadolu'dan göç etmiş veya devletçe yerleştirilmiş Türkleri de içine aldığını kabul ediyoruz. Bosna Hersek'te doğup İstanbul veya başka illere gidip şöhreti yakalayan kişilerin, Boşnak veya Türk kökenli olduğunu kesin şekilde bilmemiz mümkün değildir. Ancak çoğunun Boşnak kökenli olduğunda da şüphe yoktur.

Tespitlerimize göre, Bosna-Hersek kökenli dört Alevî Bektaşî şair Osmanlı döneminde ünlenmiş ve Alevî Bektaşî Edebiyatına önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bunlar Ahmed Vahdetî (16. Yüzyıl), Rahmî (17-18. Yüzyıl), Gurbî (18. Yüzyıl) ve Bosnavî Baba (19. Yüzyıl)'dır. Bildirimizde, bu dört halk şairinin sadece Bosna-Hersek ve Balkan Yarımadası'yla ilgisini ortaya koymaya çalışacağız. Ahmed Vahdetî, Gurbî ve Bosnavî Baba'nın divanları her ne hikmetse, Latin harflerine aktarılıp okuyucuya ulaştırılmamıştır. Gurbî'nin divanının Prof. Dr. Nimetullah Hafız, Bosnavî Baba'nın divanının da Doç. Dr. Ferhat Arslan tarafından baskıya hazırlandığı bilgisinin gerçeğe dönüşmesini sabırsızlıkla bekliyoruz.

Şunu memnuniyetle belirtmemiz, bir hakkı teslim etmemiz gerekir. Boşnak araştırmacılar Prof. Dr. Fehim Nametek ve Dr. Hazim Şabanoviç; Dr. Safvet Başagiç, H. Mehmed Handzic ve Dr. Recep Şkriyel, bu şairlerle ilgili Bosna Hersek'te mevcut bilgileri derleyip yayımlayarak işimizi kolaylaştırmışlardır. Teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca, Prof. Dr. Nimetullah Hafız Gurbî'yi Alevî Bektaşî Edebiyatına kazandıracak önemli çalışma ve yayınların kapısını aralamıştır (Hafız 2015). Ona da şükran borçluyuz.

Ahmed Vahdetî (16. Yüzyıl: Bosna'da Vişegrad yakınlarında Dobruna'da doğdu. 1598 yılında Konya Ereğli'de öldü.

Balım Sultan müridlerinden Makedonya Kalkandelen Harabatî Baba Dergâhında Sersem Ali Baba'ya intisap etti. Şöhretini İstanbul ve Anadolu'da yaptıktan sonra Balkanlara da şiirleri yayıldı. Süleymaniye Kütüphanesinde ve Serejova'da yazma divanları tespit edilmiştir. Bosnak araştırmacılar, Başagiç ve Handzic şair hakkında Sarajevo'da geniş yayın yapmış, şairlerine sahip çıkmışlardır (Başagiç, 1912; Handzic, 1931).

Dimetoka'da Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Dergâhında postnişînlik (1596-1628) yapıp 1646 yılında ölen Halil Vahdetî (Vahdetî Baba) ayrı kişidir. Halil Vahdetî, Hacı Bektaş Dergâhına da 1628'de şeyh olmuştur.

Ahmed Vahdetî, önce Bektaşîliğe yakın Hurûfîlik tarikatının görüşlerini benimsemiş, bu yüzden "Mülhid/Dinsiz" olarak vasıflandırılmıştır.

Şiirleri, divan şiiri tarzındadır. Divanını Türkiye'de yayımlanmamış olması büyük bir edebiyat ayıbıdır.

Rahmî Baba (17-18. Yüzyıl): Bosna Yenipazarlı Bektaşî şair Gurbî'yi yetiştiren 17-18. yüzyıl şairidir. Asıl adı Mehmed Muslî, mahlası Rahmî'dir. Dimetoka'da Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Dergâhına bağlı bir Bektaşî şair olup 1740-1765 yılları arasında dergâhta postnişinlik yaptığı bilinmektedir. 1765 yılında vefat eden bu şairin diğer mahlası Rahmet Abdal'dır. Bosnalı Gurbî'yi yetiştirdiği için bildirimize dâhil edilmiştir. Başta Prof. Dr.

Mustafa İsen olmak üzere Bosna şairleri üzerine araştırma yapanlar Rahmî'yi Bosna kökenli göstermektedirler (İsen 1997).

Derviş Ahmed/Gurbî (1698/99?-1771-1775?): Eski Bosna Yenipazar/Novipazar'da Gaziler Mezarlığı'nda türbesi bulunan bir Boşnak Bektaşî şairidir. Bir şiirinde memleketini şöyle açıklamaktadır :

Diyarımdır benim Bosna bilâdi

Kamu halk-ı cihan bilür bu adı

***

Gel diyârım Bosna'dır bil sen benim

Hem Yenipazar olubdur meskenim (Ergun 1946: 101-102).

Seyyid Ali/Kızıl Deli Sultan Dergâhı'nda Rahmî mahlaslı şair, Bosnalı Mehmed Musli tarafından yetiştirildi. Bu hususu, şiirinde şöyle açıklar:

Kırkların serçeşmesi Kızıl Deli

Postnişîni mürşidim Seyyid Ali

Rehberim dervişi anın Musli'dir

Hakk rızasın gözedir ol usludur

İş bu halkındır delîlim ahlâsı

Namı Mehmed'dir ve Rahmî mahlâsı (Ergun, 1964: 102)

Gurbî, Balkanları dolaştı. Bir süre Edirne'de yaşadı. Yabancı anlamındaki Gurbî'yi mahlas olarak almasının sebebi bu seyahatlere bağlanır. Bazı kaynaklarda mahlası Garbî olarak yazıldıysa da doğrusu budur.

Gurbî hakkında en geniş araştırma BAL-TAM kurucusu Prof. Dr. Nimetullah Hafız tarafından yapılıp yayımlandı (Hafız 2015). Prof. Nafız, makalesinde 9 şiirine yer verdi, ayrıca 170 şiirini içine alan divanını baskıya hazırladığını yazdı.

Bosnavî Baba (19. Yüzyıl): Bektaşî halk şairi.

19. yüzyılın önemli Bektaşî halk şairlerindendir. Bosnalı olduğundan mahlasını "Bosnavî" almıştır. Kaynaklarda; Balkanlar ve Anadolu'da elinde saz, başında külah dolaştığı, pek çok Alevî-Bektaşî halk şairiyle tanıştığı, onlarla ilgili 34 dörtlükten oluşan, 107 şairden söz eden bir "Şairname" söylediği belirtilmektedir. Bu şairnamede, 19. yüzyılda yaşadığı bilinen Seyranî, Kenzî, Ecrî, Türabî gibi şairlerden söz ettiği dikkate alınarak incelemeciler tarafından 19. yüzyılda yaşadığı yazılmıştır. Sultan Abdülmecid döneminde bir süre (1839'da) İstanbul'da yaşadığı bilinen Seyranî'den söz etmesi dolayısıyla İstanbul semâî kahvelerine uğradığını söyleyebiliriz. Balkanlardan Anadolu'ya geçerken de İstanbul birinci duraktı. Gerçi Seyranî de 22 yaşında iken askerliğini Balkanlarda yaptı ama o sırada ünlü bir âşık değildi.

Halk edebiyatı uzmanı M. Sabri Koz'un 13 Nisan 2012 tarihinde Ankara'daki sohbetimizde söylediğine göre, cönklerde yüze yakın şiiri vardır. Ancak, hakkındaki en geniş araştırmalarda bile bunlardan henüz on yedisi yayımlanmıştır. Yine dostum Koz'un verdiği bilgiye göre, Doç. Dr. Ferhat Arslan, Bosnavî Baba'nın 200 civarında şiirinin yer aldığı

divanını bulmuş olup baskıya hazırlamaktadır. Bu divan basıldığında Bosnavî Baba'nın hayatı, sanatı hakkında daha güvenilir ve ayrıntılı bilgilere ulaşmış olacağız.

Şu anki bilgilerimize göre, elimizde yayımlanmış biri şairname parçası, 16 şiir bulunmaktadır. BAL-TAM'ın düzenlediği II. Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu'nda (3-6 Eylül 2002, Mostar) hayatı ve söz konusu şiirleri meslektaşımız Hayrettin İvgin tarafından bildiri olarak ele alınmıştır (İvgin 2007: 505-519). Bektaşîlerle ilgili şiiri meşhurdur.

Vâkıf-ı esrar iken, kıl Bosnavî cânın fedâ

Çün şehid-i Kerbela kurbanıdır Bektaşîler

beyitiyle sona erer.

Sonuç

Bosna Hersek'te 1463'ten itibaren en yaygın inanç sistemlerinden biri Bektaşîlikti. Bosna Hersek'i koruyan Osmanlı askerleri de bu ocağa bağlıydı. Bektaşîlikle birlikte Halvetîlik, Hurûfîlik ve Mevlevîlik de Bosna Hersek'te ilgi gördü. Yavuz Sultan Selim'den itibaren Sünnî tarikatların ağırlığı hissedilmeye başlandı. Yine de 18. yüzyılda Gurbî'nin, 19. yüzyılda da Bosnavî Baba'nın yetiştiğine şahit olduk.

Bektaşî Bosnalı şairlerin temel özelliği, Bosna Hersek dışında Bektaşîliği ve Türkçe şiir söylemeyi geliştirmeleri, divan şiirine önemli ölçüde vakıf olmaları ve Balkanlara, Anadolu'ya seyahat düzenlemeleridir. Bosna Hersek dışında ünlendikten sonra, şiirleri memleketlerine dönmüş, Bosna Hersekliler daima şairlerine sahip çıkmayı bilmişlerdir. Bosnalı Alevî Bektaşî şairlerin divanları basıldığında daha geniş yorum yapma imkânına sahip olacağız.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aydın, Ayhan (2015), "Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Dergâhı Ziyareti". *Yol*, S. 35, 5-6/2015, s. 29-40.

Başagic, Safvet Beg (1912), *Bosanci i Hercegovci u Islamkoj Knjizevnosti* (İslam Edebiyatında Bosna ve Hersekliler), Sarejevo.

Ergun, Sadettin Nüzhet (1946), "Gurbî", *17. Asırdanberi Bektaşî Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri,* İstanbul, s. 101-106.

Gölen, Zafer (2010), *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, Ankara, 520 s., TTK Yayını

Hafız, Nimetullah (2015), "Yenipazarlı Derviş Ahmed Gurbî'nin Hayatı ve Eserlerine Bir Bakış", *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, S. 22, 3/2015, s. 195-224.

Handzic, H. Mehmed (1931), *El-cevheretü'l-esnâ fî Terâcümi Ulemâi ve Şuarâi Bosna (Bosnalı Şair ve Bilginler)*, Kahire.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal (1999-2013), *Son Asır Türk Şairleri*, haz. Müjgân Cunbur, İbrahim Baştuğ, Hidayet Özcan, M. Kayahan Özgül, Ayşegül Celepoğlu, Ankara, 5 Cilt, 2809 s. , AKM Yayınları: 203-433.

İsen, Mustafa (1997), "Bosna'da Türk Edebiyatı", *Ötelerden Bir Ses*, Ankara, s. 565-570, Akçağ Yayınları: 200.

İskit, Server (1939), *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, İstanbul, 484 s. , İskit Yayınevi.

İvgin, Hayrettin (2007), "Âşık Bosnavî", *II. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri*, Prizren, s. 505-519, BAL-TAM Yayınları; *Hüsne Mağrur Olma,* Ankara 2005, s. 135-151. Kitabevi Yayını.

İzeti, Metin (2004), *Balkanlarda Tasavvuf,* İstanbul, 446 s., İnsan Yayınları

Kaya, Doğan (2009), *Şairnameler,* Erzurum, 120 s.

Kaya, Fahri (2007), "Osmanlı Edebiyatının Ayrılmaz Bir Bölümü Olan Boşnak Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyatında Bosna/Adıma Mostar Diyeler*, haz. F. Sağlam-A. Karadan, İzmir, s. 83-113, KIBATEK Yayınları: 12.

Mehmed Süreyya (1996), *Sicill-i Osmanî*, bs. haz. Nuri Akbayar, İstanbul, 6 Cilt, 2068 s. , Tarih Vakfı Yayınları: 30.

Namatek, Fehim (1989), *Prefled Knjizevnog Stvaranja Bosansko-Hercegovackih Müslimana na Turskom Jeziku* (Türkçe Eser Vermiş Bosna Hersekli Yazarlar Üzerine Bir Bakış), Sarajevo.

Osmanlılar Ansiklopedisi-OA (1999), Yayın Yönetmeni Ekrem Çakıroğlu, İstanbul, 2 Cilt, 692+704 s. , YKY.

Öz, Gülağ-Durdu, Aydın (2014), *Dünya Alevî Bektaşî Ehlibeyt İnanç Merkezleri Türbelerimiz,* Ankara, 185 s., Yol Yayınları.

Öztürk, Yaşar Nuri (1996), *Son Devir Türk Tasavvufu ve Bosnalı Muhammed Tevfik Efendi*, İstanbul, 3. bs. 198 s. , Yeni Boyut Yayınları.

Pakalın, Mehmed Zeki (2008-2009), *Sicill-i Osmanî Zeyli*, Ankara, 19 Cilt, 187+168+176+167+178+160+156+153+154+145+168+157+160+160+137+168+154+177 + 183, TTK Yayını.

Rado, Şevket (1984), *Türk Hattatları*, İstanbul, 240 s.

Sağlam, Feyyaz-Karadan, Ayşe (2007), *Türk Dünyası Edebiyatında Bosna/Adıma Mostar Diyeler*, İzmir, 170 s. , KIBATEK Yayınları: 12

Şabanoviç, Hazim (1973), *Muslimanske Knjizevnost Bosne i Herçegovine na Orijentalnim Jezicime* (Doğu Dillerinde Bosna Hersek Müslümanlarının Edebiyatı), Sarajevo.

Tan, Nail (2003), "Bosnalı Ahmet Vahdetî Baba", *Türk Dili*, S. 624, 12/2003, s. 815-818; *Derlemeler Makaleler,* (2007), Ankara, C 3, s. 298-301.

Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü-TGDEİS (1988), haz. H. İpekten, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu, T. Karabey, Ankara, 578 s. , KTB Yayınları: 342

Yorulmaz, Hüseyin (2007), *Osmanlı'nın Batı Yakası Bosna*, İstanbul, 334 s.

XIX. YÜZYILA AİT BİR YAZMADA BULUNAN NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA SÖZ VARLIĞI

LOCATED IN THE XIXTH CENTURY MANUSCRIPT VOCABULARY OF NASREDDIN HODJA JOKES

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI[*]

Öz

Gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında pek çok yazmada Nasrettin Hoca fıkralarının yer aldığı bilinmektedir.

Bu makalede; halen orjjinal nüshası Afyon (Gedik Ahmet Paşa) İl Halk Kütüphanesinde bulunan Seyyid Burhaneddin Çelebi'nin Burhaniye yazmasından Fikret Türkmenin çalıştığı " Nasrettin Hoca Latifelerinin Burhaniye Tercümesi" adlı eserindeki bazı fıkralar ele alınarak hazırlanmıştır.

XIX. yüzyıla ait bir yazma olan bu eserdeki Nasrettin Hoca Fıkralarındaki söz varlığı üzerinde durulmuştur.

Türkçenin söz varlığı içinde Nasrettin Hoca Fıkralarının önemli bir yeri vardır. onun fıkralarında anlatılanlar iyice kısaltılarak deyimleşmiştir. Çünkü deyimlerin çoğu bir fıkradan, toplumsal bir olaydan, inanış, gelenek ve göreneklerden kaynaklanmaktadır.

Fıkralarda yer alan özlü sözler de bugün bir atasözü gibi halkın dilinde yaşamaktadır.

Bu yazıda; ele alınan fıkralar bu açıdan değerlendirilmiştir.

12. Lâtife'den "Dostlar alışverişte görsün" söz varlığı, 73. Lâtife'den "Yorgan gitti kavga bitti" deyimi, 46. Lâtife'den "Bindiği dalı kesmek" deyimi, 51. Lâtife'den "Ye kürküm ye" söz varlığının nasıl dilimizde yer ettiğini yazar anlatmaktadır.

Dil öğretiminde dil varlığının önemi gözardı edilmemelidir. Nasrettin Hoca Fıkralarının dilimize kazandırdığı bu dil ve söz varlıkları da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Söz varlığı, N. H. Burhaniye Yazması, fıkralar, atasözleri, deyimler.

Abstract

Both domestically and overseas, in many writing, is known that many Nasrettin Hodja jokes are takes important places.

In this article; "Nasrettin Hoca Latifelerinin Burhaniye Tercümesi (Burhaniye Translation of Nasredin Hodja Joke)" in which some of the joks were examined. This work has been studied by Fikret Turkmen. Fikret Türkmen worked from manuscript of Sayyid

[*] Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Faültesi'nden Emekli Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE

Burhanuddin Chalabi in still original copy of Afyon Provincial Public Library (Gedik Ahmet Pasha called).

Belongs to XX. Century, in this article is mentioned about vocabulary of Nasrettin Hodja jokes.

Nasreddin Hodja jokes have an important position in Turkish language. Things which are described in his jokes are shorten and lexicalized.Because most of idioms are stems from a social event, belief, traditions and customs.

Aphorisms which are located in jokes, today is living the language of people like proverbs.

In this article, jokes were evaluated in this respect.

Vocabulary of the from 12nd Lâtife/Joke: "Dostlar alışverişte görsün. (Friends you see in shopping.)", idiom of the from 73rt Lâtife/Joke: "Yorgan gitti, kavga bitti. (Quilt went, quarrel over.)", idiom of the from 46 th Lâtife from "Bindiği dalı kesmek. (cut branches where mount.)", vocabulary of from 51st Lâtife/Joke: "Ye kürküm ye" describes how to enter the lexicon of our language.

The importance of language in the presence of language teaching should not be overlooked. Nasrettin Hoca Fıkras' language and vocabulary that have given to our language are also important.

Keywords: Vocabulary, N. H. Burhaniye Manuscript, jokes, proverbs, idioms.

Bütün Türk dünyasında ortak değer olan Nasreddin Hoca, kendine özgü bir eda ile gönülleri ışıtan, iyilik tohumlarını yeşerten, gülerken insanı düşündüren, gönüllere yer eden kimliğiyle, döneminin dilini en iyi kullanan ilginç bir yol göstericidir.

Gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında pek çok yazmada Nasreddin Hoca fıkralarının yer aldığı bilinmektedir. Bu yazmalardan hareketle Hoca'nın 13. yüzyıl alimlerinden biri olduğu yargısına varılmaktadır.

İçinde 13. yüzyıla ait kayıtların olduğu Saltuk-name'de Nasreddin Hoca ile ilgili kayıtların olması[1], Bursalı Lamii'nin "Letâif-i Lamiî" adlı eserinde yer alan Hoca ile Şeyyad Hamza arasındaki diyaloğa yer veren iki fıkra bulunması bu görüşün kanıtlarından sadece ikisidir.

Fikret Türkmen, bu yazmalardan Türkiye'de olanlarının en önemlilerini:

1) DTCF Kütüphanesi İsmail Saib Sencer kitapları arasında 1777 istinsah tarihli yazma.

2) Elmalı Kütüphanesi 3032 numarada kayıtlı, "Hikâyâ-ı Nasireddin Hoca" adlı yazma.

3) Süleymaniye Kütüphanesi Hoca Mahmud Kitapları, No:6272'de kayıtlı, "Hikâyâtı Nasreddin Hoca".

4) Letâif-i Nasreddin Hoca, (XIX. yy Sabri Koz, Nasreddin Hoca'dan Fıkralar).

5) Bahâi'nin (Velet Çelebi) sözünü ettiği ve 48 fıkra ihtiva eden başka bir yazma.

---

[1] Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nesir I, İstanbul, 1964, s. 315-318

6) Süleymaniye Kütüphanesi'nde Esat Efendi Kitapları arasında "Letâif-i Hoca Nasreddin" başlığı ile bir başka yazma bulunmaktadır.[2] biçiminde işaret etmektedir.

Mehmet Eraslan ve Burhan Paçacıoğlu 37 yazma eser olduğunu, Sabri Koz da Mustafa Duman'ın araştırmalarına dayalı olarak yazma eserlerin sayısının 59 olduğunu belirtmektedir.

Biz de çalışmamızda, halen orjinal nüshası Afyon (Gedik Paşa Kütüphanesi) İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan Seyyit Burhaneddin Çelebi'nin Burhaniye yazmasından Fikret Türkmen'in "Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi) " adlı eserindeki bazı fıkraları esas alıp, 19. yüzyıla ait bu yazmadaki Nasreddin Hoca Fıkralarında Söz Varlığı üzerinde durduk.

Doğan Aksan, "*Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz"*[3] demektedir. Deyimlerin çoğu bir fıkradan, toplumsal bir olaydan, inanış, gelenek ve göreneklerden kaynaklanır. Bunların ortaya çıkarılması gerekir, yoksa deyimlerdeki mecazlı anlamın inceliğine varılamaz. Hoca'nın fıkralarında mesleği gereği söz varlıkları arasında vaaz, abdest, namaz, bayram gibi dini konular önemli yer tutar.

Biz de söz varlığına geniş çerçeveden bakmaya özen gösterdik. Bilindiği gibi Türkçenin söz varlığı içinde Nasreddin Hoca'nın önemli bir yeri vardır. Onun anlattığı birçok fıkra iyice kısalarak deyimleşmiştir. Zaten Deyimlerin çoğu bir fıkradan, toplumsal bir olaydan, inanış, gelenek ve göreneklerden kaynaklanmaktadır. Dikkat edilirse, kimi deyimler ve atasözleri Nasreddin Hoca fıkralarında yinelenerek anlatım güçlendirilmiş, kimi fıkraların bütünü bir deyim ya da atasözünü oluşturmuş, kimileri de fıkra içinde dolaylı olarak, yeri geldikçe kullanılmıştır.

Fıkralarda yer alan özlü sözler de bugün birer atasözü gibi halkın dilinde yaşamaktadır. Bu sözlerin çoğu aynı zamanda fıkraların adı gibi kullanılıp tanınmasını sağlamaktadırlar. Fıkralardaki deyim ve atasözleri ile Hoca'ya maledilen sözlerden bazıları *Acemi bülbül bu kadar öter. Ağız torba değil ki büzesin. Bindiğin dalı kesme. Buyurun cenaze namazına. Damdan düşen halden anlar. Dostlar alışverişte görsün. Geç yiğidim geç. İpe un sermek. Kabak tadı vermek. Kazın ayağı. Kuşa benzemek. Parayı veren düdüğü çalar. Tavşanın suyunun suyu. Yer kürküm ye. Yorgan gitti, kavga bitti.* biçimindedir.

Hoca'nın bazı fıkralarında asıl etkiyi yapan bitiş cümlesinin fıkradan koparak bir atasözü ya da deyim halinde yaşadığı görülmektedir.

Latife:12 "Bir gün Hoca yumurtanın tokuzun alub onun bir akçeye diğer mekanda satar. 'Hoca niçün tokuzun alub onun satarsın?' dediklerinde Hoca, 'Ziyade faidedendir, dostlar alışverişte görsün." demiş.[4]

Dostlar bizi alışverişte görsün: Amaç iş yapmak değil, yapıyor görünmek olan kişiler için kullanılan bir deyim haline gelmiştir.

Aynı fıkranın günümüz anlatmalarında sözcüklerdeki ses değişmelerinin yanında akçe sözünün lira olarak güncellendiği görülmektedir. Yine aynı fıkra:

---

[2] Fikret Türkmen, Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi), Akademi Kitabevi, İzmir, 1999, s.3-4

[3] Doğan Aksan, Türkçenin Sözvarlığı, Bilgi Yay. Ankara, 1996, s.7

[4] Fikret Türkmen, a.g.e. s.48

Hoca evlerden yumurtanın dokuzunu bir akçeye alır, pazara götürüp onunu bir akçeye satarmış.

- Bu ne biçim ticaret Hoca? demişler.

-Bir öteki satıcılara bakın, bir de bana... demiş. Müşteriler kaynaşıyor önümde... Bundan âlâ keyif mi olur? Amacım madrabazlık değil. Yeter ki dostlar alış verişte görsün![5] biçiminde anlatılarak söz varlığının yenilendiği ve anlatıma güncel bir düzen verildiği görülmektedir.

Latife:73 Bir gün Hoca hanesinde otururken kapunun önünde bir gavga işitdi. Karıya, "Kalk şu mumu yak, şunları göreyim" dedi. Karısı, "Otur âdem" dedi ise de dinlemeyüb yorganı arkasına alup çıkar. Bir âdem gelüp yorganı alup kaçar. Hoca ditreyerek içeri gelince, karısı kavganın aslını sorar. "Kavga bizim yorgan için imiş, yorgan gitdi, kavga bitti" demiş.[6]

Hoca'nın bu fıkrasında da bitiş cümlesi olan *Yorgan gitti kavga bitti* ifadesi fıkradan koparak çeşitli nedenlerle söylenilen yaygın bir deyim biçimine girmiştir.

Latife: 58 Bir gün Hoca merkebini gaib edib birine sual eder, ol dahi "Falan yerde gördüm kadı olmuş" der. Hoca, "Gerçektir, zira ben İmad'a ders verirken kulaklarını dikip dinlerdi" demiş.

Aynı fıkra için Saim Sakaoğlu'nun "Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler"[7] kitabına baktığımızda, fıkranın özü aynı kalmak şartı ile: Bazı dostları Hoca'ya takılmadan edemezler. Bu takılmalar bazen Hoca'yı da üzecek boyutlara ulaşır.

Cami avlusunda otururlarken içlerinden biri ortaya bir söz atar:

"Hocam, duydum ki senin eşek filân yere kadı olmuş!"

Hoca ne desin bu kendini bilmezliğe... Hemen kendine yakışan cevabı veriverir:

"Belliydi öyle olacağı... Ben camide sizlere vaaz ederken pencereden de onu görürdüm. Kulaklarını diker dikkatli dikkatli beni dinlerdi." biçiminde görmekteyiz. Sözcüklerdeki değişim, anlatımdaki yorum farklılığına baktığımızda hemen aklımıza Sakaoğlu'nun: "Nasreddin Hoca Fıkralarını Hangi Türkçe ile Yazıya Aktarmalıyız"[8] makalesi gelmektedir. Bu yazıda 7 maddede belirttiği hususları "Kısacası, Hoca ne yazmalardaki ne de basmalardaki gibi konuşmuştur. Onun dilini biz yazıcılar belirlemişizdir." görüşüne katıldığımızı belirterek elimizdeki yazmadan hareketle Hoca'nın söz varlığı üzerinde durmaya çalışacağız.

Burada da anlatım yazarın zevki doğrultusunda değişime uğramış, süslü bir anlatım kazanılmış yazmadaki *imad* (Nasreddin Hoca'nın mollaları, talebeleri) sözü sizlere sözü ile değiştirilmiştir.

Bu yazmada yer alan, Türk milletinin zeka inceliğini, nükte gücünü en iyi şekilde yansıtan fıkralarından hareketle, her fıkradan çıkan kıssalara bakılırsa Nasreddin Hoca fıkraları veya ona maledilen fıkralarla günümüze '*Kör döğüşü*', *'Bindiğin dalı kesme',* '*El, elin eşeği-*

---

[5] Alpay Kabacalı, Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca, Özgür Yay. İst. 2000, s.182

[6] Fikret Türkmen, a.g.e. s.72

[7] Saim Sakaoğlu, Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler, Akçağ Yay. 2. bas. Ankara, 2006, s.100

[8] Saim Sakaoğlu, Nasreddin Hoca Üzerine Yazılar, Kömen Yay. Konya, 2013, s.174-179

ni türkü çağıra çağıra arar' gibi pek çok deyim, özdeyiş ve atasözünün Nasreddin Hoca fıkralarından geldiği görülür.

Nasreddin Hoca fıkralarında söz varlığının önemli bir bölümünü deyimler oluşturur.

İsmail Parlatır'ın: "*En az iki söz varlığından oluşan ve gerçek anlamları dışında mecazî anlam ile pekiştirilmiş bulunan kalıplaşmış söz öbeği ya da deyiş"*[9] ifadesi göz önüne alınır ve deyimleşme bir süreç olarak düşünülürse, bazı deyimlerin fıkralardan doğmuş olabileceği, bazı deyimlerin de fıkralaştığı hissi uyanmaktadır. Her iki koşulda da Hoca'nın Türk diline katkısının büyüklüğü ortadadır. Nasreddin Hoca fıkralarındaki söz öbeklerinin kimisi kurallı bir cümle gibi gözükürken, kimisi de *acemi çaylak, göz hakkı* gibi söz öbeği biçiminde görülmektedir. Kimileri de birden çok çekimli eylemle oluşan *geç yiğidim geç* gibi kullanılmıştır.

Atasözleri yılların hatta yüzyılların süzgecinden geçerek olgunlaşmış ve kalıplaşmış söz varlıkları iken deyimler değişen dünya görüşünün ve yaşanan çağın getirdiği yeni değer yargılarıyla yeni oluşumlar biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Nasreddin Hoca bir anlatıcıdır. Halkın çeşitli nedenlerle söylemek ya da dinlemek istediğini Hoca'nın dilinden söyletilmiştir. Bu nedenle Hoca'nın dili yazmayı yazanın ya da anlatmaları derleyerek sonradan kaleme alanların yaşadıkları zamanın dil özelliklerinin ve söz varlıklarının öne çıktığı dildir. Bunu Bindiği dalı kesmek deyimi ile ünlü fıkranın üç farklı yazmadaki biçimlerine göz attığımızda net olarak görmekteyiz.

Boratav'ın yayımladığı Nasreddin Hoca fıkralarında *"Nasreddin Hâce bir gün bir ağacın dalına çıkup ucından cânib oturup dibinden keserdi. Bir herif geldi: "Be Hâce! Öyle oturma, düşersin." dedi. Akabınca dal kırılup Hâce aşağı düşdi."* biçimindeki fıkranın[10], M. Sabri Koz'un, Letâ'if (çeviriyazı tıpkıbasım)'da**,** "*Bir gün Hoca bir ağaca çıkıp oturduğu dalı kesmeğe başladı. Aşağıdan bir herif geçerken eyitti: "Bre âdem, n'eylersin, şimdi dal kesildiği gibi düşersin."* dedi…" biçiminde verildiği[11], İncelediğimiz Fikret Türkmen'in Burhaniye Tercümesinde:

Latife:46 "*Bir gün Hoca ağaca çokup, oturduğu dalı kesmeye başlar. Aşağıda bir herif geçerken , 'Bre âdem neylersin şimdi düşersin' dedikte, buna Hoca hiç cevap vermez. Dal kesildiği gibi düşer, andan kalkup seğirdüp ol kimseye 'Bre âdem sen benim düşeceğimi bildin, öleceğimi de bilirsin ' deyip yakasına sarılır."* biçiminde yer aldığı görülmektedir.[12]

Boratav'da bulunan cânib sözü, Koz'da ve Türkmen'de yer almazken, Boratav'daki *Akabınca* sözünün Türkmen'de *kesildiği gibi* biçimine dönüştüğü ama her üçünde de "*Bindiği dalı kesmek "* deyiminin oluşumuna zemin hazırlayıcı anlatımın ortak olduğu görülür. Sözler önemli ölçüde çağa göre değişime uğramıştır.

İncelediğimiz yazmadaki, "Bu kadar tavuğa bir horoz lazım değil mi" fıkrası, Memet Fuat'ın yayımladığı aynı fıkrada zamana bağlı olarak sözcüklerde değişiklik meydana gelmiş, anlatıcının zevki doğrultusunda "*Hoca bunları görünce horoz gibi çırpınıp ötmeye başlar"* sözü", "*Hoca şöyle bir doğrulmuş: Öörö ööööööö! diye horoz gibi ötmüş."* biçiminde işlenmiştir.

---

[9] İsmail Parlatır, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II, Deyimler, Yargı Yay. Ankara, 2008, s.6

[10] Boratav, Pertev Naili, (1996), ***Nasreddin Hoca***, 2. bs., Ankara: Edebiyatçılar Derneği. s.97

[11] Koz, M. Sabri (Hazırlayan), (2008), ***Letâ'if (çeviriyazı - tıpkıbasım),*** İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü. s.28

[12] Fikret Türkmen, Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi), Akademi Kitabevi, İzmir, 1999, s.60

Fıkralarda yerli yerinde kullanılmış söz varlıkları ile bugün moda ve bazı nedenlerle unutulan ya da kullanılmayan geleneksel kültürümüze bağlı, *'çarık', 'sarık', 'heybe', 'ibrik', 'kandi'l, 'testi', 'semer', 'körük'*, gibi sözcüklerin canlılığının korunmasına ve dil bilincine sahip çıkılmasına önemli ölçüde hizmet etmektedir.

İncelediğimiz Burhaniye Tercümesi dahil, hiç bir yazmada bulunmayan, fıkralara bir şekilde girmiş *tost, tren, kamyon, gazete* gibi Nasreddin Hoca döneminde bilinmeyen sözcüklere yer veren fıkralarınsa ya sonradan uydurulan ve Nasreddin Hoca'ya bağlanan fıkralar ya da güncellenmesi adına tahrip edilmiş fıkralar olduğunun işaretidir.

Hoca'nın başlangıçta söylediği her söz onun kişisel kullanımıdır. Bu kişisel kullanım daha sonra genelleşerek dilin ortak malı olarak herkes tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Acaba bu tür kullanımlar ilk defa Hoca'ya mı aittir, yoksa Hoca dilin malzemesini mi kullanmıştır?

Fıkra metinlerindeki değişim başlı başına bir araştırma konusudur. İncelediğimiz yazmada Seyyit Burhaneddin Çelebi'nin, seçtiği fıkralarda Anadolu'nun özellikle Konya'nın mahallî ağız özelliklerini kullandığı, fıkralardaki bazı meşhur "formel" ifadelerin değiştirildiği görülmektedir.

Hoca'nın eşeğine binerken düşüp "ihtiyarlık" diye hayıflandığı, etrafında kimse olmadığını anlayınca da "*Ben senin gençliğini de bilirim*." dediği fıkra:

Latife: 24. olarak alınan Burhaniye Tercümesi'ndeki metinde; *"Bir gün Hoca bir ata binmek murad eyledi. Yümsek olduğundan binemedi. "Hay gidi nikbed…"diyub ardına bakar. Kimse yokdur, "Biz de evveli hırlı uğursuz değildik" dimiş.*[13] biçiminde geçmektedir.

Zaman içinde bu fıkranın da özü aynı kalmak koşulu ile yazmadaki sözcüklerden: Yümsek: *Yüksek,* nikbed: *talihsizlik,* murad eylemek: *arzu etmek,* hırlı: *işe yarar, hayırlı,* uğursuz: *hayırsız* sözcükleri değişime uğrayıp:

"Hoca eşeğine binip pazara gidecektir. Ancak ilk hamlelerinde eşeğe binemez. Sağda solda da eş dost vardır, onlara mahcup olacaktır. Son bir hamle yapıp bir daha sıçrarsa da yine başaramaz; eşeğin öbür tarafından düşer.

Durum hiç de iç açıcı değildir. Bir şeyler yapması gerekir. Biraz yüksekçe bir sesle söylenmeye başlar.

"Ah, siz beni bir de gençliğimde görecektiniz!"

Arkasından da kendi kendine mırıldanır:

Hoca, ben senin gençliğini de bilirim."[14]

biçiminde işlenip, güncellenerek yaygınlık kazanmıştır.

Dursun Yıldırım'ın "*Türk milletinin birçok meseleyi Nasreddin Hoca'nın dilinden ifade etmekten hoşlanması, onun aklı ve zekâsı ile meseleleri yargılaması, hükme bağlaması, tenkit etmesi, üzerinde ciddiyetle durulması gereken ayrı bir mevzudur. Çünkü bu ortak güç, halkın ortak gücüdür; Nasreddin Hoca şeklinde aksedişidir. Nasreddin Hoca'nın şahsiyetinde şekillenen Türk halk düşüncesi, dünya görüşü, insan anlayışı ve cemiyet hayatın-*

---

[13] Fikret Türkmen, **Letâif-i Nasreddin Hoca (Burhaniye Tercümesi) İnceleme – Şerh**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1989, s.52.

[14] Saim Sakaoğlu, Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler, Akçağ Yay. 2. bas. Ankara, 2006, s.77

da cereyan eden olaylara karşı alınan tavır ve tutumların genel yapısıdır.[15] görüşü dikkate alınmalıdır.

Nasreddin Hoca'ya bağlı olarak anlatılan fıkralar, Türk düşüncesinin özgün anlatım kalıpları gibidir. Bu nedenle, Nasreddin Hoca'nın söz varlıkları Türk düşüncesinin, dünya görüşünün, insan anlayışının en iyi biçimde kullanımıdır. Bu kullanım gelenekten ödün verilmeden her kalem erbabınca çağın dil ve anlayışına göre biçimlenmiştir. Bu nedenle Nasreddin Hoca'da söz varlığı ifadesi yerine falan yazmada Nasreddin Hoca söz varlığı ya da falan eserde Nasreddin Hoca söz varlığı ifadesi daha tutarlı bir davranış olacaktır.

Bizce, üzerinde bu kadar geniş çalışmalar yapılan Nasreddin Hoca fıkralarının sadece güldürme amacıyla söylendiğini kabul etmek yanlıştır. Bunların çoğu çok önemli mesajlar içermektedir. Bu mesajların kimileri açık bir biçimde ifade edilirken, kimileri dinleyenin düşüncesine bırakılmaktadır.

Bunlardan "*Ye kürküm ye*" fıkrasındaki *dış görünüşe önem verilmenin doğru olmadığı* mesajı açıkça verilirken, *Hoca'nın su içmek için tıpasını çıkardığı çeşmenin üstünü ıslatmasını anlatan fıkrada verilen, masum bir sebeple kendisine yaklaşanları hışım ve öfke ile paylayan, dilini tutmasını bilmeyen öfkeli insanların toplumda sevilmeyip, dışlandığını ifade eden* mesaj gizlidir. Yorum, okuyan ya da dinleyenin düşüncesine bırakılmıştır.

Latife: 51 Bir gün Hoca düğün ziyafetine gider. Esvâb eski olduğundan itibar etmezler. Hoca hemen gizlice evine gelüp kürkünü giyüp düğün evine gidince kapudan karşılayub tazim ve tekrim ile sofra başına oturtup, "Buyrun Hoca Efendi" derler. Hoca dahi kürkünün yenini tutup, "Buyrun kürküm" der. Halk "Hoca neylersin?" dedikte, Hoca "Zahir ikram kürkedir, taamı dahi ol yesün" der.[16] biçiminde Burhaniye Tercümesinde yer alan fıkranın zaman içinde özü değiştirilmeden işlenerek:

"*Hoca'yı bir eve yemeğe çağırırlar. O da günü gelince çağırıldığı evin yolunu tutar. Dalgınlığından mıdır, yoksa acele ettiğinden midir, bilemez. Hoca üzerine eski cüppesini giyiverir. Ancak onunla kimse ilgilenmez; yüzüne bakan bile çıkmaz. İlgi hep güzel elbiseleri giyenleredir.*

Bu durumu gören Hoca hemen evine dönüp en iyi ve süslü cüppesini giyer. Tekrar aynı eve gelince, demin yüzüne bakmayanlar yakından ilgilenmeye başlarlar.

"Aman Hocam, şöyle buyurun..."

"Size şu köşede yer ayırmıştık..."

Neyse, Hoca gösterilen yere oturur. Sofra tamamlanınca yemekler gelmeye başlar. Her yemeğin gelişinde Hoca kürkünün eteğini kaldırır, tasa veya tabağa yaklaştırıp:

"Ye kürküm ye..."

der. Bir böyle, iki böyle derken sofradakiler olayı bir türlü anlayamazlar.

"Hoca ne yapıyorsun? Vallahi bir şey anlayamadık."

Hoca yaşadıklarını kısaca anlattıktan sonra asıl söyleyeceğini söyleyiverir.

---

[15] Seyfullah Türkmen, "Türkçenin Söz Varlığında Nasreddin Hoca'nın Yeri", Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 5, Sayı: 17, Bahar 2008, s.153.

[16] Fikret Türkmen, a.g.e. s.63

"Madem ki ikram bana değil kürkedir; o zaman yemeğe o buyursun. Haydi, ye kürküm ye!.." [17]

biçiminde işlenilerek anlatılan fıkra başka bir yazıcı tarafından da bazı değişikliklere uğratılarak:

"Bir gün Nasreddin Hoca bir düğüne gitmiş. Varlıklıları, iyi giyimlileri baş köşeye buyur ediyorlarmış. Ona dönüp bakan bile olmamış. Karnı da bayağı açmış. Ne bulduysa yiyip içip bir köşede oturmuş.

Başka bir düğüne çağırılınca dostlarını dolaşıp kiminden kürk, kiminden kavuk, kiminden kaftan, kiminden kuşak, kiminden at eyer ödünç almış. Düğün kapısında konukları karşılayanlar hemen koşuşup onu coşkuyla atından indirip baş köşeye buyur etmişler. En güzel yemekler, içkiler önüne sıra sıra dizilmiş.

Hoca bir yandan atıştırır, bir yandan da kürkünün ucunu yemeklere doğru tutarak: 'Ye kürküm ye!' dermiş. 'Bütün bunlar aslında bana değil sanadır.'" biçiminde anlatılır olmuştur.[18]

Burada hem anlatım ve sözcükler güncellenmiş, aynı düğün değil, başka bir düğün biçimine sokulmuştur. Hoca'nın bu fıkrasında asıl etkiyi yapan bitiş cümlesinin fıkradan koparak bir deyim haline girdiğinin ilginç örneklerinden biri sergilenmiştir.

Latife:15 Birgün adam eline bir yumurta alup, "Hoca şu avucumdakini bilürsen sana bir kaykanalığı veririm" der. Hoca, "Şeklini söyle bilürim" dedikte , "Tışı beyaz, içi saru"dir. Hoca, bildim, şalgamı oymuşlar, içine havuş toldurmuşlar" demiş.[19]

Hoca'nın bu fıkrasında da Türkçe'nin söz varlıklarından güzel bir bilmece örneği ile karşılaşmaktayız. Bazı bilmece kitaplarında "Şalgamı oymuşlar, içine havucu koymuşlar"[20] biçiminde rastlanan bilmecenin cevabı yumurtadır.

Türk tarihinde bazı kişiler vardır ki bunlar, eserleriyle, fikirleriyle, eylemleriyle toplum üzerinde izler bırakmışlardır. Bu ulu kişiler Anadolu'yu aydınlatan erenlerdir. Bizce Nasreddin Hoca da bunlardan biridir.

Fıkralarıyla 13. yüzyıldan günümüze değin sesini daha canlı, daha geniş bir coğrafyada duyuran Türk filozofudur. Onun yaşamıyla ilgili bilgiler, halkın Hoca'ya olan sevgisi yüzünden, söylentilerle karışmış, zaman zaman olağanüstü nitelikler kazanmıştır. Kin yerine sevgiyi, şüphe yerine güveni, ümitsizlik yerine ümidi öne çıkaran Hoca, halkın ortak yaratıcılığını, zekâsını, aklını ve sağduyusunu temsil eden bir fıkra tipidir. Az sözle büyük ve kalıcı mesajlar vermiştir.

Nasrettin Hoca'nın fıkralarında ele alınmayan hiçbir konu, üzerinde durulmayan sosyal bir olay yok gibidir. Cahillik, bencillik, nefse aşırı düşkünlük gibi insan zaafları ile yöneticilerin adaletsiz yönetimleri, rüşvet, yolsuzluk gibi sosyal yaralar, bazı din adamlarının bağnazlığı, iman ve ibadet esasları, ahlâki kurallar fıkralara konu olan olayların çoğunu oluşturmaktadır.

---

[17] Saim Sakaoğlu, Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler, Akçağ Yay. 2. bas. Ankara, 2006, s.224

[18] Memet Fuat, **Nasrettin Hoca Fıkraları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2002, s.59

[19] Fikret Türkmen, a.g.e. s.49

[20] İlhan Başgöz, **Türk Bilmeceleri II**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1993, s. 581

Dil öğretiminde Nasreddin Hoca'nın dil varlığının önemi de gözardı edilmemelidir.. Çünkü, Nasrettin Hoca fıkralarını okuyan öğrenciler, kendilerini fıkradaki kahramanların ya da Hoca'nın yerine koymaktadırlar.

Yabancılara Türkçenin öğretiminde Nasrettin Hoca fıkralarının kullanılması söz hazinesi açısından önemli katkılar sunmaktadır. Önemli olan bu fıkraların, öğrencilerin Türkçedeki söz dağarcığı ve dil bilgisi düzeylerine uygun olarak seçilmesi ve kültürümüze açılan bir pencere olarak düşünülmesidir.

Kendi döneminin ideal insan portresini gülmece unsuruyla yoğurarak fıkralarında çizmeye çalışan bu Selçuklu bilgesinin, dili ustaca kullanımı, Türk halkının hem kültürünü, hem düşüncesini büyük ölçüde etkilemiştir. Anadolu insanının başından geçen bir çok olay, neredeyse bir Nasreddin Hoca nüktesiyle özdeşleştirilerek anlatılmaktadır.

Nasreddin Hoca'ya özgü sözler, onun mizah dilinin güzel örneklerinden olup, halkın zengin söz varlıklarının yerli yerinde, ustaca kullanımın yansımasıdır.

KAYNAKÇA

Doğan Aksan, Türkçenin Sözvarlığı, Bilgi Yay. Ankara, 1996.

İlhan Başgöz, Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca, İstanbul, 2005

İlhan Başgöz, Türk Bilmeceleri II, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1993.

Pertev Naili Boratav (1996), ***Nasreddin Hoca***, 2. bs., Ankara: Edebiyatçılar Derneği.

Memet Fuat, **Nasrettin Hoca Fıkraları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2002.

Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nesir I, İstanbul, 1964.

Alpay Kabacalı, Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca, Özgür Yay. İst. 2000.

M. Sabri Koz, (Hazırlayan), ***Letâ'if (çeviriyazı - tıpkıbasım),*** İstanbul Büyükşehir Belediyesi

Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, İst. 2008.

Şükrü Kurgan, Nasrettin Hoca, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996

İsmail Parlatır, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II, Deyimler, Yargı Yay. Ankara, 2008.

Saim Sakaoğlu, Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler, Akçağ Yay. 2. bas. Ankara, 2006.

Saim Sakaoğlu, Nasreddin Hoca Üzerine Yazılar, Kömen Yay. Konya, 2013.

Saim Sakaoğlu, Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca, Konya, 1992

Fikret Türkmen, Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi), Akademi Kit. İzmir,1999

Seyfullah Türkmen, "Türkçenin Söz Varlığında Nasreddin Hoca'nın Yeri", Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 5, Sayı: 17, Bahar 2008, s.153.

Öner Yağcı, Nasreddin Hoca, Yaşamı ve Fıkraları, İleri Yay. İstanbul, 2006

KARŞILAŞTIRMALI GACAL-GERLOVA-ÇITAK-TOZLUK TÜRKLERİ HALK İNANÇLARI

COMPARATIVELY "GACAL-GERLOV-CİTAK-TOZLUK TURKS" FOLK BELIEFS

Dr. Yaşar KALAFAT*-Hakan ULUTİN**

"Kurt, avlayacağı kuzuyu sürüde belirler, ona saldırır onu yaralar ve bırakır. Yaralanan kuzu kendisi kurdun peşine takılır ve onu takip eder. Böylece kurt, çobanın ve onun köpeğinin takibinden kurtulur. Kurt yaraladığı kuzunun işini, onu takip ettiği için bitirir."

Öz

Bu makalede; Gacallarla birlikte anılan ve halk kültürleri çok yakın olan Gerlova-Çıtak ve Tozluk Türkleri de birlikte ele alınmıştır.

Makalede; Gacalların isim alışları; Oğuz, Peçenek, Kuman gibi hangi Türk grubuna mensup oldukları; dil özellikleri; gerek geçmişte, gerekse bugün Türkiye dışında ve içinde yaşadıkları yerler; dini mensubiyetlerine yer verilmektedir.

Gacalların etnografyası, halk mutfağı, halk takvimi, halk tababeti, halk oyunları, halk edebiyatı gibi kültürel ürünleri de yazıya eklenmiştir. Bu makalede; ağırlıklı olarak halk inanmaları üzerinde durulmuştur. Doğum, evlilik, ölüm gibi hayatın safhaları anlatılmıştır. Gacalların; bereket ve mevsimlik merasimleri; hayvanlar, bitkiler ve cansız olarak bilinen varlıklarla ilgili inançlara da yer verilmiştir. Gacal halk inançlarına dair derlenmiş bilgiler, Türk kültürlü diğer halkların inançları ile karşılaştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gacal Türkleri, halk inanışları, karşılaştırmalı tespit, halk kültürü.

Abstract

In this article has been taken Gerlova-Citak and Tozluk Turks, whose folklore are very close to Gacals.

In writing is given places to, Taking names in Gacal, which Turkish society they belong to: such as Oguz, Pechenegs, Kuman, language features; in the past and present the places they lived inside and outside Turkey and the religious affiliation.

Ethnography of Gacals, folk cuisine, folk calendar, folk medicines, folk dance, folk literature etc are added to the writing. This article; has mainly focused on the folk beliefs. Birth, marriage, death is described as stages of life. Abundance and seasonal ceremonies,

---

• Halk Kültürü Araştırmaları ve Strateji Merkezi Başkanı. Halk Bilimci – Yazar. Ankara/TÜRKİYE (yasarkalafat@gmail.com)

** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi. İstanbul/TÜRKİYE (hulutin@gmail.com)

animals, plants and inanimate objects beliefs are mentioned. Gacal compiled information on the public belief is is compared with the beliefs of other Turkish cultured people.

Keywords: Gacal Turkish, folk beliefs, comparative determination, folk culture

GİRİŞ:

Bu çalışmada konunun tespitine dair kısa bir açıklama yapıldıktan sonra, çalışmanın nasıl yapıldığına dair bilgi verilirken yazılı kaynak taraması ve sözlü kaynaklardan hareketle sürdürülen çalışmalara değinilecektir.

Gacallarla birlikte anılan ve halk kültürleri çok yakın olan **Gerlova** ve **Tozluk** Türklerini ayrıca ele almak istiyoruz.

Gacalların isim alışları, **Oğuz, Peçenek, Kuman** gibi hangi Türk grubuna mensup oldukları, Gacal Türkçesinin dil özellikleri, geçmişte ve günümüzde Türkiye dışında ve içerisinde yaşamakta oldukları yerler, Dini mensubiyetleri gibi konulara yer verilecektir.

Çalışmayı Gacal Türk halk kültürü olarak ele alıp Gacalların etnografı, halk mutfağı, halk takvimi, halk tababeti, halk oyunları, halk edebiyatı gibi başlıklar altında geliştirilmesi ayrıca tasarlanmaktadır. Ağırlıklı olarak halk inanmaları üzerinde durulan bu çalışmada hayatın doğum, evlilik ve ölüm gibi safhaları ile ilgili inançlar üzerinde durulacaktır. Gacallar'ın; bereket, mevsimlik merasimler, hayvanlar, bitkiler ve cansız olarak bilinen varlıklarla ilgili inançlarına yer verilecektir. Gacal halk inançlarına dair derlenilmiş bilgiler[1] Türk kültürlü diğer halkların inançları ile karşılaştırılmaktadır.

Gacal halk inançlarının tespiti fikri tarafımıza Harun Güngör tarafından yansıtılmıştır. Biz, halk kültürünün güzideler tarafından bilinmesindeki kadar, halkların tanış olmalarındaki önemine de inanıyoruz. Gacallar gibi anadili Türkçe olan halkların bu tanışmada farklı bir önemi vardır. Yaban ellerde kalmış olmak, çeşitli çilelerden süzülerek gelmiş olmak Gacal halk kültürü gibi kültürlere, bazı kayba uğramış kültürel değerleri muhafaza etmiş olma özelliğinin yanı sıra yaşadıkları farklı sentezlerin değerini de katmıştır.

Balkan Türk tarihinin başlangıç dönemini kısaca özetlemek ele alacağımız halkların en eski tarihlerine dair bir fikir verebilecektir. "Türklerin batıya göçleri Milattan Önceki dönemlere kadar uzanmaktadır. Ancak belgelerle tespit dilebilen göçler milattan sonraki dönemlere aittir. IV. Yüzyıldan ibaren Türkler Türkistan bölgesinden geç etmek durumunda kamlılardır. (…) Göç eden Türkler uzun bir dönem Hazar Denizi, Kafkaslar ve Karadeniz'i kuzeyindeki bozkırlarda hâkimiyet kurmuşlardır. Özellikle Hunların bölgeye gelmesi ile (…) Büyük Kavimler Göçüne sebep olmuşlardır. IV-VII yüzyıllar arasında Karpatlar ve tuna havzasını da içine alan geniş coğrafyada hâkimiyet kuran Hunlar, Sabirler, Ogur toplulukları, Avarlar ve Bulgarlar büyük devletler kurmuşlardır."[2] "Hunlar 375 yılından itibaren Avrupa Hunları ile Avrupa'nın siyasi coğrafyasında var olmuşlar."[3] Hâkimiyetleri 80–90 yıl sürmüştür.

---

[1] Hakan Ulutin, "Gacal Halk inancı Derlemeleri" www.yasarkalafat.info

[2] İ M.Zeki İbrahimgil-A. İbrahimgil, **"Balkanlardaki Göçlerin Türk Kültür Mirasına Etkisi", Ali Fuat Örenç-İsmail Mangaltepe, Balkanlar ve Göç**, Bursa, 2013, "IV-VII Yüzyıllarda Türklerin Doğu Avrupa'ya ve Bu Coğrafyanın Türkleşmesi", M.Zeki İbrahimgil-A. İbrahimgil, **"Balkanlardaki Göçlerin Türk Kültür Mirasına Etkisi", Ali Fuat Örenç-İsmail Mangaltepe, Balkanlar ve Göç**, Bursa, 2013, s. 7–39

[3] İ M.Zeki İbrahimgil-A. İbrahimgil, **a.g.m.**

Hunlardan sonra doğu Avrupa'nın Kafkaslara kadar uzanan sınırında Sabar Türk kavmi etkili olmaya başlamıştır[4]. Türk kavimlerinden Avarların Balkanlardaki hakanlığı 550 yılında başlar[5].

METİN:

H.Güngör, Elena İvanova'nın çevirdiği, V.A.Moşkov'un Balkan yarımadasında Türk Kavimleri[6] isimli kitabını gönderirken bizim şu açıklama ile tanış olmamızı salıyordu; "Türklerin Kuzey-Doğu Bulgaristan'a kendi istekleri ile göçtüğünü kabul etmemiz gerekiyor. Bu defa başka bir nokta karanlık kalıyor. Eğer onlar Küçük Asya'dan geldiler ise; yerleşmek için neden Boğaz'a yakın olan yerleri değil de, Boğaza çok uzak yerleri seçmişlerdir. (…) Gacal, Gerlova, Tozluk Türkleri ve Kızılbaşlar İslam'a inanıyorlar: **Gacal, Gerlova, Tozluk Türkleri** ve **Kızılbaşlar** bunlar bugünkü Bulgaristan'da yaşamaktadırlar."

Miletiç'e[7] gönderme yapan kaynak "Bakan halkı **Deliorman**, yani **Rusçuk, Silistre, Varna** ve **Şumnu** Türk kalelerinin arasındaki dörtgende kalan ve oralarda yaşayan Türklere Gacal diyorlar. **Tozluk Türkleri'**nden konuşmalarıyla ve yüz tipleriyle çok farklıdırlar. Gacal kelimesi Türkçede kuvvetli anlama geliyor. Bulgaristan'ın diğer bölgelerinde yaşayan Türkler bu kelimeyi zengin anlamında kullanıyor. Kızılbaşlar ise Gacallara her nedense **Yezit** diyorlar. Bu kelime rakip düşman anlamına geliyor." "..**Gacallar Peçenek** ve **Uz Türkleri**nin karışımıdır Fakat çoğunluğu Peçeneklere aittir..Peçenekler ve **Osmanlılar** aynı boya, **Kanglı boyu**na mensupturlar…" "Bulgarlar Peçeneklere 'Gacal' yani kuvvetli demişler onlara kendi topraklarının bırakmak zorunda kalmışlar.[8]

Biz, Bulgaristan Türk halk inançlarını incelerken Şumnu Türk halk inançlarını da inceleyip karşılaştırma imkânı bulmuş ve o çalışma ile Türk halk inançlarına derinlik kazandırma imkânı elde etmiştik[9].

Sunni Hanefi inançlı olan Müslüman Gacal Türklerine Alevi-Bektaşi inançlı olan Kızılbaş Türklerin Yezit demiş olmaları sadece bu bölgeye has bir tanımlama şekli değildir. Şii-Caferi Müslümanlar ve alevi Bektaşi Müslüman genelde Sünni inançlı kesim için bu tanımı yaparlar.

Gacallar konusu nu ayrıntılı inceleyen Fehmi Gök'ün eserine ulaşmamızı Ahmet Günşen'e borçluyuz.[10] Onun teşhisine göre Edirne ve yakın çevresinde Gacal denilirken bölge halkı yerli halk kastedilmektedir. Kırklareli-Pınarlıhisar yerli ahalisi başka yörelerden gelen kimselere, yerli misin yabancı mısın anlamında 'Sen Gacal mısın? Derlermiş Bu

---

[4] İ M.Zeki İbrahimgil-A. İbrahimgil, **a.g.m**.

[5] İ M.Zeki İbrahimgil-A. İbrahimgil, **a.g.m.**

[6] V.A.Moşkov, **Balkan Yarımadasında Türk Kavimleri**, Çev. Elena İnanova, Manas Yayınları, Elazığ, 2006

[7] Miletiç, Strıto Bılgarsko Naselenie v Sıveroitoçna Bılgarıya (Kuzey-Doğu Bulgaristan'daki Eski Bulgar Nüfusu", zikreden, V.A.Moşkov, a.g.e.

[8] V.A.Moşkov, **a.g.e**. s 14

[9] Yaşar Kalafat, **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları III-IV**, Ankara, 2006 Berikan Yayınları, s. 123–156

[10] Prof. Dr. Ahmet Günşen bize bu yardımı 13–15 Nisan 2012 tarihinde Atatürk Üniversitesi'nde yapılan "Gözlemler-Görüşler-Problemler ve Çözüm Önerileri İtibariyle Türk Dünyası Araştırmaları Çalıştayı'nda yapmıştır. Kendilerine teşekkür ederiz.

yörede Gacal yerli halk anlamında Türk toplumunu ifade edermiş[11]. Edirne ve Trakya'da halka **Gacal, Çıtak, Tülümen** denilmektedir. Gelen göçmenler geldikleri yerlere göre ad almışlardır. Romanya'dan veya Kuzey Bulgaristan göç edenlere Deliormanlı, Romanyalı **Dobrucalı** Güney Bulgaristan'ın dağlık bölgesinden göç edenlere **Dağlılar,** Karacaova bölgesinden gelenlere **Karacaovalı,** Selanik'ten gelenlere **Selanik Göçmeni** denilmiştir. Bölgede ayrıca Romanlar, Arnavutlar ve Pomaklar da meskûndur.[12]

Dağlılar toplum adlandırması Türk toponomi tanımlarında adeta bir kod oluşturmuştur. Balkanlar Türk Kültür coğrafyası halklarından Goralar/Pomaklar münasebetiyle de karşımıza çıkmaktadır. Balkanların Dağlıları Kosova ve Batı Trakya'da olduğu gibi Azerbaycan Dağlıları, Dağıstan Dağlıları, Altay Dağlıları, Doğu Türkistan Dağlıları toplum adı olarak da bilinmektedirler. Atatürk, anadili Kürtçe olan Türkler için "**Dağlı Türkler"** tanımını kullanmıştır.[13]

Bizim Balkanlar Türk kültür coğrafyası halklarından Türkmenler, Yörükler[14], Çingeneler[15], Torbeşler[16], Pomaklar[17], Boşnaklar[18], Arnavutlar[19] ile ilgi yaptığımız halk kültürü çalışmalarımız bu halkların halk kültürlerinde Türk kültürü genelinde ciddi bir sentezin yaşandığını göstermektedir. Balkan Türk halk kültürü adına kaynak zikretmek gerekir ise Erman Altun'un, çalışmaları önemli yer tutarlar[20]. Esasen Balkanlar Türk kültürel kimliğini tespit için Balkan Türkoloji'si[21] içerisinde halkbilim bibliyografyası çıkarılmalı ve bunun için Türkiye'de ve Balkanlarda yapılmış kültür şölenleri ile ilgili süreli yayınlar taranabilmelidirler. Biz başlangıç olmak üzere alanla ilgili bazı çalışmaları ile bilinen M.Türken Acaroğlu,[22] Feyyaz Sağlam[23], Ahmet Tacemen[24], Nimetullah Hafız,[25] Enver Mahmut-

---

[11] Kaynak kişi; Prof. Ali Osman Özcan

[12] Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010 s.V

[13]Yaşar Kalafat,"Karşılaştırmalı Gora/Goralı Halk İnançları", **İkibinyürmiüç**, 15 Temmuz 2011, S. 123, s. 46–49

[14] Yaşar Kalafat, **Makedonya Türkleri (Türkmenler, Torbeşler/ Türkbaşlar, Çenkeriler ve Yörükler) Arasında Yaşayan Türk İnançları,** İstanbul 1994

[15] Yaşar Kalafat, **a.g.e**

[16]**Yaşar Kalafat, Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları IX-X, Makedonlar, Arnavutlar, Torbeşler, Çingeneler, Türkmen-i Sahra, Lazlar, Yörükler, Varsaklar, Çiğiller, Musallalılar, Koçu Babalılar, Çeritler,** Berikan yayınları, Ankara, 2007, s. 41–49

[17] Yaşar Kalafat, "Türk Kültür Coğrafyası-Türk Kültürlü Akraba Halklar Tanımı Kapsamında karşılaştırmalı Torbeş ve Pomak Halk İnançları**", Balkan savaşlarının 100. Yılı Asimilasyon – Sürgün-soykırım, III. Uluslar arası Balkanlar ve Göç Kongresi, 05–07 Kasım 2014 İstanbul**

[18]**Yaşar Kalafat, Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları III-IV, Tatarlar Hakaslar, Karakırgızlar, Boşnaklar, Acarlar, Edigeler, Albanlar, Gregoryanlar, Romanya, Şumnu-Burgaz, Gürcistan-Karaçöp, Kıbrıs, Rodos, Tacikistan, Suriye Türkleri**, Berikan yayınları, Ankara, 2006, s.161- 178

[19] **Yaşar Kalafat, Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları IX-X, Makedonlar, Arnavutlar, Torbeşler, Çingeneler, Türkmen-i Sahra, Lazlar, Yörükler, Varsaklar, Çiğiller, Musallalılar, Koçu Babalılar, Çeritler,** Berikan yayınları, Ankara, 2007, s. 29–41

[20] Erman Artun, **Tekirdağ Halk Kültürü Araştırmaları**, Tekirdağ;1998; **Cemal Ritüeli ve Balkanlardaki Varyantları,** Ankara, 1993,Kültür Bakanlığı yayını

[21] Selçuk Kırbaş (Ed.) **Balkan Türkoloji Tarihçesi ve Balkan Türkologları,** Ankara, 2012 Kültür ve Turizm Bakanlığı,

[22] Türker Acaroğlu, **Bulgaristan Alevileri ve Demir Baba Türbesi,** İstanbul, 1998, Kaynak yayınları

Nedret Mahmut,[26] Memet Naci Önal[27], Abdurrahim Dede[28], A.Cıkotç-Suljeviç[29] ve Sempozyumlara yaptığı katılarla bilinen İ.Ü. Nasrattıoğlu,[30] gibi isimleri anmış olalım. Böylesi bir projelendirme sadece Gacal halk bilimi için değil Balkan Türkolojisi için zaruridir.

Fehmi Gök eserinde, Gacal ifadesi yerlilik anlamında kullanılmıştır. Bu tabir Edirne, Trakya hatta Bulgaristan, Yunanistan'da da geçerlidir. Gacallar, Çıtaklar, Tülümenlerin ataları kuzeyden gelen **Uz Türkleri, Bulgar Türkleri** ve **Peçenek Türkleri** olduğu hakkında görüşler vardır. **Gacal, Çıtak, Tülümen Türkleri'**nin yaşadığı bölgeler Bulgaristan ve Yunanistan yerleşim alanlarıdır. Osmanlının Rumeli geçtiğinde karşılaştığı Türkçe konuşan halklar Uz Türkleri (Gagauzlar) ve Peçenek Türkleridirler Gacallar ve Çıtaklar Bulgar Devletini kuran Bulgar Türklerinin Slavlaşmayıp kendi benliklerini koruyan Türklerdir. Uz Türkleri ve Bulgar Türkleri arasında Hıristiyan dini yayılmış Peçenek Türkleri ise İslamiyet'i kabullenmişlerdir, açıklamasını yapmaktadır. Müstecir Ülküsal'a yaptığı bir göndermede de[31] Gagauzlar ve Gacallar'ın Peçenekler, Kumanlar ve özellikle Uz-Oğuzların torunları olduklarına bunların Anadolu'dan değil kuzeyden Kıpçak Bozkırı'na geldiklerini vurgulamaktadır.[32] Türkiye'deki Gacallarda Urallardan geldikleri

Gök, ayrıntılı incelemiş olduğu Gacal Türkçesine dair bilgi verirken, Gagauz ve Gacal Türkçelerin çok yakınlığı göstermekte, Gacal Türkçesinde ünlüler uzun okunmakta, ünsüzler düşmekte ve ayrıca hece düşmesine sebep olmaktadır. Tespitini yapmaktadır[33]. Gagauz Türk halk inançları Balkanlar Türk-İslam halk kültürü itibariyle Altay Türk halk inançları ile daha fazla ortaklık arz ederler[34]. Bir kısım Türkologlar Gacal isminin etimolojisini yaparken Gacal-Hacal ilişkisi üzerinde durulabileceği, her iki toplumun da Peçenek bağlantısından hareketle durmakta 'G'-'H' değişimine değinmektedirler[35].

---

[23] Feyyaz Sağlam, **Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı Üzerine İncelemeler C. IV**, İzmir, 1996,Avustralya Batı Trakya Türkleri İslam Derneği yayını

[24] Ahmet Tacemen, **Bulgaristan Türkleri inanışları veya Türk Kimliği**, Ankara, 1995

[25] Nimetullah Hafız, **Kosava Türk Halk Edebiyatı Metinleri,** Piriştine, 1985 Kosova Üniversitesi Priştine Feşlsefe Fakültesi yayını

[26] Enver Mahmut-Nedret Mahmut, **Dobruca Türk Halk Edebiyatı Metinleri,** Ankara, 1997, Kültür Bakanlığı

[27] Mehmet Naci Önal, **Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Adetleri,** Ankara, 1998, Kültür Bakanlığı,

[28] Abdurrahim Dede, **Batı Trakya Türk Folkloru,** Ankara, 1978, Kültür Bakanlığı

[29] A.Cıkotç-Suljeviç, **Karşılaştırmalı Türk ve Boşnak Halk Adet ve İnançları,** Prizren, 2005, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi yayınları

[30] İ.Ü.Nasrattınoğlu, M.Turan, **Bulgaristan Türk Folkloru, II. Uluslararsı Bulgaristan Türk halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri,** Ankara, 2001, Folklor Araştırma Kurumu Yayınları,

[31] Müstecir Ülküsal, **Dobruca ve Türkler,** Ankara, 1987 Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

[32] Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010 s. 8

[33] Fehmi Gök, **a.g.e** s.9

[34]Yaşar Kalafat, **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I Hazara, Karakalpak, Karapapağ, Dağıstan, Nagay, Kabartay Karaçay, Karay, Ahıska, Bulgar, Gagauz, Başkurt, Çuvaş, Altay, Kazak, Tatar Türkleri,** Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, Berikan yayınları, Ankara, 2007, s. 271–313

[35] Kaynak kişi; Prof. Dursun Yıldırım

Gacallar kendilerini tanımlarken yaşlılarından dinledikleri sözlü kültür verilerinden hareketle; Ural taraflarından göç ettiklerini Peçenek Türklerinden olduklarını ifade ederler[36].

Gacallar Türkiye Trakyası, Batı Trakya ve Bulgaristan'ın hemen hemen her yerinde yaşamaktadırlar. Ankara'da da Trakya'dan göç eden Peçenek köyleri Gacaldır. Gacallar, İstanbul'a 1940'lı yıllarda göç etmişler. Kırklareli'ndeki ormanlaştırma faaliyetleri sırasında hayvancılık sekteye uğramış, Gacallar hayvancılıkla geçindiklerinden ekonomik sıkıntılar yaşanmış göç başlamıştır.

Gacallar Osmanlılardan önce de Bulgaristan, Batı Trakya ve Doğu Trakya'da yaşamaktaydılar. Gacallar, kendilerini Trakya'nın sahibi olarak görürler. Gacallar Balkanlarda yaşayan diğer Türk toplulukları arasında yerli olarak adlandırılır. Zira bölgede en eski yerleşikler Gacallardır.

Gacalların fiziki antropolojisi, orta boylu, Ense ile omuz birleşik, Kısık gözlü, elmacık kemikleri çıkıktır. Trakya'da yaşayan diğer topluluklara göre Ortaasya çizgileri Gacal tipolojisinde daha belirgin olarak görülür.

Biz halk kesimlerinin inançlarını yerel isimleri ile incelerken, yapay kimlik enflasyonu yaratmak değil aynı zamanda muhtemel istismarlara karşı donanımlı olmayı da amaçlıyoruz. Gacal Türklerinin Dil ve Edebiyatı isimli bu eserde; Gacal etnik kimliğinin Türklük içerisindeki yer açıklandıktan sonra, Gacal Türkçesine, Gacal Türkülerine, Ağıtlarına, İlahilerine, eğlencelerine, Tekerlemelerine, ninnilerine, deyişlerine, atasözlerine, hikâyelerine, bilmecelerine, deyimlerine, atasözlerine, unvanlarına geniş yer verilmektedir[37]. Bu zengin sözlü kültür verileri halk inançları açısından ele alınarak yeni açılımlara ulaşılabilir.

Gacal Türkleri Halk İnançları ve Karşılaştırılmaları;

Gökyüzü olayları ile de ilgili inançlar vardır. **Şimşek** çaktığı zaman salâvat getirilir[38]. **Gök gürlemesi**ni Gök iyesinin kükremesi ve şimşek çakmasının da kamçısı olduğuna dair inançlar vardır[39].

Ay ve **güneş** tutulduğu zaman sala verilir, dua okunur. (Ay gördüm Allah, amentü billâh, yeni ay mübarek olsun elhamdülillah) denir. Ayrıca silah atılır[40]. Ay ve güneş ile ilgi inançlar da bir hayli çoktur. Bunların Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye teşmil edildiği olur. Bunlara cinsiyet atfedilen anlatılar vardır. Yeni doğmuş ayı ilk gören kimse **su**ya, **altın**a veya halis olduğuna inanılan bir kimseye bakmak ister[41].

Ayın tutulması inancının Türk kültür coğrafyasında geniş bir alanı vardır. Konunun mitolojik izahına göre ayı iki köpek korumaktadır. Onların uyumaları üzerine **Cangoloz** veya

---

36 Hakan Ulutin, "Gacal Halk İnancı Derlemeleri, İstanbul, 2014" www.yasarkalafat.info

37 Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010 s.

38 Kaynak kişi; Seyit Gülmez, İlkokul mezunu, 82 Yaşında, , İstanbul'da yaşamakta olan Elmacık Köyü-Kırklareli Gacal Türklerinden, emekli, geniş bilgi için bakınız; Hakan Ulutin, "Gacal Halk İnancı Derlemeleri, İstanbul, 2014" www.yasarkalafat.info

39 Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri,** Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar, s. 119

40 Kaynak kişi; Feride Gülmez/İlkokul mezunu/78 Yaşında, Gacal Türklerinden ev hanımı, geniş bilgi için bakınız; Hakan Ulutin, "Gacal Halk İnancı Derlemeleri, İstanbul, 2014" www.yasarkalafat.info

41 Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri,** Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar, s. 133–138; **Kodlar-Kültler 1, Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları 1**, Berikan yayınları, Ankara, 2009, 95–123

Yalmauz olarak bilinen bir yılan ayı yemek için harekete geçer. Ay tutulunca halkın teneke çalıp taşları birbirlerine burarak ses çıkarmak istemesi uyumakta olan koruyucu köpeklerin uyanmalarını sağlamak içindir[42].

Yıldız kaydığında birisinin öldüğüne inanılır[43]. İnanca her insanın bir yıldı vardır. Kayan yıldızın sahibi olan kimsenin öleceğine inanılır. Ölümden sakınmak için yıldız kaydığını gören kimse 'Yıldızım yerinde' der böylece ölümün kendisinden uzaklaştığına inanılır.[44]

Gökkuşağının altından kız geçerse erkek, erkek geçerse kız olduğuna inanılır[45]. Cenneti temsil ettiğine inanılır. Gökkuşağı da Türk kültür coğrafyasında etrafında kült oluşmuş kültür kodlarındandır. Onu gören gençler 'yeşili benim'" diye bağrışırlar. Ondaki her rengin bir anlamı olduğuna ve yeşilin Cenneti temsil ettiğine inanılır. Gök kuşağına verilmiş çeşitli adlar vardır. Onunla ilgili inançlar Hz. Ali ve Hz. Fatma ile ilişkilendirilir. Aşağıya uzanan ucu ile su içmek için uzandığı veya o ucun olduğu yerde define olduğuna dair inançlar varır[46].

Gacal halk kültüründe Hıdrellez kutlamaları yapılır. **Hıdrellez** sabahı **demirbozan** diye bilinen ot toplanıp hayvanlara verilir. Hıdrellez kutlamaları 5–6 gün sürer. **Cadı kadın** gelmesin diye kapıya **çalı** konulur. **Silg(k)**in otu toplanır. Bu otla çocuklar yıkanır. Yıkanırken **yumurta** yenir. Ellere **kına** yakılır ve **ateş**ten atlanır. Ekin ezilmesin, gece yatmasın diye tarlalar dolaşılır. Kısmet açılsın ve bol rızıklar verilsin diye kapı önüne **taştan ev** yapılır. Araba konulur veya arabanın resmi yapılır. Hıdrellezde genç kızlar **adak** adar. Kızlar evlenmek için kumaş parçasını ağaca bağlar veya kırmızı kurdelenin içine para koyarak gül altına koyarlar. Ayrıca **sancak/salıncak** sallanır. **Seksek** oynanır. **Kızılcık sopası**yla kızların sırtına vurulur[47].

Ayrıca Hıdırellez'de küplere **yüzük** konur, adaklar adanır, akşam yüzükler küpün içinde bırakılır. Sabahleyin kız çocukları küplerden yüzük çıkarır bunun üzerine yüzüğü çıkaran kız maniler söyler. Yüzüğü parmağına takar. **Gül ağacı**na çaput bağlanır. Hıdrellezde analar kızlar için dilek dilerler. Ayrıca ağaca çaput bağlarlar. Hıdrellezde kadınların kullandığı terlikler güllü olur. Bu **terlik**ler yatarken başın altına konur[48].

Bir Gacal türküsünde,

'Orak biçtim ellikle

Yare çıktım terliklen

Yar terledi ben sildim

Al ipekli mendillen' denilmektedir.'[49]

---

[42]Yaşar Kalafat, **Türk Halk İnanmalarından Hayvan Üslubu'nda Mitolojik Devri Dayım I,** Ankara, 2013, Berikan Yayınları. S. 103–117

[43]Kaynak kişi; Nesibe Ulutin, İlkokul mezunu,70 Yaşında, İstanbul'da yaşamakta olan Elmacık Köyü-Kırklareli Gacal Türklerinden ev hanımı, geniş bilgi için bakınız, Hakan Ulutin, "Gacal Halk İnancı Derlemeleri, İstanbul, 2014" www.yasarkalafat.info

[44] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri,** Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar, s. 133–138

[45] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin,

[46] Yaşar Kalafat, **Türkoloji ve Halkbilimi Yazıları,** Ankara, 2014, Berikan, s. 187–199

[47] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin,

[48] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin,

[49] Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010 s.37

Yumurta Hıdrellez ve Nevruz kutlamalarının kaçınılmazlarındandır. Yumurta boyama, yumurta tokuşturma çok yaygındır. Ayrıca yumurta Türk kültür coğrafyasında sadece bir besin maddesi değil etrafında bir hayli inanç oluşmuş bir nesnedir. Mesela yumurtanın sarısından hareketle doğması beklenilen bebeğin cinsiyeti tahmin edilmeğe çalışılır[50].

Gül ağacının dibinde Hıdrellezde mani çekerek çıkan manileri anlamlandırmak bilhassa genç kızların kısmetlerine dair yorumlar yapmak, Doğu ve batı Türk halk kültürünün ortak uygulamalarındandır. Türkmenistan'da "**Muncuk/boncuk çekme"** olabilinir. Keza bilhassa su kenarlarına ev, araba, bebek dilekleriyle bazı semboller çizerek mesaj verme uygulaması Anadolu Türk kültür coğrafyasının her kesiminde görülür[51].

Gacal halk inançlarında görülen Hıdrellezde kadınların güllü terlik, takke takmaları ve bunun yatarken baş altına koyulması şeklindeki uygulama bizim için yeni tespit olmuştur. Kısmeti tahmin için Hıdrellez günlerinde çeşitli **istiareye yatma** uygulamaları vardır. Çok kere **tuzlu glik** olarak bilinen özel bir kete yapılır ve görülecek rüya yorumlanır.[52]

Hıdrellezden bir gün önce **demirbozan otu** hayvanlara verilir. Onlar **Silkin otu** ile yıkanılır.[53] Bu tespit halk tababetinde hayvan sağaltmacılı konusunda bizim için yenidir.

Gacal halk kültüründe de **Aşure Günü** kutlamaları vardır. İçerisine **kırk** tür yenilecek şeyin konulduğu aşureler yapılır[54]. Aşure, pişirilişi, pişirilirken okunan sureler ve yapılan dualar yenilirken kazanana pişirene ve dağıtana yalpan dualarla halk kültüründe özel bir yer tutar. Keza aşure kabının iade ediliş şekli, kaç komşuya dağıtılacağı ile ilgili bir hayli inanç vardır.[55]

Evin eşiğine basılmamak için özen gösterilir. Eşiğe basılmayacağı inancı vardır. Eşiğe basan kimsenin çarpılacağına inanılır. **Eşik**ten besmele ile atlanılır.[56]

Balkanlar ve Anadolu Türk kültür coğrafyasında evde uzun süreden beri uğursuzluk devam ediyor ise evin eşiği değiştirilir, bekâr bir kimse eşikte oturur ise evlenemeyeceğine inanılır, kapı eşiği cinlerin en yoğun olduğu yer olduğu için eşikte oturulmaz, eve eşikten girerken **kazma kürek** ile girilmez, **yedi yıl** kıtlık görülen evin eşiği değiştirilir.[57]

Eşik etrafında Türk kültürlü halklar arasında yaşayan inançlar bir kült oluşturacak kadar çokturlar. Eşiğin altında ocağı koruyan iyenin yurt tuttuğuna inanılır. Bu iye bağların koruyucu iyesi gibi çok kere Ak bir yılan olarak tasavvur edilir. Ev halkına dokunmayan bu **yılan**ın evin yaşlıları tarafından beslendiğine dair anlatılar vardır[58].

---

[50] Yaşar Kalafat, **Türk Halk İnançlarında Beslenme**, xvııı, Berikan, Ankara, 2012, s. 101–123

[51] Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a,** Berikan yayınları, Ankara, 2011

[52] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri,** Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar, s. 290–308; **Türk Kültürlü Halklarda Tematik Halk İnançları**, Berikan yayınları, Ankara, 2011 s. 85–115

[53] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin,

[54] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[55] Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a,** Berikan yayınları, Ankara, 2011

[56] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

[57] A.Cıkotç-Suljeviç, **Karşılaştırmalı Türk ve Boşnak Halk Adet ve İnançları,** Prizren, 2005, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi yayınları S. 63

[58]Yaşar Kalafat-Ahmet Turan, **Türk Halk İnançlarında Hayvan Üslubunda Mitolojik Devridayım II**, Ankara, 2014 Berikan yayınları, s. 105–131

Gacallarda **Cadı kadın** gelmesin diye kapıya **çalı** konulur. Türk kültür coğrafyasının diğer halkları gibi ölümün duyuruluşu, ölen şahsın pabuçlarının kapının önüne konulması ile yapılır. Bu uygulama Gacallarda da vardır.

Gacallarda da doğacak **bebeğin cinsiyeti**nin tahmininde bazı emareler anlamlandırılır. Hamilenin göbeği sivri olursa erkek, kadının basenleri geniş olursa kız olacağına inanılır[59]. Vücut dilinden hareketle geleceği tahmin etme inanç ve uygulaması diğer Türk kültürlü halklarda da vardır.

Gacal halk inançlarında da **Kırk basması** inancı vardır. Kırk gün yeni doğum yapmış anne sokağa çıkmaz, **eşikt**en dışarıya adım atmaz. Kırkıncı gününde **Kırk uçurma**ya gidilir. **Kötü ruhlar** ve **cinler** gelmesin, çocuk çarpılmasın diye **40 gün** çocuğun bezi dışarı asılmaz, akşamdan sonra eşiğin dışında bırakılmaz ve **Kuranı Kerim** okunur. Dünyaya yeni gelen çocuğun başının altına Kuranı Kerim koyulur. Annenin odasında Kuranı Kerim, **çalı süpürgesi** ve **demir** bulunur. Eşiğin dibine **demir** gibi sağlam insan olsun diye demir konur[60]. Bu uygulamalar diğer Türk kültürlü halklarda da vardır. Demir Türk halk inançlarında genel koruyucular arasında yer alır. Ancak süpürge uygulamasına çok sık rastlanılmaz[61].

Bir Gacal türküsünde;
'Köprü altından geçtim
Acı tatlı su içtim
Süpürge tomu için
Tatlı canımdan geçtim, geçtim denir.[62]

Gacallar'da **Süpürge** üzerine oturulmaz ve süpürge ile kimseye vurulmaz.[63] Süpürge de keza etrafında halk inançları yoğun şekilde oluşmuş bir objedir. Süpürge ile bir kimseye vurulması ona iftira atılacağına yorumlanır[64].

Bebeğin ve annenin **yarı kırkı**nda ve kırkında **mevlit** okunur. **Etli pilav** yapılır. **Ayran** verilir[65]. **Mevlit** okunurken o salondaki resimler örtülür. Örtmemek günah sayılır[66]. **Kur'an-ı Kerim** okunan salonda resimlerin ve **ayna**ların örtülmeleri halk inançlarında yaygın inançtır. Cenazenin evden çıkacağı gün de aynalar örtülürler[67].

Kırk basmasında iki çocuğun bezi değiştirilir. Bir çocuğun bezi alınır diğer çocuğa verilir. Sonra geri getirilir. Kırklı çocuklar hastalanır diye bir araya getirilmez. İki 40'lı anne ve bebeğe al basmasın diye **ters iğne** takılır[68].

---

[59] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

[60] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[61] Yaşar Kalafat, **Kodlar-Kültler 1, Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları 1**, Berikan yayınları, Ankara, 2009, s. 43–55

[62] Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010 ,s.29

[63] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[64] Yaşar Kalafat, **Kodlar-Kültler 1, Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları 1**, Berikan yayınları, Ankara, 2009, s. 43–55

[65] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[66] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[67]Yaşar Kalafat " Halk İnançlarında Hususiyle Tahtacılarda Ayna" **1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo –Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu (26–27 Kasım 1993 Antalya)** Ankara 1995 s. 75–107

[68] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

Bu inançta annelerin bebeklerin al karası tarafından basılması değil, annelerin ve bebeklerin kırklarının karışması söz konusudur. Kırkı karışan iki anneden birisinin kırkı diğerini veya bebeklerden birisinin kırkının diğerini basması söz konusudur. Diğeri tarafından basılan anne veya bebek iştahsız, halsiz olur ve gelişemez bunun için bazı tedbirler alınır. Keza basılmaktan kurtarmak için de bir takın inanç içerikli uygulamalar vardır[69].

Ters düalizmi de Türk kültürlü halkların halk inançlarında önemli bir inanç motifidir. Çeşitli uygulama şekilleri vardır. Bunlarla olması istenilen mesajı verilmiş olunur. Böylece, olanının tersi aksi olsun istenişmiş olunur. Yağmur duasına çıkan kimse, elbisesini ters giymekte, kuraklık günler yağışlı günlere dönüşsün dileğinde bulunmuş olur[70].

Gacallarda görülen **büyü** türlerinden birisi de damada yapılan büyüdür. Gerdek gecesi başarısız olması için damada yapılmış büyü var ise büyü bozulsun diye dua edilir. Bu hal **damadı bağlama** olarak bilinir. Özel gecede başarılı olamayan erkeğe **büyü** yapılmış ise hocalar dua ile bu büyüyü çözer[71]. Kurtağzı bağlamadaki uygulamanın damadı bağlama başka bir türüdür.

Kurtağzı bağlama inanç ve uygulaması Gacallarda da vardır. Otlaktan gelen hayvanlardan eksik olan dağda bayırda kalmış olan varsa kurdun onu parçalaması için ipe düğümcük atılarak kurdun ağzı bağlanır. Böylece kurdun o hayvanlara dokunmayacağına inanılır. Çiftliğin eksik hayvanı döndüğü zaman açlıktan ölmemesi için dualarla kurdun bağlanılan ağzı açılır[72].

Kurt etrafında oluşmuş inançlar mitolojik dönem halk inanmaları bağlamında Türk kültürlü halklar arasında bir kült oluşturmuştur. Kurtağzı bağlama halk inançlarındaki **"bağlama"** uygulamasının bir yaygın bir örneğidir. Ağzı bağlanılan kurda **büyü** yapılmış olunur ve ağzı açılmak sureti ile de büyünün bozulması sağlanır[73].

Gacallarda **Tavşan** uğursuzdur. **Kurt** uğurludur. Kurt önün sıra giderse işin uğurlu gideceğine inanılır. Bel ağrıları tedavisi için **Ayı**'ya bel çiğnetilir**. İneğ**in ilk ağuzından alınır. Köy orta oyunlarında bir kişi **ayı** yapılır. Birisi ise eline sopa alır, ona vurur, ayı olan kişi de ayı gibi oynar. Eğlenceye katılanlardan birisi de koyun derisinden yapılan darbuka çalar[74].

Tavşanla ilgili Gacal inançlarını gösteren bir manide;

'Dâda tavşan durur mu?
Bugün akşam olur mu?
Yâr yüzük göndermiş;
Böyle nişan olur mu?'[75]Denilirken, sadece bir yüzük göndermenin yetmeyeceği anlatılmaktadır.

Tavşan'ın uğursuz sayılışı onun haiz olması ile izah edilir. İneğin ilk ağzı ile ilgili inançlar da oldukça engindir. Bazı yörelerde bunu ilkin hane halkının tatmasının önemine

[69] Yaşar Kalafat-Kaan Günadoğdu, "Tokat Yöresi Halk İnançlarında Basmak-Basılmak ve Kuş Yenkmesi/Yenmesi" **Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, 25–26 Eylül 2014 Tokat,**

[70] Yaşar Kalafat-Necdet Yaşar Bayatlı, **Türk Kültürlü Halklarda Alkışlar-Kargışlar**, Ankara, Berikan yayınları, 2011 s. 163–206

[71] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[72] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[73] Yaşar Kalafat, **Türk Mitolojisinde Kurt**, XVVII Berikan 2012

[74] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[75] Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010, 117

inanılır. Bazı yörelerde ise komşuya veya tekke imamına tattırılması önemsenir. Kurt, ayı ve deve köy seyirlik oyunlarında Anadolu'da da geniş yer tutarlar.[76]

Türk kültürlü halkların halk inançlarında ayı etrafında oluşmuş bir hayli inan vardır. Öyle ki ayının da bir ongun olabileceği fikrine varılmıştır[77].

Gacallarda da **mevlit** okunurken el ve kol birleştirilmez. **Nikâh** kıyılırken düğüm atılmaz[78]. Zira buradaki bağ ve düğüm atmada bir tür bağlama, büyü kapsamına girer[79].

Gacalllar'da da çeşitli evlenme şekilleri ve bunların kuralları vardır. Kız kardeşlerden evde bekâr abla var ise, iyi bir kısmet çıkarsa küçük kız kocaya verilebilir. Gacallar'da akraba evliliği yoktur. Evliliklerde **7 kuşak** aranır yakın akrabayla evlenilmez. **İçgüveysi** itibarlı bir evlenme türü sayılmaz. Damatta aranan en önemli özellik kişilik sağlamlığıdır[80]. Evlilikte 7 kuşak akrabalık şartının aranması daha ziyade Kıpçak Türk halk uygulamalarındandır.

Bir Gacal türküsünde, damattaki evsaflar anlatılırken;

'Ben gitmem çarıklıya,
Tarlası ayrıklıya
Allah nasip eylesin
Boynu gravatlıya' denilmektedir[81].
Evlilikte 7 göbek sınırlaması şartı anlatılan bir Gacal manisinde de;
'Bizim canım altında
Misafirlik var misafirlik
Ben o yari alacâm
Isımlık var ısımlık'[82] denilmektedir.

Gacalarda kız kaçırma ve kocaya kaçarak evlenme vardır. Bu tür evlilikler kan davasına dönüşmezler, Gacallarda **Kan davası** gütmek yoktur.

Evlenecek erkeklerin kız kardeşlerini karşılıklı takas yapmaları şeklinde gerçekleştirilen ve **aldeğişik** uygulaması olarak bilinen evlenme şekli Gacallarda yoktur. Gacalarda ölen kardeşin hanımıyla da evlenilmez.[83]

Gacallarda **beşik kertmesi** yöntemi ile evlenme şekli de yoktur. Evlenecek gençler anlaşarak karar verirler, ailelerin beğenmeleri yöntemi ile de evlilikler olur. Gacal ailelerde **başlık parası** alınmaz, başlık yoktur. Damadın ailesi zengin ise evliliğe yardım edebilir. Başlık yoktur. Oğlan zenginse kız tarafına yardım eder[84].

---

[76] Orta Oyunu Metinleri, **Orta Oyunu Oyun Metinleri,** Ankara, 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı

[77] Yaşar Kalafat, **Türk Halk İnanmalarından Hayvan Üslubu'nda Mitolojik Devri Dayım I,** Ankara, 2013, Berikan Yayınları. S. 175–187

[78] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[79] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[80] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[81] Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010, s. 43

[82] Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010, s.121

[83] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[84] Kaynak kişi; Feride Gülmez

Gacal evliliklerinde **çeyiz yazma** uygulaması sık görülmez. Bu uygulama daha ziyade fakir ailelerde görülür[85]. **Çeyiz yazma** ile **çeyiz sergileme** çok kere bir arada yapıldığı için karıştırılır. Çeyiz yazmada kızın baba evinden getirdiği eşyaların tespiti yapılır. Çeyiz sergileme de ise daha ziyade el emeği olan gelinin kız iken işlediği, dokuduğu ve ona yakınları tarafından işlenilenler bir salonda ve çok kere ipe asılarak sergilenir. Kırsal kesimde hala devam etmektedir.

Gacallarda, gelin arabadan inerken **su** dolu kabı kırarak suyun akması sağlar[86]. Gelinin yağını su ile açmak ve gelin yeni evinin eşinden geçmeden evvel onun basarak ses çıkaran tabak türü bir şeyi kırması inanç ve uygulaması Anadolu ve Azerbaycan Türk halk inançlarında da vardır[87].

Gacallarda yeni gelinler sabahleyin **koyunyünü** eğirmek için dideler, didiklerler. Böylece onun sakin olacağına huysuzluk yapmayacağına asabi olmayacağına inanılır.[88]

Gacallarda gelinin eline kısmeti ve bereketi olsun diye **buğday** verilir. Gelinin koltuğunun altına **Kuran** verilir.[89]

Gacallarda **kına** yakma oldukça yaygındır. Daha ziyade bayramlarda yakılır. Ayrıca **asker**e gidene ve **sünnet** olana kına yakılır. **Kurbanlık koç**a da kına yakıldığı olur. Bu toplumda Hıdrellezde de kına yakılır.

Gelinin baş bezeğinde yazma olur. Duvak **ak**tır. **Al** yazma bağlanır. Yazmayı damat açar. Gelinin belinde **al kurdele** olur. Kurdeleyi baba bağlar. Baba yoksa ağabeyi veya akrabası bağlar. Bağlayan, **3** defa bağlar çözer tekrar bağlar.

Genç kızların **çeyiz sandığı** olur. O sandık, belirli şartlara göre düzenlenmez.[90] Anadolu'da sandık hazırlanmasında kız çocuğu dünyaya gelince sandığına ilkin bir **makas** koyulur. Eşyalarının arasında **ayna**nın da olması istenir. Bazı yörelerde **elma** da koyarlar. Sandıkta en üstte **Kur'an-ı Kerim** olur.

Ayna, Türk kültürlü halklarda sadece arkası kimyevî bir madde ile kaplanılmış, yansıtma özelliği olan bir cam parçası değildir. Aynada görünmeyenin görünebileceğine, geleceğe dair görüntülerin bulunabileceği, geleceğin aydınlık olmasını sağlayabileceği gibi sırların olduğuna da inanılır[91].

Bir Gacal manisinde;

'Ayna attım çayıra,
Şavkı vurdu bayıra
Aç kollarını dua edin;
Dönsün işin ayıra!' [92]denimektedir.

---

[85] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[86] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[87] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri,** Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar

[88] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[89] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[90] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[91]Yaşar Kalafat " Halk İnançlarında Hususiyle Tahtacılarda Ayna" **1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo –Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu (26–27 Kasım 1993 Antalya)** Ankara 1995 s. 75–107

[92] Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010,s.120

Sünni Hanefi mezhepli olan Gacallar kızlarını evlendirirlerken damatta Müslümanlığın Sünni mezhepli olmaları aranır. Bu toplumda Şii veya Alevi inançlı Müslüman aileye kız verilmez Keza Hıristiyan aileye de kız verilemez.

Gacal halk inançlarında genç kızların kısmetinin açılması için hocalara **kilit** açtırılır. Kısmetlerini tahmin etme adına ilk defa yattığı evde genç kızlar yastığın altına **ekmek** koyarlar. Kızlar iyi kısmet çıksın, rüyalarında kısmetlerini görsünler diye **rüya**ya yatarlar[93]. **Oklava** ile vurulursa kızın evde kalacağına kısmetlerinin bağlanacağına inanılır[94]. Bu tür uygumlalar benzerlerinde olduğu gibi geleceği tahmine yönelik bir tür fallardır. İslam falcılığı onaylamamaktadır. Geleceği bilmek Allah'a mahsustur.[95] Rüyada **su** görmek berekettir. Rüyada **kara** görmek ölüme dalalettir[96].

Bir Gacal türküsünde;

'Ta ezelden yanar yanar âlarım
Al üstüne kareler bağlarım
Dertliyim sülerim âlarım,
Ben derdme yanarım, âlarım' denilmektedir.'[97]

Gacalarda kız kaçırma ve kocaya kaçarak evlenme vardır. Bu tür evlilikler kan davasına dönüşmeler, Gacallarda **Kan davası** gütmek yoktur.

Evlenecek erkeklerin kız kardeşlerini karşılıklı takas yapmaları şeklinde gerçekleştirilen ve **aldeğişik** uygulaması olarak bilinen evlenme şekli Gacallarda yoktur. Gacallarda ölen kardeşin hanımıyla evlenilmez.[98]

Gacallarda **beşikkertmesi** yöntemi ile evlenme şekli de yoktur. Evlenecek gençler anlaşarak karar verirler, ailelerin beğenmeleri yöntemi ile de evlilikler olur. Gacal ailelerde **başlık parası** alınmaz, başlık yoktur. Damadın ailesi zengin ise evliliğe yardım edebilir. Başlık yoktur. Oğlan zenginse yardım eder.[99]

Gacallarda **gelin kurbanı** uygulaması yoktur. Evlilik işlemleri sürerken **kurban bayramı** gelmiş ise geline kurban bayramında kurban gönderilmez[100].

Kına gecesi gelinin eline kına yakılır. Avucuna para veya altın konulur. Gelin oynar. Şarkılar söylenir. Geline **al** tülbent bağlanır. Gelinlerin başının her iki yanına **tel** takılır[101].

Bir Gacal kına türküsünde;

'Altın tas içinde kınam ezilir.
Gümüş makas ile zülfüm kesilir
Demir merdivenle çizim serilir' denilmektedir[102].

---

[93] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[94] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[95] Yaşar Kalafat "Hatay ve Çevresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda 'Fal' İnancı", **VII. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri,** Antakya 20112, s. 265–275 (Hatay Tarih, Dil ve Kültür Bilgi Şöleni 11–12 Nisan 2008, Hatay Folklor Araştırma Derneği,)

[96] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[97] Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010 s..39

[98] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[99] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[100] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[101]Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[102] Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010, s. 37

Kınanın üstünde bir mum yanar. Gelin, gelinlik olarak bindallı giyer[103]. Kadınlar ve kızlar **ferace** giyer. Kızlar **ak başörtüsü** yaşlı kadınlar ise **kara başörtüsü** ile başlarını örter[104]. Kadın ve kızlar şalvar giyerler. Kadınların önlerine taktıkları **sarı** önlüğe **fıta** denir. Aba **kara** kumaştan olurdu.[105]

Düğün günü geline verilen hediyeler yüksek sesle duyurularak verilir[106]. Bu uygulama Anadolu'da **sabaş** olarak bilinir. Geline takılan takılar ve kimi tarafından takıldıkları ve ne oldukları sabaşda açıklanır. Ayrıca çalgıcılara çalmaları istenilen parça söylenince, bu da sesli duyurulur ve parçayı isteyen çalgıcılara bir harçlık öder buna da **Sabaş** denir.

Gelin **manda**ya veya **at**a bindirilir. Manda arabasının üzerine gelin görünmesin diye kilim konulur, arabanın içinde bulunan gelinin üzerinden damat **şeker** atar. Gelinin başından kısmeti bol olsun diye **para** ve **ekin** atılır[107].

Gelin arabadan inerken damadın aile büyüklerinden mal veya bahşiş ister, ona istekleri verilir[108].

Gelinin evden çıkacağı kapının üstüne **Kuranı Kerim** koyulur. Gelin Kuranı Kerimin altından geçirilir. Damadın babası damatla birlikte arabanın çevresini **3 kere** döner. Gelin arabanın dışarısına çıkar. Son dönüşte damat gelini kucağına alır sandalyeye oturtur, elini öptürür. Sonra arkadaşlarının yanına gider[109]. Gelinle damat bir yere, bir arda oturmazlar, ayıp karşılanır.[110]

Evin, mezarlığın ve köyün etrafında dönerek manevi bir alan oluşturmak sık görülen bir uygulamadır. Yağmur dualarında, yayılmaması istenilen yangınlarda, hacı ve asker yola vurmalarında etrafında dönme uygulaması sık olmasa da görülür.

2 gün 2 gece davullar çalınır. Diğer köyler misafir olarak gelirler. Misafirler de davul ve zurna ile karşılanır. Evlere misafirler dağılır ve misafirlere yemek yenir. Köye dışından gelen misafir bütün köylü tarafından ağırlanırlar[111].

Düğünlerde **at koşusu**, **güreş** gibi sportif eğlenceler olur. Başpehlivana iki yaşında **dana** veya **koç** verilir[112].

Gacallarda "Halla" diye bilinen sözlü kültür verileri ile süslenmiş kış gecesi eğlenceleri de vardır[113].

Gacallar'da Düğün bayrağı vardır. Düğünlerde silah atılır. Düğün bittikten sonra yere **yumurta** konulur. Bu yumurtayı kim vurursa ona para verilir, hediye alınır. Bayrağın kenarına kumaş bağlanır. Bayrağı taşıyan kişi bağlanan kumaşı alır. Bu kumaş müzayede usulü satılır. Kumaşı yeni düğün yapacak olan satın alır. Parası ise delikanlılara dağıtılır[114].

---

[103] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[104] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[105] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[106] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

[107] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[108] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

[109] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[110] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

[111] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[112] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

[113] Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010,s.174-175

[114] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

Hamile Kadınlara cenazede **al kurdele** bağlanır.[115] Al rengin koruculuğuna olan bir inanç vardır[116]. Cenaze ortamı tekin sayılmaz. Cenazeden dönen cemaatin kırkı çıkmamış anne ve bebeğinin bulunduğu odaya girmesi istenilmez. Ölünün onları basabileceği inancı vardır.[117]

Yeni çocuk doğduğunda çocuğun babası yakalanır, dostları onu baş aşağı asarlar onlardan para istenir. Eğer baba, para vermezse paçalarından aşağı teneke ile **su** dökülür[118].

Eskiden Gacal ailelerde 9 kadar çocuk olurdu. Şimdi 2–3 çocuk oluyor.

Gacallarda daha ziyade Kuran'dan alınan dini isimler çocuklara verilir. **Bebek şerbeti** hazırlanır. **Doğum Mevlidi** yapılır. Yeni doğan çocuğa ad verilirken, onun **sağ** kulağa ezan **sol** kulağa kamet getirilir. Verilen isim **3'**er defa söylenir[119].

Geçmişte pederşahi ailelerde ailenin evlenen her erkek çocuğuna evde 1 oda verilir gelin bu odaya gelirdi. Şimdi artık yeni çiftlere ev veriliyor. Gacallar'da Çocuğu olmayan hocaya gitmez.

Gacallarda bebekler **tuz**lanır. Bu işlem bebeğin ter kokmaması için yapılır. İnsan çiğ etten yaratılmıştır. Çünkü bebekler el ve ayaklarından çok terler. Bebekler **7 gün** azar azar tuzlanır[120]. **Bebeğin eşi** ve **göbek bağı** toprağa gömülür[121]. Bebek 1 haftalıkken **karanfilli bebek şerbeti** dağıtılır[122].

Türk halk inançlarında geçmişten gelen ve devamlılığını sürdüren "**Ad Toyu"** uygulaması vardır. Bu küçük çaplı şenlik **"Diş Toyu"** , "**Saç Toyu"** "**İlk tırnak Toyu"** türünden toylardan birisidir. Bu toylarda çeşitli ikramlar yapılır. Bebek şerbeti bunlardan birisidir. İslamiyet'le birlikte bu uygulamalara mevlit de eklenilmiştir.

Saç ve **tırnak** gece kesilmez. Kadınları saçı uzayıp da kesilince saklanır, kişi ölüp, tekrar dirildiğinde saçların da canlanacağına inanılır. Saklanan **saç** kadın öldüğünde mezarına konur.[123] Saç ve tırnak atılmaz toprağa gömülür şeklinde de bir inanç vardır. Saç küstü şeklinde bilinen bir inanç vardır. Dünyaya geldiği zaman saçı sarı iken giderek siyahlaşarak rengi değişen ve dünyaya gelince saçı dalgalı iken giderek düz olan kimlerin bu durumları **saç küsmesi** olarak tanımlanır[124]. saçı Saç ve tırnak ile ilgi inançlar da Türk kültür coğrafyasında çok yaygıdır. Kişioğlu öldüğünde vücudundan çeşitli şekilde ayrılmış aksamların o dirildiğine tekrar bir araya gelecekleri inancına rastlanılmaktadır. Gök Tengri İnanç Sisteminde kişioğlunun kutunun saç veya tırnak köklerinde olduğu inancı vardır. Bunun için saç ve tırnağın saçılması pek istenmez sakıncalı bulunur. Tırnak üzerine bir şeyler yazılarak

[115] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[116] Yaşar Kalafat, **Türk Halk İnançlarında Renkler**, xx, Berikan, Ankara, 2012

[117] Yaşar Kalafat-Kaan Günadoğdu, "Tokat Yöresi Halk İnançlarında Basmak-Basılmak ve Kuş Yenkmesi/Yenmesi" **Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, 25–26 Eylül 2014 Tokat,**

[118] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

[119] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

[120] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[121] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

[122] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[123] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[124] Kaynak kişi; Sevgi Alpaslan

büyü yapılabilirken saç da malzeme olarak kullanılmak suretiyle büyü yapılır, inancı vardır[125].

Saç, Türk kültürlü halklar arsında aynı zamanda medeni hal, sosyal statü göstergesidir. Saçların örülüşüne bağlanışına zülüf ve perçemin kesilişine bakılarak saç sahibinin bekâr veya evli olduğu anlaşılır veya yas halinde olduğu öğrenilebilir.

Bir Gacal türküsünde;

‘Arkasında saçları
Sürüsüne maşallâ!
Bizim evde gelin yok;
Sen olursun inşalllâ’ [126]denilmektedir.

Kimse **gölge**si ile oynamamalıdır. Gölgesi ile oynayanın aklını oynatacağına inanılır[127]. 1940’ı yıllarda çocuklar arasındaki tartışmalarda gölgelerimizin çiğnenmesine tepki gösterirdik. Adeta gölgesine basılan veya toprağa yansımış gölgesinin silinmesi istenen kimsenin ölmesi isteniyormuş gibi anlamlar çıkarırdık.

Bereketin ve çeşitli korunma yollarının başında besmele gelir, her işe **besmele** ile başlanmalıdır[128]. Besmele Türk-İslam inançlarında hem korunma ve hem de kurtulma yöntemi olarak bilinir. Yemek yenirken veya bir işe başlanırken besmele çekilmesi unutulup sonradan hatırlanılmış ise Bismillahî evveli ve ahırı denir.

6 aylık kız çocuklarına **kına** yakılır. Çocuk dünyaya gelince,**“su aşağı kız yukarı denir”** bu işlemi ebe yapar. Gacallarda bebekler **tuz**lanır. Bu işlem bebeğin ter kokmaması için yapılır. İnsan çiğ etten yaratılmıştır. Çünkü bebekler el ve ayaklarından çok terler. Bebekler **7 gün** azar azar tuzlanır[129]. **Bebeğin eşi** ve **göbek bağı** toprağa gömülür[130]. **,**

6 aylık bebeğe kına yakıldığı tespiti ilk defa yapılmıştır. Kına, geline, askere, hacıya, kurbanlık koça, sünnet olacak çocuğa, ölen kimseye yakılırken bebeğe kına yakıldığı şeklindeki uygulama ile daha evvel karşılaşılmamıştır. [131]

Gacallar bebeğin ilk **tırnağ**ını babanın cebine koyarlar[132]. Bebeğin ilk tırnağı kesildiği zaman bebeğin elinin babanın cebine sokulması ve oradan para almasına uğraşılması inancı Anadolu Türk halk inançlarında da vardır. Elin bereketliliği ile ilişkilendirilir.[133].

Çocuk ilk **diş**ini çıkardığında bir şenlik düzenlenir. Çıkan dişi ilk gören çocuğa hediye alır. Diş buğdayı alınır ve pişirilerek hazırlanır. Onun içine para da konur. Bu para kime

---

[125] Yaşar Kalafat “Balkan Türklerinden Örneklerle Halk İnançlarımızda Saç” **I.Uluslar arası Balkan Türkleri Sempozyumu** 28–29 Eylül 2001 Prizren, Balkan Türkoloji Sempozyumu Bildirileri yayına hazırlayanlar, Prof. Dr. N. Hafız, Prof. Dr. T. Hafız BAL_TAM Prizren 2006 sf. 308–314;

[126]Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010, s. 57

[127] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[128] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[129] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[130] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

[131] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri,** Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar, s. 316, 385, 405–406

[132] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[133] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri,** Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar, s. 402–458

çıkarsa o şahıs da çocuğa hediye alır[134]. Hedik veya **Diş Hediği** bazı yörelerde mısır veya fındık katılarak da yapılır. Diş toyunda da amaç çocukları sevindirmek meşeyi paylaşmak hedik saçısı münasebeti ile hayır işlemektir[135].

Gacallar'da Sünnette bir tane **kirve** bulunur. Sünnet törenleri 7–8 senede bir yapılır. Bu tören toplu yapılır. Masraf, sünnet sahipleri tarafından ortak karşılanır. **Sünnet parçası** bir ay asılı durur. Veya gömülür. Bebeğin eşi ayak basılmayan yere gömülür. [136].

Çocukların kırkları birbirlerini basmasın diye iki çocuğun bezi değiştirilir. Bir çocuğun bezi alınır diğer çocuğa verilir. Sonra bezler geri getirilir. Kırklı çocuklar hastalanır diye bir araya getirilmez. İki Kırklı anne ve bebek bir araya gelince kırkları karışmasın, kırk basması yaşamasından diye bunlara **ters iğne** takılır.

Gacal halk tababeti doğal olarak zamanla hükmünü yitirmeğe başlamış olmakla beraber oldukça gelişmiştir. **Süt**ü olmayan anne helva ve ekmez gibi şekerli yiyecek yer. Ayrıca **Aksoğan** kırılır ve **kuyu başı**nda yenir. Böylece **süt**ünün kuyuyu dolduracak kadar çok olacağına inanılır[137].

Türk kültürlü halklarda süt, sadece bir besim maddesi olmayıp, özel şifa kaynağıdır da. Sözlü kütürde, **çiğ süt emmiş olmak, sütü bozuk olmak, sütsüz olmak,** mistik anlam içerirler[138].

Çocuklar **sarılık** olmasın diye onların dilaltı kesilir[139].Kızamık olduğunda hastaya **kızamık şekeri** verilir. Konuşamayan çocuğun dilinin altındaki damar iplikle kesilir[140].

Bebeklere vücut gelişmesi normal olsun diye deriden ortopedik patik giydirilir. Çocuk bezi olarak bal mumları eritilirdi ve muşamba yapılırdı[141]. Gacallarda bebekler kundaklanırken gözler kapatılır. Kafası uzun olmasın diye çenesi bağlanır. Bu durum 10 gün sürer.

Yeni yürümeye başlayan çocuk için özel bir çörek yapılır. Çocuk gayretli hamarat, aktif diye bu çörek toplanan çocuklara koşarak dağıtılır. Bu çöreğe **adım çöreği** adı verilir[142]. Yürüyemeyen çocuğa ilk camiden çıkana **köstek kesme** yaparlar.[143]

Köstek kesme, dilaltı kesme, Sarılık gibi uygulamalar Türk kültürlü halkların ortak uygulamalarıdır[144].

Şeytanın şerrini def etmek için kurşun dökülür. **Kurşun dökme** işlemini daha ziyade el almış kimseler yaparlar. Vergili kimse bir kimseye el vererek onu yetkili kılar[145]. Kurşun dökme, Mum dökme görünmeyen musibetlerden korunmak ve daha ziyade de bunların

---

[134] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[135] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri,** Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar, s.530

[136] Hakan Ulutin, "Gacal Halk İnancı Derlemeleri, İstanbul, 2014" www.yasarkalafat.info

[137] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

[138] Yaşar Kalafat, "Türk Halk İnançlarında Yahyalı ve Çevresi Örnekleri İle Süt", **I. Ulusal Yahyalı Sempozyumu Bildirileri C.III,** Kayseri, 2014, 623–640

[139] Kaynak Kişi; Seyit Gülmez

[140]Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

[141] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[142] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[143] Kaynak kişi; Feride Gülmez

[144] Yaşar Kalafat, **Kodlar-Kültler 1, Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları 1**, Berikan Yayınları, Ankara, 2009, s. 13–43

[145] Kaynak kişi; Nesibe Ulutin

nazar hasarından kurtulmak için yapılır. Korunması ve kurtulması için başından eritilmiş kurşun dökülen kimsenin önündeki içerisinde bir miktar su bulunan leğen de bazı şekiller belirir. Bu şekillere bakılarak benzetme yöntemi ile nazar eden kimsenin kim olduğu tahmine çalışılır.[146]

Şeytan inancını allatan bir Gacal manisinde;

'Sultan Selim'den bakarlar
Yedi bin kandil yakar
Bu aylar mübarek aylar
Şinada yular takarlar'[147] denilmektedir.

Konuşurken **cin, peri** geçince **3** kere tahtaya vurulur. **Kulak memesi** çekilir. **"Şeytan kulağına kurşun"** denir.[148] Şeytan, cin halk inançlarında tabu oluşturmuştur. Onların ismi açıkça söylenmek istenilmez, söylenilmesi halinde onlar tarafından bir zarara uğranabileceğinden çekinilir. Bunları ismi kodlanarak "buradan uzak olsunlar" "meclisimizden ırak", "üç harfliler" şeklinde kodlanarak söylenir. Bunlardan bilhassa cinlerden bahsederken tahtaya vurulmasından amaç, bunların gürültüden rahatsız olup kaçtıkları inancından ileri gelmektedir. En koruyucu yöntem olarak Eünzü besmele çekilmesi tercih edilir.[149].

Boş beşik sallanmaz. **Boş beşik** sallanır ise bebeğin karnı ağrır, sancılanır, inancı vardır[150]. Bir takım görünmeyen varlıkların boş beşiğe girebilecekleri boş sanılıp zannedilen beşiğin bunlar tarafından sahiplenilebileceği inancı vardır. Sahiplenilen beşiğe bebek yatırıldığı zaman daima ağlayacağı, iştahının kesileceğine inanılır. Bunun önlenilmesi için bebek beşiğine muhakkak besmele ile konulur[151].

Gece **ayna**ya bakılmaz, **kırık ayna** kullanılmaz.[1]

---

[146] Yaşar Kalafat, **Kodlar-Kültler 1, Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları 1**, Berikan yayınları, Ankara, 2009, s. 13–43

[147]Fehmi Gök, **Gacal Türklerinin Dili ve Edebiyatı**, İstanbul Ofset, İstanbul, 2010, s. 123

[148] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[149]Yaşar Kalafat, "Bingöl ve Yöresi Örnekleri İle Halk İnançlarında 'Cini Başına Çıkmak' Deyimine Dair", **II. Bingöl Sempozyumu 25–27 Temmuz 2008, Bingöl**

[150] Kaynak kişi; Seyit Gülmez

[151] Yaşar Kalafat, "Kocaeli Halk İnançlarında Yaşamakta Olan Mitolojik Bir Kavram Sahiplik", **Axtarışlar,** Nahçıvan, 2014,C. 4 No 3, s. 6–17

SARISÖZEN'İN VEZİRKÖPRÜ'DE DERLEDİĞİ "ANNOŞ-MİNNOŞ" DOĞAÇLAMA TÜRKÜSÜ

SARISOZEN'S COMPILED IMPROVISATION FOLK SONG "ANNOSH-MINNOSH" IN VEZIRKOPRU

Hayrettin İVGİN*

Öz

Muzaffer Sarısözen'in; Halil Bedii Yönetken ve teknisyen Rıza Yetişen ile birlikte Samsun'da yaptıkları 7. Derleme Gezisinde Vezirköprü'den 28 ezgi derlenmiştir. Bu derleme 11 Temmuz 1943 yılında yapılmıştır.

Vezirköprü'den derlenen 28 derleme içinde bu makalede konu edinilen "Annoş-Minnoş" türküsü bulunmamaktadır.

Bugün Türkiye'de çok sevilen ve meşhur olmuş türküler arasında kabul edilen bu türkünün derlemesinin ilginç bir hikâyesi bulunmaktadır.

Türkü, o yıllarda Vezirköprü Belediyesinde Nikah Memuru olan Ahmet Kaya'dan (1916-1984) derlenmiş olduğu bilinmektedir.

Makalede anlatıldığı gibi; Muzaffer Sarısözen Ahmet Kaya'dan Vezirköprü türkülerini derlemek istemiş. Ancak, Ahmet Kaya heyecandan hiçbir türkü-ezgi hatırlayamamış. Ama "Annoş-minnoş" olarak bilinen türküyü anında sözlerini ve ezgisini uydurarak ve hiçbir enstrüman çalmadan ses olarak okumuştur.

Muzaffer Sarısözen bu durumu kavramış ve Ahmet Kaya'dan başka derleme yapmamıştır.

Ancak aradan yıllar geçtikten sonra Muzaffer Sarısözen, Ahmet Kaya'nın bu anında uydurduğu doğaçlama türküyü notaya almış ve radyoda Yurttan Sesler programında icrasını da yaptırmıştır.

Kısa sürede sevilen ve bilinen bu doğaçlama türkü TRT repertuvarına geçmiştir. Bugün kimden derlendiği yazılı olmayan bu türkü Samsun yöresinin en sevilen bir ezgisi haline gelmiştir.

Makale, türkünün nasıl derlendiğini anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muzaffer Sarısözen, 7. Derleme Gezisi, Samsun- Vezirköprü, doğaçlama türkü, Ahmet Kaya.

Abstract

7th Compile the trip of Muzaffer Sarisozen, Halil Bedii Yonetken and technician Riza Yetisen's which made in Samsun 28 songs were compiled from Vezirköprü. This review was conducted in July 11, 1943

Acquired topics in this article,between 28 compilation of Vezirköprü, "Annosh Minnosh" folk song is not existed.

---

* Halk Bilimi Araştırmacısı-Yazar. Ankara/TÜRKİYE

Today this folk song is very famous and loved from people.The compilation of this song has an interesting story.

Years ago, folk song is compiled by Ahmet Kaya who was Vezirköprü Municipal Marriage Officer (1916-1984)

As described in the article, Muzaffer Sarisozen asked to Ahmet Kaya to compile the Vezirköprü Folk Songs. But, Ahmet Kaya couldn’t remember any melody because of excitement. But Ahmet Kaya "Annos-minnoş known as" song, keeping the melodies and lyrics and read instantly as no sound from the instrument.

Muzaffer Sarısözen understand this situation and did not make another compilation of Ahmet Kaya.

But, after years, melodized this impromptu song and the “Program of Voices from the Nation (Yurttan Sesler Programı) has performed in the radio.

In a short time this impromptu song are known and loved, then passed to TRT repertory. Today, this song is compiled from unknown who has become the most beloved songs of the Samsun region.

The article describes how this folk song is compiled.

Keywords: Muzaffar Sarısözen 7. Compile Trip, Samsun Vezirköprü, improvisational songs, Ahmet Kaya.

Muzaffer Sarısözen; Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) Saffet Arıkan zamanında 1937 yılında başlayan ve kimilerine göre 1957 yılına kadar devam eden 18 derleme gezisinin hepsine katılmıştır.

7. Derleme Gezisi, 1943 yılında; Tokat, Amasya, Ordu, Samsun, Giresun ve Trabzon’da gerçekleştirilmiştir. Bu derleme gezisi, 50 gün sürmüştür. Bu elli günde 772 ezgi derlenmiştir.

Samsun ili Vezirköprü ilçesi derlemelerini; Muzaffer Sarısözen, Halil Bedii Yönetken ile Teknisyen Rıza Yetişen’den meydana gelen bir ekip yapmıştır. 11 Temmuz 1943 tarihinde Vezirköprü’de yapılan bir günlük derleme çalışması sonunda, 28 ezgi derlenmiştir. Bunun 9 adedi Kargucak adlı köyde, 19 adedi ise Vezirköprü’nün merkezinde kayda geçirilmiştir.

Derlemeler; Vezirköprü Halkevi Çocuk Korosu (7), Hulusi Uğurlu (1), Makbule Arslan (2), Salahattin Kaplancıklı (1), Mustafa Kaplan (2), Muzaffer Türker (2), Hasan Kaplan (1), Mustafa Beşer (2), Hüseyin Kılavuz (5), Hasan Çavuş (4), Salim Duran (1) adlı kaynaktan ve kaynak kişilerden yapılmıştır.

Muzaffer Sarısözen, Halil Bedii Yönetken ile Teknisyen Rıza Yetişen’den oluşan derleme ekibi, bütün çalışmalarını; kaymakamlığın bilgisi içinde ve jandarma eşliğinde gerçekleştirmiştir. Derlenen ezgiler arasında horon havası, gelin ağlatma, köçek havası, halay havası, kına havası, gazel, yol havası, yağmur duası ezgisi ve türküler yer almaktadır.

Kargucak köyü, Vezirköprü’ye yakın bir köydür. O yıllarda köylüler, at ve eşekle veya hayvanla çekilen arabalarla köylerine gider gelirlerdi. Sarısözen ve ekibi, bir at arabası ile jandarma eşliğinde Kargucak köyüne giderler. Muhtemel köyden dönüşte; Vezirköprü’nün mesire yeri olan Bağlar denilen yerden geçerler. Bağlar mevkii o yıllarda, adı üstünde; bağların, bahçelerin, bostanların olduğu yeşillik bir yerdir. Varlıklı ailelerin her birinin burada bir bahçesi ve bir bağ evi bulunurdu. Hafta sonları Vezirköprülü bu aileler Bağlar

mevkiine gelirler, bağ ve bahçede vakit geçirirler, eğlenirler, dinlenirlerdi. Her aile, komşularını da zaman zaman yanlarında götürürler, bir gece bağ evinde kalırlar veya aynı gün Vezirköprü'ye dönerlerdi. Bağda yetişen sebze ve meyvelerden yerler, götürdükleri etlerle yemeklerini yaparlar, mevsimine göre kiraz, dut, elma, armut, ceviz toplarlar; Vezirköprü'ye döndüklerinde komşularına, akrabalarına dağıtırlardı. Hatta sadece meyve değil, bağda yetişen sebzelerden hem kendileri için hem de konu-komşu için şehre getirirlerdi. Atı olan atla, eşeği olan eşekle, arabası olan arabasıyla gider gelirdi. Zaten 4-5 km uzaklıkta olan Bağlar mevkiine yürüyerek de gidilir, dönülürdü.

Muzaffer Sarısözen, Kargucak köyünden dönüşte -yol zaten Bağlar mevkii içinden geçerdi- Bağlar mevkiinde, arabadan inerek bir bağ evinde konaklarlar. Konakladıkları bahçe, Belediye Başkatibi Ahmet Kaya'nın ailesine aittir. Muzaffer Sarısözen'e Vezirköprü'de birileri, bu Başkatip Ahmet Kaya'dan derleme yapılmasını önermiştir. Vezirköprü'de derlemelerin yapıldığı gün, bir Pazar gününe denk gelmiştir. 11 Temmuz 1943 günü hava sıcaktır, herkes mesire yerlerine, pikniğe ve bahçelerine gitmiştir. İşte Kargucak köyü derlemesinden dönerken Bağlar mevkiinde; derleme ekibi Ahmet Kaya'yı sorar, soruşturur, bahçesini öğrenir ve habersiz olarak Ahmet Kaya'ya uğrarlar. Amaçları, Ahmet Kaya'dan da ezgi ve türkü derlemektir.

Sizlere Ahmet Kaya'yı kısaca tanıtmak isterim. Ahmet Kaya, 1916 doğumlu olup 1984 yılında 68 yaşında ölmüştür. 24 yaşında iken Vezirköprü Belediyesine memur olarak girmiştir. Zaman içerisinde belediyede Başkatip olmuş, nikâh memurluğu da yapmıştır. 1981 yılında yaş haddinden emekli olmuştur. Emekli olduktan üç yıl sonra da vefat etmiştir.

Vezirköprü'de çok sevilen, sayılan bir kişilikti. Bir kuşağın neredeyse tamamının nikâhını kıymıştır. O sebeple onu tanımayan yoktu. Ben de aklım erdiğinden beri kendisini tanırdım. Hoş sohbet, rind meşrep olup eğlenmeyi, arkadaşları ile çalgılı-şarkılı vakit geçirmeyi, içmeyi severdi. Müzikten çok iyi anlar, özellikle güncel ve moda olan şarkıları bilirdi. Repertuvarında bilmediği şarkı ve türkü hemen hemen yoktu. Onsuz bir düğün, eğlence, sohbet olmazdı. Ben de gençlik dönemlerimde, Ahmet Kaya'nın ve emsallerinin meclislerinde birkaç defa bulunmuştum.

Şimdi dönelim Muzaffer Sarısözen'in Ahmet Kaya ile Vezirköprü Bağlar mevkiindeki karşılaşmasına. Sarısözen'in yanında Halil Bedii Yönetken, Teknisyen Rıza Yetişen'le birlikte iki de jandarma vardır. Ahmet Kaya o yıllarda 27 yaşında heyecanlı bir genç memurdur. Herkes tarafından bilinen, radyoda dinlediği "Yurttan Sesler" programının yapımcısı bir müzik adamını karşısında görünce, ne yapacağını şaşırır. Üstelik yanında iki de jandarma eri bulunan bu ünlü şahsiyetin karşısında heyecanı artar. Ahmet Kaya onları bahçede karşılar. Zaten ağaçların altında sofrasını kurmuş, gerekli nevaleler yanında, dinlenme halindedir. Biraz önce semaverden çayını da içmiş, semaver sönmüştür. Onlara bahçedeki kilimin ve minderin üstünde oturmaya davet eder. Otururlar. Sarısözen, Ahmet Kaya'ya amacını açıklar, kendisinden Vezirköprü ile ilgili ezgiler söylemesini, neler bildiğini anlatmasını ister. Jandarmalar da oradadır. Teknisyen Rıza Yetişen, ses kayıt makinesini hazırlar, Halil Bedii Yönetken de sorular sormaktadır.

Ahmet Kaya, heyecandan düşüp bayılacak haldedir. Sarısözen, bir türkü söylemesini istediğinde Ahmet Kaya bütün bildiklerini o anda unutur. Aklına Vezirköprü'ye ait ne türkü, ne şarkı gelmez. Sadece Vezirköprü'ye ait olanları değil, bütün bildiklerini o anda unutur. Yanında kendisine yardımcı olacak, bazı şeyleri hatırlatacak bir tek kişi ve arkadaşı da yoktur. O anda uyduruk şeyler söylemeye karar verir. Vezirköprü'ye özgü olarak üretilen çay semaverini darbuka gibi çalarak, o anda uydurduğu ezgi ve söylediği sözleri sıralar:

Hey hey! Cebinde çakısı var

Ne güzel uykusu var
Vardım yârin yanına
Menekşe kokusu var

Hey hey! Annoş, minnoş, meyhoş sevgilim
Ninnoy aslanım ninnoy
Ninnoy hayranım ninnoy

Hey hey! Aynam düştü cebimden
Karıştı gazellere
Şu benim kötü gönlüm
Bakarım güzellere

Hey hey! Annoş, minnoş, meyhoş sevgilim
Ninnoy aslanım ninnoy
Ninnoy hayranım ninnoy

Ahmet Kaya, daha başka uydurduğu sözlerle semaverden ritim tutarak o anda aklına geliveren ezgi ile türküyü söyler. Yani tam anlamıyla doğaçlama bir türküyü, o anda ortaya koyar. Sarısözen, Ahmet Kaya'dan yeniden türkü söylemesini ister. Ama Ahmet Kaya özür diler, o anda türkü söylemeye uygun olmadığını, kendisinin bu konuda affedilmesi talebinde bulunur. Sarısözen de Ahmet Kaya'ya fazla ısrar etmez.

Sarısözen ve ekibi, jandarmalar eşliğinde arabaya atlayarak Vezirköprü'ye dönerler.

Sarısözen, Ahmet Kaya'nın o anda uydurarak söylediği doğaçlama türküden herhalde pek memnun olmaz ki; Vezirköprü'de derlenen türkülerin listesine dahi almaz. Gerçekten listelere baktığınız zaman bu doğaçlama türküyü göremezsiniz.

Ama sonradan ne oldu bilemiyoruz; Sarısözen, Ahmet Kaya'dan derlediği bu ezgiyi notaya alır, hatta daha sonraki yıllarda radyoda icra ettirir. Üstelik türkünün repertuvara girmesini sağlar. Gerçekten TRT Repertuvarının (386) numarasında halen kayıtlı olup o yıllardan bu yana icra edilmektedir. Ama Muzaffer Sarısözen, bu türkünün kaynak kişisinin adını yazmamıştır. Hatta, bu türkü ile ilgili "Derleme Bilgileri" formuna dahi doldurmamıştır. Ahmet Kaya'nın adını unutmuştur. Çünkü bu türküyü repertuvara almamayı düşünür. O sebeple repertuvar bilgilerinde "Kaynak Kişi" hanesi boş kalmıştır. Halâ TRT repertuvarında bu türkünün kaynak kişisi yazılı değildir.

Fakat çok gariptir ki, bu türkü zaman içerisinde çok beğenilir. Hatta, koroda topluca icra edilmeye uygun bir ezgidir. Gerçekten de genelde koro ile birlikte icra edilmektedir. Öyle sevilir ki bu türkü, binlerce türkü arasından seçilen meşhur olmuş türküler arasına da girer.

Bu doğaçlama söylenen türkü kaydedilirken hiçbir enstrüman kullanılmamıştır. Sadece ritim olarak Vezirköprü semaverinden yararlanılmıştır.

Ben bu semaveri kısaca tanıtmak isterim: Vezirköprü semaveri çay yapmak için kullanılan bir gereçtir. Çay demleme dışında başka hiçbir amaçla kullanılmamaktadır. Çünkü yapısı ve büyüklüğü sadece çay demlemeye uygundur. Üç-dört çeşit boyda imal edilmektedir. Değişik boyda imal edilen semaverler 2-6 litre su alabilmektedir. Evde, tarlada, bahçede ve piknik mekânlarında pratik kullanımı olan bir gereçtir. Çalı-çırpı gibi kolaylıkla bulunabilecek yakacaklarla kolayca suyu kaynatılabilmektedir. Evlerde çıra, kağıt ve kömürle semaverin suyu ısıtılmaktadır. Vezirköprü'de ve köylerinde semaveri olmayan hiçbir ev yoktur. Hatta, çeşitli boylarda semaver bulundurulur evlerde. Her öğün mutlaka semaver

kaynatılır. Vezirköprü semaveri, çay içme alışkanlığı ile kendine özgü gelenek ve görenekleri de ortaya çıkarmıştır.

Bir Vezirköprü semaveri, 33 değişik parçadan oluşmaktadır. Bu tenekeden üretilen semaveri Vezirköprülü Ermeni tenekeci ustası Kirkor Tenekeciyan icat etmiş ve yaygınlaştırmıştır. Ancak bazı Vezirköprülü tenekeci ustalar, Vezirköprü semaverini Fişekçi Ahmet Usta veya Kemaroğun Mehmet Usta'nın geliştirdiğini söylemektedirler. "Semaverciler Çarşısı" olarak adlandırılan bedestendeki küçük atölyelerde üretilmektedir. Ustadan çırağa geleneksel olarak üretilen semaverlerin her bir parçasını maharetlerine göre ustalar, kalfalar ve çıraklar; tek tek elde döverek, bükerek, keserek, lehimleyerek, parçaları birleştirerek ve de süsleyerek üretirler. Her parçasının farklı adları bulunmaktadır. Semaverin yere basan parçasına "ayak", demlik konulan kısmına da "demgeç" adı verilir. Semaverin suyunun kaynadığını haber veren ayrıca bir de "düdük" parçası bulunmaktadır.

Semaverler, evlerde kadınlar arasındaki eğlencelerde, kına yakmalarda "dımıdan" olarak darbuka görevi de görürler. Kadınlar, teneke semaveri sanki darbuka gibi ustaca çalmayı bilirler. Kadınlar arasındaki bu tür eğlencelerin adı, "semaver tıngırdatması"dır.

Gelelim, "Annoş-Minnoş Türküsü" olarak adlandırılan bu türkünün Ahmet Kaya tarafından doğaçlama söylenen sözlerine. Ben rahmetli Ahmet Kaya'yla 1981 yılında bu türkü ile ilgili yaptığım söyleşide; sözleri tamamen o anda aklına anında geldiği gibi söylediğini ifade etti. "Ben bu sözleri söylerken, elim yeleğimin cebindeydi. Cebimde bulunan çakı bıçağı ile oynuyordum. O yıllarda her delikanlının, her gencin, hatta her orta yaşlı erkeğin ceplerinde şu nesneler mutlaka bulunurdu: Çakı bıçağı, cep saati (köstekli kullananlar da vardı) yuvarlak küçük cep aynası, tespih, mendil, tarak, sigara paketi veya sigara tablası, ağızlık. Tiryakisi olanlarda ise enfiye kutusu.

Benim de cebimde bunlar vardı. O sebeple türkünün sözlerinde çakı ve ayna bu sebeple geçmektedir."

Ahmet Kaya bunları söylerken ben de sözlerle ilgili şu sorumu sordum:

"Annoş-minnoş sözü nerden aklınıza geldi?"

"Siz de biliyorsunuz ki, anneler küçük çocuklarını severken 'annoşum, minnoşum' diyerek severler. Bu türküyü söylerken o anda Bağlardaki bahçemizde, iki ağaç arasında ipli salıncak beşikte uyuyan yeğenim vardı. Gözüm ona ilişti. Annesi onu, 'annoşum- minnoşum' diyerek severdi. O sözler uyuyan çocuğu görünce aklıma geldi. Hatta bağlantı kısmında söylenen 'ninnoy aslanım ninnoy, ninnoy hayranım ninnoy' sözleri de zaten 'uyu aslanım, uyu hayranım uyu' demektir. Yani ninni söylemektir."

"Peki Ahmet Ağabey! Bağlantıda geçen meyhoş kelimesi nerden aklına geldi?"

"Meyhoş da benim Hayrettin kardeşim. Çünkü ben o anda, Sarısözen, ekibi ve jandarmalar gelmeden önce bahçede demleniyordum."

"Ahmet Ağabey, diğer sözler?"

"Hayrettin Bey, o sözler, inanın o anda aklıma gelen ve rastgele söylediğim sözlerdir. Mesela; yeleğimin cebiyle oynarken cebimden ayna düştü ve kuru yaprakların arasına karıştı. O anda onu da söylemiş oldum."

"Türkünün bu sözleri Muzaffer Sarısözen'e söylediklerin midir? Yoksa değiştirilmiş midir?"

"Hayrettin Bey Kardeşim! Ben birinci bentte 'Girsem yârin koynuna' dediğimi hatırlıyorum. Ama TRT repertuvarında 'Vardım yârin yanına' biçimindedir. İkinci bentte de ben

'Tabiyatım kurusun' ifadesini kullanmıştım. Repertuvarda 'Şu benim kötü gönlüm' diye kayıtlı. Başka sözlerde bir değişiklik yok."

"Ahmet Ağabey! Bu türküyü böyle doğaçlama söyleyip bitirdikten sonra, Muzaffer Sarısözen'in tepkisi ne oldu? Sana beğenip beğenmediğini söyledi mi?"

"Sanıyorum, Muzaffer Sarısözen, söylediğim bu uyduruk türküyü beğenmedi. Hiçbir şey söylemedi. İkinci bir türkü için zaten benden derleme yapmadı. Herhangi bir şey istemedi. İsteseydi zaten söyleyecek durumda değildim. Aletlerini topladılar, çaylarını içip vaktin geçtiğini söyleyerek jandarmalarla birlikte arabaya atlayıp Vezirköprü'ye döndüler. Ben de bu olayı ve türküyü unuttum. Ama yıllar sonra, bu türküyü Yurttan Sesler Korosunda radyoda dinlediğim zaman inanamadım."

Muzaffer Sarısözen ve ekibinin, Ahmet Kaya'dan derlediği bu türküyü, neden Vezirköprü derlemeleri arasında göstermediğini, yıllar sonra bu türküyü düzenleyerek Yurttan Sesler programında söylettiğini bilemiyoruz. Ama bildiklerimizi anlatıyoruz. Şu bir gerçek ki, bu türkü topluca söylemeye elverişli bir türküdür. TRT Repertuvarında kayıtlıdır. Çok sevilen bir Samsun türküsüdür. Giderek şöhret kazanmış bir türküdür. Samsun türküleri deyince, "Çarşambayı Sel Aldı", "Yamadan Gel", "Ekin Ektim Çöllere de" türküsü ile birlikte "Cebinde Çakısı Var" türküsü akla gelmektedir. İyi ki Muzaffer Sarısözen bu türküyü, bir kenara atmamış, yok saymamış ve düzenleyerek repertuvarımıza kazandırmıştır.

Türkünün derlendiği 1943 tarihinden bu yana 70 yıl geçmiştir. Bu doğaçlama türkü Samsun'un ve Türk halk müziğinin önemli bir ezgisidir.

KAYNAKLAR

1. **Vezirköprü 1971 Albümü,** Vatandaş Gazetesi Yayınları: 1, Vezirköprü Matbaası, Vezirköprü 1971, s. 116.

2. **Samsun Folkloru (Derleme/Araştırma),** (Hazırlayan: Hikmet Gürcan), Anadolu Folklor Vakfı Samsun Grubu Kültür Yayınları: 3, İyi İşler Matbaası, İstanbul 2007, s. 110-111 ve s. 125.

3. **Geçmişten Günümüze Vezirköprü,** (Editörler: Necdet İğci-Bünyamin Kıvrak), Vezirköprü Kaymakamlığı Yayını, Ekspres Basımevi, İstanbul 2008, s. 196 ve s. 199-201.

4. Armağan Coşkun Elçi, **Muzaffer Sarısözen (Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları),** Kültür Bakanlığı Yayınları: 1962 Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 255, Halk Müziği ve Konuları Dizisi: 16, Ankara 1997, s. 80 ve s. 251-252.

5. Salih Turhan, **Meşhur Olmuş Türkülerimiz,** 1. Cilt, Alfa Yayınları: 1392, Müzik Kültürü: 2, İstanbul 2003, s. 75.

6. **Türkülerle Türkiye (Samsun),** CD, Ulus-Kültür Müzik, İstanbul 2003 (34.Ü.051.127)

Not: Bu CD'nin içinde 12 türkü bulunuyor. Birinci türkü "Cebinde Çakısı Var" türküsüdür. Bu türküyü Gülay Özer seslendirmiştir.

7. Ahmet Kaya ile 22 Temmuz 1981 tarihinde Samsun Vezirköprü'de Hayrettin İvgin'in yaptığı söyleşi.

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM No: 386 – 22.6.1973

YÖRESİ
VEZİRKÖPRÜ

KİMDEN ALINDIĞI

SÜRE

DERLEYEN
MUZAFFER SARISÖZEN

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
MUZAFFER SARISÖZEN

CEBİNDE ÇAKISI VAR

HEY HE ——— Y CE BİN DE ÇA KI SI VAR NE GÜ ZEL UY
HEY HE ——— Y AY NAM DÜŞ TÜ CE BİM DEN KA RIŞ TI GA

KU SU VAR VAR DIM YA Rİ N YA Nİ NA ME NEK ŞE KO
ZEL LE RE ŞU BE NİM KÖ TÜ GÖY NÜM BA KA RIM GÜ

SAZ ... SAZ ...

KU SU VAR HEY HE ——— Y AN NOŞ MİN NOŞ
ZEL LE RE HEY HE ——— Y " " " "

SAZ ...

MEY HOŞ SEV Gİ LİM
" " " " "

Nİ NOY AS LA NIM NİN NOY Nİ NO HAY RA NIM NİN NOY
" " " " " " " " " " " " "

K. gürcan

HEY HEY CEBİNDE ÇAKISI VAR
NE GÜZEL UYKUSU VAR
VARDIM YARİN YANINA
MENEKŞE KOKUSU VAR

HEY HEY
bağlantı
ANNOŞ
MİNNOŞ
MEYHOŞ
SEVGİLİM
NİNNOY ASLANIM NİNNOY
NİNOY HAYRANIM NİNNOY

HEY HEY AYNAM DÜŞTÜ CEBİMDEN
KARIŞTI GAZELLERE
ŞU BENİM KÖTÜ GÖYNÜM
BAKARIM GÜZELLERE

bağlantı ....
ANNOŞ
MİNNOŞ
MEYHOŞ
SERHOŞ
BİRHOŞ
NİNNOŞ

NOT: BAĞLANTI KISMI İSTENDİĞİNDE, YUKARIDA YAZILI OLAN 6 DEĞİŞİK KELİMEYİ ARALIKSIZ OLARAK OKUYUP, İCRA EDİLİR.

TRT Müzik Dairesi Arşivindeki Nota

CEBİNDE ÇAKISI VAR

YÖRESİ: SAMSUN-VEZİRKÖPRÜ
KAYNAK KİŞİ :

DERLEYEN : Muzaffer SARISÖZEN
DERLEME TA. :
NOTAYA ALAN :Muzaffer SARISÖZEN

♩ : 72

HEY HEY CE BİN DE ÇA KI SI VAR NE GÜZEL UY
HEY HEY AY NAM DÜŞ TÜ CE BİM DEN KA RIŞ TI GA

KU SU VAR VAR DIM YA RİN YA NI NA MENEK ŞE KO
ZEL LE RE ŞU BE NİM KÖ TÜ GÖY NÜM BA KA RIM GÜ

KU SU VAR HEY HEY AN NOŞ (Saz.....) MİN NOŞ (Saz....)
ZEL LE RE HEY HEY AN NOŞ MİN NOŞ

Saz..) MEY HOŞ (Saz.....) SEV . Gİ LİM
MEY HOŞ SEV Gİ LİM

Nİ NOY AS LA NIM NİN NOY Nİ NO HAY RA NIM NİN NOY
Nİ NOY AS LA NIM NİN NOY Nİ NO HAY RA NIM NİN NOY

Cavit Ersoy

D.C(SON)

HEY HEY CEBİNDE ÇAKISI VAR
NE GÜZEL UYKUSU VAR
VARDIM YARİN YANINA
MENEKŞE KOKUSU VAR

(Bağlantı)
HEY HEY ANNOŞ,MİNNOŞ,MEYHOŞ SEVGİLİM
NİNNOY ASLANIM NİNNOY
NİNNOY HAYRANIM NİNNOY

HEY HEY AYNAM DÜŞTÜ CEBİMDEN
KARIŞTI GAZELLERE
ŞU BENİM KÖTÜ GÖYNÜM
BAKARIM GÜZELLERE

(Bağlantı)

NOT:BAĞLANTI KISMI İSTENDİĞİNDE,YUKARIDA YAZILI OLAN
6 DEĞİŞİK KELİMEYİ ARALIKSIZ OLARAK OKUYUP İCRÂ EDİLİR.

Samsun Folkloru (Hikmet Gürcan) Kitabındaki Nota

ANNOŞ MİNNOŞ
(CEBİNDE ÇAKISI VAR)

Yöresi: Samsun - Vezirköprü
Kaynak: ?

Derleyen: Muzaffer Sarısözen
Notalayan: Muzaffer Sarısözen

51

Hey hey——— Ce bin de ça kı sı var

Ne gü zel uy ku su var Var dım ya rin ya nı na———

Me nek şe ko ku su var Hey hey———

an noş (Saz......) min noş Saz...

mey hoş (Saz......) sev gi lim——— Ni noy as la

nım nin noy——— Nin noy hay ra nım nin noy

2.
Aynam düştü cebimden
Karıştı gazellere
Şu benim kötü göynüm
Bakarım güzellere
-Bağlantı-

Bağlantı:
Annoş minnoş
Meyhoş sevgilim
Ninnoy aslanım ninnoy
Ninnoy hayranım ninnoy

"Meşhur Olmuş Türkülerimiz" "Salih Turhan"

Meşhur Olmuş Türkülerimiz (Salih Turhan) Kitabındaki Nota

SESSİZ EV: TOPLUMSAL VE BİREYSEL YABANCILAŞMA SALGINI VE YİTİRİLEN GELECEK KURGUSU

THE SILENT HOUSE: AN ENDEMIC OF PERSONAL AND SOCIAL ALIENATION AND FICTIVE LOSS OF PROSPECT

ТИХИЙ ДОМ : ЭПИДЕМИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОГО И СОЦИАЛЬНОГО ОТЧУЖДЕНИЯ И ПОТЕРЯ БУДУЩИХ ВСПЫШЕК ФАНТАСТИКИ

Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU[**]

Öz

Orhan Pamuk'un Sessiz Ev romanı, sessizlik, suskunluk ve içinde yaşayan bireylerin arasındaki iletişimsizlik üzerine odaklanan, simgesel boyutu ile de ülkemizin bazı dış odakların çıkarları doğrultusunda ideolojilere hapsedilen insanının betimlemesini yapar. Beş farklı anlatıcının "ben" şeklinde, bilinç akışı ile gördüğü, hissettiği, algıladığı 1980 ve öncesi dönemi kapsayan "çalkantılı, sancılı yıllar"ın ve o yıllarda yaşıyor olsa bile, anneanne Fatma'nın Türk modernleşmesi döneminde kocası Selahattin ile kendi kişiliklerinde simgeleşen, somutlaşan Türkiye gerçeğinin bir kesitini, sosyolojik ve psikolojik katmanları ile sunar.

Üç kardeşin dışında, ziyaret edilen mekân olan Fatma'nın iki katlı "sessiz ev"inin başka bir sakini Recep ile onun piyango satıcısı topal kardeşi İsmail'in oğlu Hasan'ın bakış açılarına göre dönemin sosyo-politik açılımı yapılır ve bu insanların imgeleminden kişisel, toplumsal, kültürel ve ahlaki travmalar tasvir edilir.

Bu makalede, Orhan Pamuk'un ***Sessiz Ev*** adlı romanında işlenen zaman kavramı, "modernleşme", "80'ler dönemi" ve "içsel zaman" algıları çerçevesinde, roman kişilerinin "sosyolojik" ve "psikolojik" anlam katmanlarındaki bireysel, sosyal, dönemsel öğeler anlam arayışı ışığında irdelenecektir. Romana ana rengini veren kişilik çözümlemelerinin yanı sıra romandaki bireylerle ve değerlerle ilintili olan ve bu romana özgü olan kişiden kişiye değişen sembol ve simgelerin oluşturduğu ülkü değerler ile karşıt değerler de karşılaştırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Modernleşme, 80ler Dönemi, Yabancılaşma, Issızlaşma, Şiddet, Gelecek Yitimi

[*] Ardahan Üniversitesi IBEF Öğretim Üyesi. Ardahan/TÜRKİYE (vediaskaroglu@gmail.com)

Abstract

Orhan Pamuk'un **Sessiz Ev** romanı, sessizlik, suskunluk ve içinde yaşayan bireylerin arasındaki iletişimsizlik üzerine odaklanan, simgesel boyutu ile de ülkemizin bazı dış odakların çıkarları doğrultusunda ideolojilere hapsedilen insanının betimlemesini yapar.

"The Silent House" by Orhan Pamuk clearly focuses upon silence, alienation and lack of communication among the residents of the house, and depicts humans in our country, mainly imprisoned into ideologic blindness in line with the interests of some foreign powers. It reflects both the present "turmoil and clash period" of Turkish history through five different first person narrators' perspectives and that of the grandmother, who despite her presence in modern times, is almost completely absorbed mentally in her relationship with her husband Selahattin, both of whom represent different façades of Turkish modernisation.

Except for the three narrators, a resident of the place, a two-storey house (The Silent House), Recep and his nephew Hasan also contribute to the depiction of the period in terms of social and political events, and personal, social, cultural and ethical traumas are reflected through these narrators' points of view.

In this article on The Silent House by Orhan Pamuk, the time concept will be examined as "the 80s", "inner time", and "modernisation period". Besides, the characters will be analyzed in a social and psychologic context in the light of search for meaning theme in the course of personal, social and periodic progress. In this analysis, symbols and signs, varying from person to person, will be related to the characters and a comparison and contrast of their ideal and opposite values will be made.

Keywords: Modernisation, the 80s, Alienation, Isolation, Violance, Loss of Prospect

Giriş

Orhan Pamuk'un ***Sessiz Ev*** romanı, 1980 Türkiye'sinin bir kesitini sunar. Bu dönem Cumhuriyet tarihi açısından, siyasi, sosyal ve ideolojik değişimlerin yaşanması bakımından çok önemli bir yer tutar. Bu döneme gelene kadar, Türkiye modernleşme-muhafazakârlık ekseninde gelişen Batılılaşma sorunsalı ile yoğrulmuş, insanlar modernleşmenin yorumunu gelişen dünya şartları karşısında farklı biçimde algılamış ve bu farklılık toplumun bir taraf tutmasına neden olmuştur. Bunun uzantısında Cumhuriyetçi-Osmanlıcı, sağ-sol, ilerici-gerici, İslamcı-Atatürkçü gibi birbirlerinin tersi bir ideolojik kutuplaşma göstergesi olan akımlar ortaya çıkmıştır; "*Yazar, eski-yeni, Doğu-Batı, milliyetçi-devrimci gibi karşıt unsurları karşı karşıya getirerek ve bunu roman kahramanlarının bakış açısıyla sunarak bu toplumsal sorunları kurmacanın içerisinde gerçek bir zemine oturtmaya çalışmıştır*" (Cengiz; 2010:69-70). Bu bölünmelerin yanı sıra Alevi-Sünni çatışmaları gibi mezhepsel ayrışmalar da sürece damgasını vurmuştur. Bu döneme kadar alevlenmiş olmasa da daha sonra ortaya çıkacak ve ülke iç barışını çok daha geniş çapta tehdit edecek olan Kürt ayrılıkçı/bölücü hareketin temelleri atılmıştır.

Düşünsel altyapı olarak, farklı ideolojiler gibi görünseler de, ideolojik, mezhepsel ya da etnik farklılaşmaların sosyolojik yapısı neredeyse aynıdır. Benzer sosyal ve ekonomik koşullara sahip olmalarına ve aynı yaşamsal kaygılar duymalarına rağmen, düşünceler bağlamında, yani olgulardan ziyade soyut güdülerin dayatması (kimine göre soğuk savaş döneminin dış odaklı ayartmaları ve manipülasyonları ya da iç bazı grupların çıkarları doğrultusunda ve bunların sonucunda) galip gelmiş, on binlerce hatta yüz binlerce insanımız ya öl(dürül)müş, sürülmüş, eğitimden yoksun bırakılmış ya da ülkeyi terk etmek zorunda bıra-

kılmıştır. Bu dönemin özellikle ülke içi üretimi felce uğrattığı ve ülkenin geleceği olan genç zihinlerin bu çatışmalar yüzünden kaybedildiği konusunda neredeyse herkes hemfikirdir.

Bu dönemin düşünülmesi gereken bir etkisi, bu olayları neredeyse her gün doğrudan ya da dolaylı olarak yaşayan insanların toplumsal belleğinde yarattığı depremlerdir. Ramazan Kaplan'ın "*edebiyat eserleri, içinde doğdukları toplumun duyuş ve düşünüşünü, hayatı algılayış biçimlerini, büyük tarihî dönemlerde ortaya çıkan sosyal psikolojinin bütün ve en ince ayrıntılarını kendilerinde yaşatırlar*" (1998:24) tespitine uygun biçimde; **Sessiz Ev**, toplumun düşünce biçimini, yaşayış ve duyuş tarzını betimleyen bir roman olarak ortaya çıkar. Gittikçe kalabalıklaşan, hızla değişen kavramları, yaşam tarzları ile zaten sarsılan bireyler aynı anda artan işsizlik, yoksulluk ve toplumsal şiddetin kapılarını çalmasını zihinsel olarak çoğunlukla travmatik bir misafirperverlikle karşılamak zorunda kalmışlardır.

Sessiz Ev, bütün bu toplumsal olgu ve gelişmelerin farklı kuşaklardan ve sosyal kesimlerden anlatıcıların 'ben' anlatıcı bakış açısı ile nasıl algılandığını ve insanların bunlara karşı nasıl tavır geliştirdiğini ya da bunlardan nasıl etkilendiğini derinlemesine işleyen, çoklu anlam katmanı sunan bir romandır. **Sessiz Ev,** Mehmet Kaplan'ın "*yaşanılan hayat, sanatı besleyen en büyük kaynak*" (2006:179) önermesine bağlı olarak; gerçek hayatın, yaşanmış benzer olayların kurgusallaştırılması ile ortaya çıkar ve 12 Eylül darbesinin hemen öncesinde kurgulanarak, gerçekçi bir toplumsal resim çizer.

Bu makalede, anlatıcıların bakış açılarından dönem algısı, sosyolojik durum, psikolojik etkilenim gibi kavramlar olay kurgusu içinde, yalnızlaşma, yabancılaşma, şiddet ve anlam arayışı izlekleri doğrultusunda tahlil edilecektir.

Sessiz Ev ve Issızlaşan, Yalnızlaşan İnsan

Adının imlediği gibi, **Sessiz Ev** mekân kimliği ile toplumsal sessizliği, bireylerin kendi iç dünyalarına yavaşça çekilip mahsur kaldığı, iletişimsizliğin, ıssızlaşmanın bir veba gibi toplumun her bir tarafına sirayet ettiğini anlatır.

İletişimsiz ve ıssız varlık durumu bir sonuçtur. İnsanlar hayattan umutlarını kesmiş gibi kasvetli bir karamsarlık içinde yaşamaktadırlar. Bir tür anlam yitimine uğramışlardır. Oysa Krankl'ın belirttiği gibi "*anlamın iyileştirici bir gücü vardır*" (Frankl; 1999:16). Bu yüzden, toplumun çoğunluğu iyileşmek için giderilmesi çok güç bir anlama ve anlaşılma ihtiyacı içindedir. Birbirlerine bu denli ihtiyaç duymalarına rağmen, iletişim kanalları tıkanmış gibi diğerlerinin çağrılarına karşı sağır, kendi sorunlarını anlatma konusunda dilsiz gibidirler.

İnsan olmak ister gerçekleştirilecek bir amaç ister karşılaşılacak insanlar ya da olaylar bağlamında, kendini kendi dışındaki bir şeye ya da birine açma anlamına gelir. Bu insanın sosyolojik güdümlü bir varlık olmasının, tarihi belirlemesinin, toplumlar kurmasının, dünyayı çoğaltarak yaşama tutunmasının yolunu açmıştır. Samuel Beckett, **Waiting For Godot** (**Godo'yu Beklerken**) adlı tiyatro eserinde, Vladimir ve Estragon tiplemesi ile insanın bu doğuştan gelen yönüne vurgu yapar. Vladimir ve Estragon arasında konuşmalar geçer, ancak diyalog (karşılıklı konuşma) yerine her biri dizgisel bir metin özelliğinde olan monolog (tek kişilik konuşma) şeklinde konuşur. Her biri diğerinin ne söylediğine bakmaksızın sorular sorar, cevap alamaz ve konuşmanın devamında kendi sorusunun cevabını kendisi vermeye çalışır. Bu iletişim kopukluğu, aslında farklı iki tipin birlikte var olma gerekçelerini ortadan kaldırmış gibidir. Oysa tüm iletişimsizliklerine rağmen biri olmadan diğerinin de kendini var edemeyecekleri bir tür eytişimsel kavramlar gibidirler. Birbirlerinden asla ay-

rılmazlar, çünkü var olduklarının tek göstergesi diğerinin varlığıdır. Konuşma eylemi işlevsel değil simgeseldir. Sözün öznelliğidir ve gerçek bir iletişimin imkânsızlığını imler.

Sessiz Ev, iletişimsizliğin getirdiği toplu anlamsızlık içinde bir anlam arayışının romanıdır. İnsanlar bir aradadır, ama iletişimin yoksunluğunun gölgesi altında diğerleri ile kopuk bir özneler toplamıdırlar. Ortada birçok 'ben' vardır ancak bu 'ben'lerin toplamı 'biz'i oluşturmaz. 'Yığın' kavramı birbirinden bağımsız ve ilintisiz birçok unsurun bir arada bulunma durumu olarak değerlendirilebilir. Öte yandan 'topluluk', ortak noktaları, paylaşımları, nitelikleri içinde barındıran ortak bir hedef için bir araya gelme durumunu anlatır. **Sessiz Ev**'deki sosyolojik birim, bu tanımlara göre, bir topluluk değil bir yığındır. Bu yığının unsurları sadece varlıklarının ispatı için bir arada bulunmak zorunda kalmış gibidir. Her biri kendi iç dünyasında yalnızdır ve anlamını kendi doğruları ölçütünde aramaktadır. Eşlerin kendi aralarında (Fatma-Selahattin; Doğan-Gül; Faruk-Karısı; Hasan'ın annesi-babası) ya da arkadaşların arasında bir iletişim normu eksiktir. Metin, Ceylan, Fikret ve diğerlerinin oluşturduğu yığında ortak bir estetik algı, tat alma ortaklığı, beğeni uzlaşısı, eylem birliği yoktur. Her biri eğlenmek için farklı fikirler ortaya atar, ama Vladimir ve Estragon örneğindeki gibi, her biri kendi monoloğunu gerçekleştirmektedir. Duyma ediminin olduğu ama anlama ediminden yoksun bir iletişimsizlik resmidir romanda çizilen. Bu yüzden, romanda anlam kavramı işlenmesine rağmen, bu anlamın ortaya çıkış şekli sosyolojik bir birim olarak toplumsal anlam değil, kopuk, içsel, kurgusal, bağımsız öznel bir anlamdır.

Bu anlamın kuruluşu günümüz insanının anlaşılmaya ve önemsenmeye çok önem vermesine dayanır. Bu bir tür eksikliğin giderimidir. Kitle imha silahlarının, dünya savaşlarının, medyanın idealleştirdiği yaşam kurgularının, yeni yaratılan görüntüde mutlu fakat özünde sorunlarla dolu kişilik resimlerinin karşısında, modern insan artık edilgendir. Kendi hayatının merkezinde kendisinin yerine başka değerler konulmuştur. Giderek kendinden uzaklaşan ve yalnızlaşan bir yalnız kalabalığa dönüşmektedir. İnsanca yakınlık yoksunluğu bireyde dengelenmeye yönelik yoğun bir arzu oluşturur. İnsanlar yakınlığa ihtiyaç duymaya başlar. Bu ihtiyaç o kadar önemlidir ki, gerçek bir anlaşılma olmasa bile bir arada olma, başkalarını rahatsız ederek tepki çekme, salt cinsel bir birleşme, fark edilme, kendi varlığının başkaları tarafından hangi biçimde olursa olsun onanması şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bu ilişki şekilleri, nicel değerlere dayalıdır, nitelikten uzaktır. Derinlik algısının uzağına düşmüş sığ bir ilişkidir. Karşılıklı anlaşılan içsel bir değer akışı yoktur. Tensel yakınlaşmanın dokunsal boyutundadır. Yüzeysellik ile karakterize olan bir ilişkidir. Örneğin Metin, Ceylan'a âşık olduğunu düşünmektedir. Ama sürekli, tıpkı Hasan'ın Nilgün'e karşı algısındaki gibi, onun tensel özelliklerini hayal etmekte ve sürekli tensel itkinin etkisi altında Ceylan'a yaklaşmaktadır. Bir keresinde sarhoş iken bir çeşit cinsel oyun oynadıktan sonra; Metin, Ceylan'ın kendisi hakkında olumsuz düşüncelere gireceğinden korkar ama bunu Ceylan'a sorduğunda, Ceylan bunu pek önemsemez ve sadece sıradan bir durum olarak algılar. Burada, kurulan yakınlığın niteliği çok önemli görünmez. Olayın kendisi de önemsizdir. Yaşanmış olması, tıpkı deneyimin rastlantısallığı gibi, duygulanımdan ziyade içgüdülerin denetimindendir. Dolayısı ile olması ile olmaması arasında bir niteliksel fark yoktur ve bu yüzden Ceylan hislerini anlattığında 'Hiçbir şey düşünmüyorum' şeklinde bir anlamsızlık, kayıtsızlık içindedir. Kısacası, iki insanın arasındaki en özel paylaşımların mahremiyet mührünü taşıması gereken cinsellik, iki kişinin tekliğinde oynanan bir tür içi boşaltılmış fizyolojik drama dönüşür.

Zincirleme bir sevgisizlik depremi sarmıştır insanları:

(1) Baba oğlunun geleceği için sadece söylemde kalan bir kaygı duymaktadır:

- İsmail, oğlu Hasan'a karşı yüzeysel ve sadece tavsiyelerle, nasihatlerle gerçekleşen bir kaygı duyar.

(2) Yakın akrabalar arasındaki ilişkinin niteliğini maddi çıkar hesapları belirlemektedir:

- Faruk, Nilgün ve Metin'in babaanneleri Fatma ile kurdukları ilişki yüzeyseldir.

- Metin Babaannesinden evi yıkıp yerine daha büyük bir apartman yapması ve böylece çok daha fazla para kazanmaları konusunda ısrar eder.

- Metin, ağabeyi Faruk'un sözlerini sırf diğeri onun Amerika'ya gitmesine maddi imkân sağlayacağı için dinler.

- Hasan, amcası Recep'in 'bıktırıcı tavsiyelerine' sadece kendisinden para aldığı için tahammül eder.

- Recep, Fatma'nın kendisine eziyet etmesine, hor görmesine, kendisinden nefret etmesi ve tiksinmesine rağmen, kırk yıl boyunca hizmet etmeye devam etmiştir, çünkü bu çalışmasının karşılığında kalacak bir evi ve geçimini sağlama imkânı vardır.

- Metin, Ceylan ve arkadaşları ile sadece zengin bir çevrede bulunarak zenginlerin çocuklarına İngilizce ve Matematik dersleri verip para kazanmak amacıyla arkadaşlık yapmaya başlar.

- Ülkücü gençler, esnafın üzerinde baskı yapıp onlardan para alır. Metin'den zorla aldıkları 12 bin lira örneğinde olduğu gibi, topladıkları paraları kendi çıkarları için kullanırlar.

(3) Gelecekle ilgili kaygılar insanların düşün dünyasına bir kâbus gibi çökmekte ve karamsarlık içinde sadece hayal gücü insanı ayakta tutabilmektedir:

- Metin, gerekli parayı toplayıp Amerika'ya gitme hayali içinde yaşar. Orada, çok iyi bir eğitim alacağını, bunun sonucunda da çok iyi bir iş sahibi olup varsıllık içinde yaşayacağını düşünerek, şu anda birlikte olduğu arkadaşlarının statüsüne eşit ya da onlardan daha üstün bir konuma geleceğini hayal eder.

- Fatma, Selahattin ile yaşadığı mutsuz evlilik, tek çocuğunu, kocasını ve gelinini kaybetmesi, aldatılmış olması, sahip olduğu yegâne maddi varlık olan elmaslarının kocası tarafından teker teker satılmasının getirdiği bir karamsarlıkla hep evlenmemiş olma hayali kurar ve geçmişin dünyasında yaşar.

- Hasan, yaşadığı yoksulluktan dolayı sürekli başarılı ve çok zengin bir işadamı olarak hayal eder kendini. Daha varsıl olan Nilgün ve benzerlerinden beklediği sıcaklığı ve kabul edilmeyi görememesinin bir tür ödünlemesi olarak, Nilgün'e ve diğerlerine para sayesinde emirler verebileceği ve onları aşağılayabileceği bir gelecek düşü kurar.

- Faruk, boşanma ile son bulan mutsuz bir evlilik sonrasında, mutsuzluğunu ve düş kırıklığını maskeleme girişimi olarak düşünülebilecek Osmanlı arşiv taramaları işine kendini iyice kaptırır ve geçmiş dönemin yaşanmış olaylarından anlamlı hikâyeler yazma düşü içinde yaşar; "*Faruk Darvinoğlu Gebze Kaymakamlığına bağlı arşivde bulduğu el yazmasıyla bize tarihin romanını atlatır.*" (Argunşah; 2002:24). Faruk'un tarihi kullanarak bir roman yazma çabası, toplumda eksik olan sevgisizliğin bir ödünlemesi gibidir.

- Recep, iç dünyasındaki yalnızlığını sürekli iletişim kurabildiği bazı arkadaşlarını düşünerek geçirir. Bir cüce olmasının yarattığı psikolojik etkinin pek de hissedilmediği, anne-

sinin şefkat ve ilgi dolu gözetiminde geçirdiği güzel çocukluk anlarını hayalinde sürekli diri tutar.

Hümanist ve barışçı ilkeler yıpratılmış ve yozlaştırılmıştır. İnsan artık toplumun huzuru ve geleceği için bir amaç değil sadece bir araç haline gelmiş / getirilmiştir. Birçok düşünce, felsefe ve ideolojik görüş havada uçuşmaktadır. Fakat bu ideolojilerden insan olgusu ortadan kaldırılmış ve insana özgü, insanı daha ileri bir yaşam seviyesine çekmesi beklenen bütün bu akımlar insanı yutan bir pragmatizme, nesnenin Tanrılaştırıldığı materyalizme, cennet ve cehennem kavramlarının sadece birer yargı zorbalığı gibi kullanıldığı alt tarafı dünyevi çıkarlarla doldurulmuş bir din algısına dönüş(türül)müştür.

Bunun sonucu olarak da, durmadan insanlıktan söz edilen bir çağda, insanlık ilkelerine ters düşen, sömürücü, kaba, bencil ve ancak kendi küçük maddesel hesapları içinde mutlu olabilen ilkel ve sevimsiz bir insan modeli ortaya çıkmış ve toplumun neredeyse tümüne yayılmıştır. Bu toplum yalnızca kendi egosuna yönelmiş acımasız bir toplumdur artık. Dış gezilerden görkemli giysilerle dönen, lüks arabaları içinde diğerlerinin yaşam alanını fütursuzca ihlal eden, saygısız, şımarık ve müreffeh bir azınlık türemiştir. Bunun karşısında ise, üniversiteye girememiş (girse bile devam edememiş), işsiz, ülküsüz (ya da devşirme ideolojilerle yüzeysel bir donanıma sahip), umutsuz, kardeş kavgasına yöneltilmiş ve enerjisini üretim yerine yok etme yönünde kullanması için güdülenmiş on binlerce gençten oluşan bir toplum ortaya çıkmıştır.

Bu toplum duygulu değil duygusaldır. Daralmış, daraltılmıştır. Anlayışın yerine kin, nedensiz öfke ve bunlardan kaynaklanan bir insan düşmanlığı geçmiştir. Seçeneklerde, kararlarda aklın ya da vicdan ölçülerinin yerine artık hisler egemen olmuştur. İnsanlar, tıpkı sevdiği kadından kaçmayı seçen Ahmet Haşim'in belirttiği gibi, güzelliklerden kaçma eğilimindedirler:

"Kaçtım o bakıştan, o dudaktan

Baktım ona sessizce, uzaktan…"

Bu kaçış sadece sevdiklerinden kaçış değil, insanların acısından, hem kendilerinin öz acısından hem de diğerlerinin trajedilerinden bir kaçıştır. Bunun altında yatan korkudur. Zarar görme korkusudur, çünkü ölümlerle, saldırılarla ve şiddetle örülmüş bir çağın tam orta yerinde yaşayan bireyin hiçbir şeye karşı güveni kalmamıştır. Geçmişe şüpheyle bakan, şimdiki anda mutsuz ve gelecekten umutsuz bir bireydir **Sessiz Ev**'in betimlediği insan tipi.

Aynı Olmanın Aykırı Ayrılığı: Yabancılaşma

Sessiz Ev toplum ve aileleri tarafından itilmiş, ezilmiş, güçsüz ve sorunlu bir karakterleri, hızla değişen sosyal olgular karşısında seçim yapmanın bile anlamını yitiren zengin aile çocukları ve toplumda bir veba gibi çoğalan iletişimsizliğin ıssızlaştırdığı insanları konu edinir. Gerçeklik ilkesine bağlı olarak; " (romanda) *resmedilen kişilerin, tarafların v.b. yukarıdan bir değerlendirmeyle "ak ve kara" olarak ortaya çıkması, gene sanattan beklenen derinlik, karmaşıklık gibi niteliklerle çelişir*." (Belge; 2006:152). Romanda, tek boyutlu bir resimle karşılaşılmaz, daha ziyade birçok farklı düşünce ve duyguyu temsil eden simgesel kişilerin gerçek bir oyunu sahnelenir. Duygusal derinliklerini kaybetmiş ve hem birbirlerine hem de yaşadıkları çağa ve kendilerine yabancılaşmış insanların romanıdır. Hayat karşısında umursamaz, vurdumduymaz ve duygusuzlaşmış insanın içinde bulunduğu sistem karşısındaki anlamsızlaşması, dahası kendine ve hayata yabancılaşması üzerinden ele alınmıştır; "*İnsan olmak, hayatı meydana getiren anlardan her birinde daha çok kendini aramaktır. Kendisinin ve başkalarının karşısına beğendiği varlığıyla çıkmaya kendisinin ve başkalarının beğenmediği yanlarıyla kaybolmaya çalışmak demektir*" (Bookman; 1993:5).

Romandaki karakterler değişik sosyal roller aramakta ve diğerlerinin karşısına kendi öz nitelikleri yerine giydirilmiş kimliklerle çıkmaya çalışmaktadırlar.

Gelişen ve değişen dünyada insan ve insani ilişkiler yerini metalaşmaya ve hatta robotlaşmaya bırakır. İnsan kalabalıklar içinde giderek yalnızlaşmaya ve yaşadığı dünyaya yabancılaşmaya başlar. ***Sessiz Ev*** gözü dönmüş ve ürkütücü bir boğuntu karşısında ne yapacağını bilmeyen modern bireyin trajik konumunu ve anlam arayışı içinde kendine dönük içsel yolculuğu sırasında diğerlerinden kopuşunun serüvenini anlatır; "*Zamanla, kendimizi tanımaya, evrendeki yerimizi almaya, kendimizi başkalarından ayırmaya, varlığımızın taşıdığı anlamı, yokluk karşısında direnme gücünü, savunma olanağını anlamaya başlarız*" (Bookman; 1993: 14). Savunma, tehlikenin olduğu yerde ortaya çıkan bir insani reflekstir. Korunma bir yok edici güç karşısında kendisini tehlikede hisseden insanın tehlikeyi savuşturup, varlığını sürdürme çabasıdır. Romanda, bu tehlike anlatılan dönemin şiddetle yoğrulmuş, ideolojiye dayandırılan çatışmaların insan hayatını pervasızca tehdit ettiği, insanın her an "*yoklukla burun buruna gel"*mesinden kaynaklanır. Bu dünyanın, insanı ürküten yanı korkunçluğu kadar, bu şiddet olgusunun artık olağan olarak algılanmaya, kanıksanmaya başlanmış olmasından kaynaklanır.

İlişkiler işteşlik eylemini imleyen bir karşılıklı etkileşimdir. Biz karşıdakini etkilemeye başlarız, ama aynı zamanda onun da etki alanına girmiş oluruz. O yavaşça bize yaklaşır, biz de ona gittikçe yakınlaşırız. O bizim bazı özelliklerimizi keşfeder, benimser ve alıp içselleştirir, ama biz de onun bazı özelliklerinin çekim alanında onun özelliklerinden bazılarının faili haline gelmişizdir. Kısaca, ilişki halindeki insanlar birbirlerini değiştirirler, dönüştürür ve hatta kişilik olarak yaratabilirler. Oysa doğal olan bu ilişkilerin rengi romanda daha ziyade yıkıcı bir nitelik taşır. ***Sessiz Ev***, kendi varlık biçimlerinden, sahip oldukları öznel niteliklerinden ve sosyal, ekonomik, kültürel statülerinden memnun olmayan insanların hayatlarını da anlatır. Bookman'ın dediği gibi; "*Saklanmak zorunluluğunu duyan insan meydana çıkarılmak korkusu ile yaşar. Her gizlenmede bir tanınma endişesi yer alır. Başkalarından kaçanlar kovalandıklarını sanırlar*" (1993:10). Roman karakterlerinin bazıları bu saklanmayı simgeler aracılığı ile yaparken, nesnelere, mekânlara, kişilere ya da kavramlara farklı özellikler atfederek bunu gerçekleştirir.

Bu karakterlerden ilki Selahattin'dir. Dış dünya ile iç dünyası arasında derin bir çatışma vardır. Mantık ve akıl kavramlarını öne çıkararak dünyayı algılamaya çalışan Selahattin, Voltaire ve Rousseau ile özdeşleşen Batılılaşma eğiliminin temsilcisi gibidir. Fakat Batının akla dayanan madde örüntülü bakışı ve yaşam felsefesinin kendi çevresinde olmadığını fark eden Selahattin, bu farkındalığın verdiği bölünmüşlüğü gerçekleri görmeyi reddederek aşma eğilimindedir. Bu amaç için kullandığı araç içkidir: "Sen iki şişe içerdin: Ansiklopedinin yorgunluğunu alsın ve aklımı açsın diye içiyorum ben Fatma, keyif için değil" (SE.:17). Bir takıntı haline gelen 'ansiklopedi'yi yazabilmek olarak nitelediği içmek eyleminin aklını açmasını umarken, aslında sırf içki yüzünden yazmayı bir türlü bitiremez. Aslında Selahattin'in bu kaçış eyleminin altında yatan neden yalnızlıktır. Çok katmanlı bir duygu olarak yaşadığı yalnızlığın nedenleri şunlardır:

(1) Fatma ile arasındaki iletişimin bozulması,

(2) bu yüzden hem duygusal hem de cinsel soğukluk yaşamaları;

(3) Selahattin'in ideolojik bakış açısını paylaşabilecek, aynı dili konuşan başkalarının olmaması;

(4) modernleşmenin Türk insanında yarattığı bir ucu yeni kuramsal öğretilere dayanan akılcılık ve materyalist dünya algısı ile dinsel öğretilerin şekillendirdiği metafizik kaygı ve korkuların çatışmasından kaynaklanan içsel kozmik bir yalnızlıktır.

Selahattin bunu şöyle ifade eder: "*soğuk kadın, zavallı kadın, buz gibisin, ruhsuzsun sen! ... İç, günahı bana yazılsın, ... senin aklının kurtuluşu için, ... bıktım ben bu yalnızlıktan…*" (SE.:17). Selahattin'in dünyayı değiştirme arzusu o kadar sorularla bezenmiştir ki bir türlü bu değişimin simgesi haline gelen ansiklopedisini bitiremez. Doğu-Batı çatışmasının ve felsefi dünya algılarının; Batılılaşma sorununun; materyalizm-metafizik karşıtlığın, modernlik-geleneksellik çatışmasının; yenilikçilik-muhafazakârlık çelişkisinin; akılcılık-duygusallık çıkmazının bir tür simgesidir ansiklopedi. Ansiklopedinin bitmemesi de aslında bu tezatlar yumağının Türk insanının dünyasında da henüz çözümlenememiş olduğunu hatta çözümlenmesinin imkânsızlığını da imlemektedir.

Bu sorunlar, bazı dönemlerde çok daha keskin etki dalgaları yaratsalar da temelde insanın varlığı ve doğası ile ilintili evrensel kaygılardır, bu yüzden dönemsel değil evrensel bakış açıları ile irdelenmelidir; "*ölümü keşfedene kadar ve keşfinden sonra dört ay inanılmaz acılar içinde kıvrandıktan sonra, ağzından kan gelip ölene kadar o iğrenç ansiklopedisini otuz yıl daha yazdı*" (SE.:24). Bu otuz yıl Türkiye'de insanların hafızasına Batı'nın yazdığı, kendi iç çatışmalarını, sosyolojik dönüşümleri, ideolojik kamplaşmaları, bunların sonucunda ortaya çıkan bir tür iç savaşı, düşünsel karmaşıklık içinde üretici özellikleri yok edilen yüz binlerce genç insanın fizyolojik yok edilmelerini de dâhil buhranlı dönemi de kapsar. Acılar içinde geçen bu sürecin meyveleridir aslında Fatma'nın belleğinde kalan artıklar. Ansiklopedi bir anlamda Türkiye'nin ve gençliğin kader kitabıdır. Öğretileri, uzlaşmaz kutupları uzlaştırma çabaları, bazı kavramları idealize ederken karşıt kavramları yok etme girişimi ile yeni bir kimlik yaratma adına yerel, öznel kimliği ve gerçekliği silme çabasının bir simgesidir. Mantığa ve akla dayalı bir dünya kurma ülküsünün olgusal gerçeklikten koparılmış, Batı'nın ulaşmak için yüzlerce yıl kültürel devrimler, sanayi hamleleri, felsefi çabaları ile uğraştığı bir medeniyet seviyesini, bu temelden ve bakış açısından yoksun bir topluma kısa bir sürede aşılama isteğinin gerçekleşmesi imkansız durumunun simgesidir ansiklopedi: "*Allah'ın varlığı sorununun ... gülünç bir soru haline gelmesi; ... Doğu'nun hala ortaçağın derin ve iğrenç karanlıklarında uyuyor olması; aradaki kaç yüzyıllık farkı daha kısa bir zaman içinde kapatmak için; .... Allah korkusuyla aptallaştırılmış kitleler; ...*" (SE:24-25).

Yazılar karşısında Fatma'nın gösterdiği tepkiler kullandığı sıfatlar, Türk toplumunun hazır bulunuşluk seviyesinin göstergesidir: "*yılan kılığına girmiş yalan*"; "*Şeytan bana ilişemez*"(SE:16); "*utanç verici bir günah*" (SE:24); "*günah kâğıtları*", "*küfür dolu oda*" (SE:25). Fatma, bu durumun somutlaşmasının aracı olan kocasının içme eylemini şu şekilde açıklar: "Sonra ağzın açık, horlayarak uyurdun ve ben içinde akreplerle kurbağaların çiftleştiği bir kuyunun karanlık ağzını hatırlatan senin o ağzından tüten rakı kokusundan iğrenerek kaçardım" (SE.:17). Buradaki açık, içki kokulu ağız, muhafazakâr Türk toplumuna Batı medeniyetini anlatan bir kişinin bu toplumun bireyleri tarafından nasıl algılandığını gösteren bir önerme niteliğindedir. Korkunç olarak görülmekte, tiksinti uyandırmaktadır ve ondan uzaklaşılması gereklidir.

Yaşadığı gerçeklikten memnun olmayan insan, gerçeklik algısını ödünlemek ve yeniden kurmak için yanılsamalara meyilli hale gelir. Romandaki karakterler, yeni bir kimlik edinme peşinde iken araç olarak düş öğesini kullanırlar. Gerçeklik-algı çatışmasının yansıması olarak neredeyse her biri kendi iç dünyasına gömülmüş, diğerlerinden ayrıksanmış birer ada konumuna gelirler:

- Recep, fizyolojik eksikliğinden dolayı, her an kendisi ile dalga geçilmesi korkusunu yaşar. Bu eksikliğini gidermesinin yolu her an diğer insanlarla konuşma hayali kurmasından geçer. Evi, Fatma Hanım'ı, odaları, bahçeyi, sokakları, insanları hayal ederek onlarla ilgili küçücük öykücüklerden oluşan kurmacalar kurarak zamanını geçirir.

- Faruk, aidiyet sorunu yaşayan biridir. Anlamsızca bir hayat yaşadığını düşünür ve hayatın kendisine sunduğu anlamsızlığı kendini tıpkı babası ve dedesi gibi içkiye vererek aşmaya çalışır. Bir tarihçi olması nedeni ile eski Osmanlı tezkirelerini çözümlemeye çalışırken, kendi hayatının anlamsızlığını, tezkirelerde anlatılan olaylarla ilişkilendirerek, insanları bu kaynaklarda tanımaya çalışarak ve bu olaylardan yola çıkarak hikâyeler yazarak, uydurarak anlam yaratmaya çalışmaktadır. Hikâyeler yaşayamadığı, deneyimleyemediği bir dünyanın yerini alır. İletişim kurabildiği tek kişi kardeşi Nilgün'dür.

- Hasan, ekonomik sıkıntılar çeken bir ailenin ergenliğe daha yeni girmiş çocuğudur. Okulda başarısızdır. Onu gerçekten anlayabilen bir anneden, babadan ya da arkadaşlardan yoksundur. Sürekli bir iletişim kurma ateşini içinde hisseder. Bir sevgisizlik ortamında yetişen Hasan'ın babasına karşı duyduğu nefret tüm insanlara ve hayata yönelmiştir. Bu şiddet eğilimi romanın başından beri bellidir: " *O kadar kızmışım ki şu ihtiyar pintinin bir canını yakayım diyordum, bir kötülük edeyim ona*" (SE:30). Romanın sonunda, şiddet eğilimi, bastırılmış bir kişiliğin dışavurumu olarak, hayatta sevmeyi başarabildiği tek kişi olan Nilgün'e fiziksel bir saldırı şeklinde ortaya çıkar ve bunun sonucunda Nilgün ölür. Bu, bir tür iletişimin kurulamayacağını ve sağ-sol kutuplaşmasını simgeleyen ideolojilerin, o dönemin Türk toplumunda bağdaşamayacağını ve sorunun sürekliliğini imlemektedir. Toplumun bölünmüşlüğünün ve insanların birbirlerine yabancılaşmasının derinliğini gösterir.

- Metin, baba ve annesini tanımamış olmanın sorunsalını derinde hisseder. Kendi kardeşleri ile bile doğru dürüst bir iletişimi yoktur. O da, tıpkı Hasan gibi, bir aidiyet duygusundan yoksundur. Hayatını anlamlandırma çabası içinde kendisi ile sosyal, entelektüel ya da duygusal bağlantısı olmayan Ceylan'a âşık olur. Ama tüm çabalarına ve aralarında cinsel bir yakınlaşmaya rağmen, yine de iletişim kurmakta başarısız olur. Tek bir düşü kalır, Amerika'ya gidip okumak, bilim adamı olmak ve zenginleşmek.

Sessiz Ev özünde neredeyse aynı olan, benzeyen, aynı mekânı, zamanı yaşayan hatta kan bağı bulunan insanların örneğinde bile, dönemin sosyal, politik niteliğinden dolayı ilişki kurulamamasını, bu bireylerin şiddetin yarattığı korku dünyasında savunma refleksi olarak kendi iç dünyalarına çekilerek yalnızlaştıkları, yabancılaştıkları ve hayal dünyaları kurarak varlıklarını sürdürdüğü bir toplumun resmini çizer.

Bunalım, Sığlaşma ve Anlam Yitimi

Sosyolojik bir varlık olarak insan, başkaları ile ilişkisinde hem kendini hem de diğerlerini oluşturma çabası içindedir; "*İnsan için bir başkası, kendisinden tamamıyla ayrı, bağımsız ya da özgür bir varlık değildir, çünkü insan diğerini varlığı ile ilgili değer yargılarıyla kuşatır, sınırlandırır; onu bilinçaltındaki kendi varlık hayaline göre değerlendirir*" (Bookman; 1993:18). Onu kendisine ait bir insan gibi algılar ve bir nesne haline dönüştürmeye çabalar. Kendi varlığını ispatlamak adına, diğerinin karşısında bir özne şeklinde davranmaya yeltenir, çünkü karşıdakinin zihnine işlemeye çabalamaktadır. Bir fark edilme, varlığını ispat etme, benliğini sergileme, içsel duyumsamanın karşıdaki tarafından algılanmasını sağlama gibi bir takım güdülerle hareket etmektedir.

Recep, bir fark edilme arayışında kaybolmuş gibidir: "*Dar sokaklarda çocuklar saklambaç oynuyor. Küçükken bu oyunu iyi oynayabileceğimi düşünürdüm, ama o zamanlar*

İsmail gibi onların arasına girecek cesareti kendimde bulamazdım. En iyi ben saklanırdım, ama annem beni arardı, ... ve anne ben gizlice, tek başıma yaşarım anne, derdim, kimseye görünmeden.." (SE:12-13). İletişim kurma ihtiyacı, sosyal evrende kendi varlığını ispatlama çabası içindedir. İnsanlarla sürekli bir diyalog kurma peşindedir, fakat kendisinin yapmayı başaramadığı bu durumu başkalarında gözlemlediğinde bu isteği içinde kıpraşıp durur: "*Işıklar yandı, dışarı çıkıyoruz, fısır fısır filmden söz ediyor herkes. Ben de birisiyle filmden konuşmak isterdim.*" (SE:14)

İletişim kurma eksikliği Recep'te bir yalıtılmaya ve düş dünyasına kapanmaya götürür onu. Rahatsız edici gerçeklik karşısında, unutmak onun sığındığı bir limandır: *"... kendi sınırlarımı bilirim, onlar gibi değilim ki, unutmasını da bilirim*" (SE:57). Ancak, keskin bir gözlem gücüne sahiptir ve diğerleri arasında da gerçek bir iletişim olmadığının farkındadır: "*Kesip hazır ettiğim karpuzu alıp çıkardım, bıraktım. Ses çıkarmadan yediler, ... yukarı çıktığımda hala konuşmadan yiyorlardı.*" (SE:170)

İnsanların yaşadığı iletişim bir bunaltıya dönüşmüştür. Fatma, sadece geçmiş zaman içinde yaşadığı gerçeklikle bir yandan bir genç kızdır ve annesinin nasihatlerini dinler, bir yandan evli bir kadındır ve kocası ile yaşadığı yıkıcı çatışmaların tam orta yerinde bulur kendini. Bazen de anlatı anına döner ve torunlarının varlığından, Recep'ten sıkılır, yine yalnızlığını, iç dünyasını ve mahremiyetini simgeleyen odasında uykuya çekilir.

Bu tür bir yaşam sığlaşmış, kopuk bir yaşamdır. İnsan bunalım halinin sürekliliği içine hapsolur. Recep, aslında bu bunalımı aşmanın tek yolunu, hayal etmeyi başarır: "*Merhaba der biri, seni dinler, hayatını, sonra kendi hayatını anlatır, ben dinlerim ve böylece birbirimizin gözünden birbirimizin hayatlarını görürüz*" (SE:170-171). Fakat romandaki gerçeklik, insanların konuşarak birbirlerinin sözlerinden ve bakışlarından diğerlerinin hayatlarını ve iç dünyalarını anlamaları için uygun bir zemin oluşturmaz. İnsanlar birbirlerini değil sadece kendilerini önemsemektedir. Hasan da benzer bir varoluşsal sorun içindedir: "*Sanki olmasını istediğim şeyler çok yavaş oluyor ve olurken de onları düşündüğüm ve beklediğim gibi olmuyorlar. ... Ama seni kimsenin taktığı yok ki bu dünyada.*" (SE:36). Önemsenmemesini ödünlemesi gerektiği için yüzüne, tıpkı diğerleri gibi bir maske geçirmeye başlar ve kendi gerçek kimliğini ideolojik, sosyal bir örtü ile saklar: "*Ben de tavana bakarak sigara içiyorum ve önemli şeyler düşünüyorum, girip çıkanlar beni görünce hemen öyle düşündüğümü anlayacakları kadar önemli şeyler: Hareketimizin meseleleri*" (SE:34).

Hasan'ın anlam kurma eyleminin tek kapısı çocukluk anılarıdır. Çocukluğunda yaşadığı mutlu anıları tekrar yaşayabileceğinin hayalini kurar: "*Utanmazsam içeri girerim, merhaba derim, ... beni tanıdınız mı, ben çok büyüdüm derim, evet derler, tanıdık, ... konuşuruz, konuşuruz, küçükken arkadaştık, konuşuruz ..."* (SE:37). Nilgün ve Metin onun çocukluk arkadaşlarıdır, ama artık hepsi de büyümüştür. Bu büyüme, çocukluk masumiyetinin, samimiyetin ve çıkarsızlığın, hatta düşüncelerin henüz kirletmediği bir ideal dünyadır. İnsanlar sadece kendileri olarak vardır bu dünyada.

Fakat büyüme, insanlara sosyal normlara itaat etmeyi öğretmiş, yeni kimlikler kazandırmış ve düşüncelerin yoğurduğu yeni, fakat katı yargılar kazandırmıştır: "*Nilgün, sana ve başına ne güzel yakışan başörtüsüne baktım, sonra ince bacaklarına da baktım. Büyümüş, kocaman güzel bir kız olmuşsun*" (SE:75). Hasan, Nilgün'ü bir birey, ya da çocukluğundaki gibi kendisi olarak yargılamaz, kendi dünya görüşü doğrultusunda onu mezarlıktaki gibi başı örtülü, inançlı biri olarak görmek ister. Bu algı yanılsaması, iç dünyasında Nilgün ile kurduğu tek taraflı bir kurmaca duygusallık yaşamasının da zeminini hazırlar. Ancak, gerçeklik beklediği gibi olmayınca, tıpkı diğer yaşamsal beklentilerinin hiçbirisinin gerçekleşmemesi gibi, yaşadığı duygusal travma şiddet yolu ile dışarı akar.

Ayrıksanmanın getirdiği sığlaşma en temel insani ilişkilerde de kendini gösterir. İnsanlar aralarındaki fizyolojik, sosyal ya da duygusal ilişkileri de doğalarına uygun bir doğallıkla yaşayamaz hale gelirler. Romanda cinselliğin ve aşk kavramlarının yaşanma tarzı da bu şekilde betimlenmiştir. Krankl'a göre, "*cinselliğin hedefi cinsel gerilimleri azaltmaktır, oysa cinselliğin nesnesi cinsel eştir*" (1999:79). Bu gerilim azaltılamazsa, her an başka bir enerji boyutuna girebilir ve yararlı ya da yıkıcı bir eyleme dönüşebilir. Olgun insan için eş bir nesne değildir, o daha çok başka bir özne, başka bir insan olarak görülür; onu gerçekten seviyorsa eşinde başka bir insanı görür, yani kendisinde başkasının öznelliğini ve kendi benzersizliğini keşfeder. Bu benzersizlik, insanın bireyliğini oluşturur ve bir insanın başka bir insana bu şekilde yaklaşmasını sağlayan şey de sadece sevgidir. Bu sevginin eksikliğinde, ya da belirli bir süre sonra yitiminde, eş bir yabancıya dönüşür ve nesneleşir. Cinsel deneyimin zoraki olduğu durumlarda ise, özellikle boşanmamış fakat birbirini sevmeyen eşler durumunda, karşıdakini algılama düşmanca bir tavra dönüşür.

Sessiz Ev'de "*aşk ve ideoloji arasında sıkışmış bireylerin açmazları*" (Balık; 2009:2383) ön plana çıkarılarak yapay yönlendirmelerle oluşturulan kimlik, düşünce ve ideoloji çatışmaları işlenir. Romanda, Fatma ile Selahattin arasındaki ilişkinin niteliğini belirleyen algı budur. Psikolojik boyutu ile Selahattin ile Fatma arasında karşılıklı bir yabancılaşma gelişir. Bunun temelinde her ikisinin birbirinin farklılığına duyulan saygı yitimi vardır. Selahattin ideolojik farklılaşmasının, dünyayı materyalist yönde yorumlamasının, metafizik olanı reddetmesinin, Doğu insanını zavallı ve acınası olarak algılamaya başlayıp onun köleliğe meyilli yapıda olduğunu düşünmesinin paralelinde, bu düşünceleri Fatma ile özdeşleştirmiş, Fatma'nın özneliğini nesneleştirmiş, onu bir insan olmaktan çıkarıp simgeleştirmiş ve ötekileştirmiştir. Buna karşılık, düşünsel ve inançsal özellikleri saygı görmeyen, metafizik ve dinsel eğilimleri güçlü olan Fatma da Selahattin ile iletişimini bir monolog seviyesine indirgemiş, kendi iç dünyasını mesken tutmuştur.

Sessiz Ev ister ayrıksanma ve yabancılaşma, isterse bu iki yalıtılmışlık durumunun getirdiği sığlaşma olsun, insan ilişkilerinin doğallığının yok edildiği bir insansızlık durumunu anlatır. Bu insansızlık insan eksikliği değil, anlaşma imkânı bulunmayan çoğul "ben"lerin bize dönüşemediği bir dünyadır. Bu dünyada anlam arayışı kolektif bir durum olarak ortaya çıkamaz ve doğal olarak toplumun içinde parçalanmışlığı, kutuplaşmayı, anlayışsızlığı ve sığlaşmayı bencil bir hayvansallık içinde doğurur.

Şiddet, Yıkım ve Bir Toplumun Gelecek Yitimi

İdeolojik bir eksene oturtulan toplumsal yabancılaş(tır)ma, gittikçe açılan bir kavis gibi toplumun tüm kesimlerini içine almaya başlıyor ve en üstün değer olan insan yaşamı ters orantılı bir değer yitimine doğru ilerliyorken "*aynı apartmanda oturan komşular, birbirlerinden selamı esirgiyor, ... politikacılar her gün TV'de siyasal hasımlarını acımasızca suçlarken, aynı toprağın çocukları bir hiç yüzünden birbirlerine kıyıyor, ideolojik uçlardaki bitmeyen kavga, en ilkel boyutlarda, kanlı bir iç savaş görüntüsü ile yurt düzeyine yayılıyor*(du)" (Özdenoğlu; 1995, 29).

Sessiz Ev, bir nesnenin sessizliği ve bir zihnin duyarlılığı ile aynı toprağın, aynı geçmişin ürünü ve ortak bir geleceğin potansiyel mimarları olan nesillerin nasıl bir vahşetle birbirine düşman kılındığını ve şiddete dayanan yöntemlerin nedensizliğine rağmen bir toplumun düşmanlık içinde geleceğinin nasıl karartıldığını dolaylı bir üslupla anlatır: "*Kandırılmış, yoksul halk çocukları birbirinin canına kıyarken; bezirganlar onların taze cesetleri üstünde türlü çıkar hesapları tezgahlamışlardır*" (Özdenoğlu; 1995:13). Bu cesetler, insanların cesetleri değildir sadece, bir toplumun cesetleşmiş, çürümüş, geleceği yok edilmiş resmidir aynı zamanda. Dökülen bunca kan ve gözyaşından, sönen bunca ocaktan sonra;

aklın ve aydınlığın yoluna açılan bir kapıdan sosyal barışa, kardeşliğe ulaşmak için bile çok uzun bir zaman geçmesi, insanların belleklerinden bu travmaların silinmesi gerekecektir.

Sosyal adaletsizlikler, farklı toplumsal sınıfların yaşam tarzlarındaki uçurumlar, ekonomik çıkmazlar ve işsizlik, vahşi bir rekabeti yaratmakta, insanlar maddi çıkarlar peşinde koşan araçlar haline gelmektedir. Bu tür bir yaşam, doğal insanın niteliklerine aykırı bir ortam yaratır. Anlam, varoluş anlamından, insanın dünyadaki mevcudiyetini anlamlı kılacak bir anlaşılırlıktan uzaklaşmaya ve maddi ölçütler insanların dünyasında ana erekler haline gelmektedir; "*Bugün daha çok insan yaşamak için gerekli araçlara sahip, ama yaşamak için bir anlamları yok*" (Frankl; 1999:15) Bu modern insanın tüketim çağında yaşadığı gerçekliktir. Tüketim nesnelerden ziyade diğer insanların ve insanı bir coğrafyaya, bir ideale bir anlama bağlayan değer dizgelerinin parçalanması ve tüketilmesidir. Değeri tükenmeyen insan nesneye hâkim olmayı başarır ve nesneyi hayatının ereği haline getirmez, onun kölesi olmaz. Oysa nesnenin boyunduruğuna giren insan, insanlığını yavaşça yitirir ve nesnenin efendiliği ile nesneye bağımlılığını, köleliğini ilan eder. Bir daha değer yaratamaz, çünkü kendisi değer üretiminin öznesi değil, değeri nesneye göre ölçülen bir varlıktır.

Değer üretemez duruma gelen insan değeri olan tüm kavramları yutan bir varlığa dönüşür. Anlamını yitiren değerlerin değersizleşmesi, onların varlık nedenlerinin de ortadan kalkmasına neden olur. Bu yitim, insanın en üstün niteliklerinden birisi olan medeni, akıllı, birlikte var olmayı yasalarla, akılla, hukukla başarma yetisini, uygar olma özelliğini yitirmesidir; "*Medeniyet, normal olarak, şiddetten arınma, ondan kurtulma ve onu yücelterek başka bir şeyle ikame etme konusundaki daimi problemi çözmekle yükümlü bir tasarı olarak anlaşılıyordu. Medeniyetsizlik, sivil toplumun sürekli mevcut olan düşmanıydı*" (Keane; 1998:27).

Medeniyetsizlik (medeniyet yitimi) ilk şekli ile anlamayı inkâr eder. Herkes özneye göre bir diğeri, ötekidir. Öteki ise, çıkar savaşında, öznenin yaşamsal alanına yönelik bir tehdittir. Bu durumda ise şiddet ve yok etme arzusu devreye girer; "*Şiddet, şiddete maruz kalanın 'ötekiliği' kabul edilen, saygı gören bir özne olmaktan çıkarılıp sadece* (potansiyel olarak) *bedenine zarar verilebilecek, hatta ortadan kaldırılabilecek bir nesne olarak ele alındığı ilişkisel bir eylemdir*" (Keane; 1998:68-69). Varlığımız için gerekli olanın kalması, gereksiz olanın ise yok olması, şiddet psikolojisinde, oldukça doğal bir yönelimdir.

Şiddet bir anlamda diğerinin, ötekinin ortadan kaldırılması eylemidir, ama asıl olarak öteki olmadan "ben" ya da "biz" olamayacak, eytişimsel olarak karşıtını yok etmekle kendini de yok etmiş bir gücün eylemselliğinin yıkıcılığı çift taraflı olarak ortaya çıkacaktır; "*Bir sivil toplumun, örneğin coğrafi bir topluluğun ya da dinsel bir grubun üyeleri ihlale uğradığında, onun hayali, tarihsel kökenleri olan kolektif kimlikleri zarar görür ya da yıkılır – şiddet, yaşayanların, ölülerin ve daha doğmamışların karşılıklı bağımlılıklarını yok eder*" (Keane; 1998:69). Şiddet, bir bedene bürünmüş olan bireyleri ortadan kaldırır ya da tehdit eder; şiddetle birlikte o bireyler bir tekme, yumruk, kurşun ya da bombayı hak eden nesneler gibi davranılır. Ancak, tehdit, edilen kadar edeni de kapsar ve sonucu uzun vadeli insanlık yitimi olarak, kültürün, kimliğin, geçmişle ontolojik bağlantının ve gelecek kurgusunun tehdit edilmesidir.

Aşırı bir ideolojik güdülenmenin temellerinin atıldığı 70ler ve 80ler gençliği, şiddetin olağanlaştırıldığı, meşrulaştırıldığı bir dönemin eseridir. Farklılaş(tırıl)mış bu gruplar arasında köprü kurmanın yolu sevgiden geçmektedir. Hasan, bir insan olarak başka bir insana, Nilgün'e âşık olur, sürekli onu düşünür ve iç dünyasında sadece kurgusal bir ilişki kurmayı başarır. Bu ilişkide her ikisi sadece birer bireydir ve anlaşmamaları, konuşamamaları, geçinememeleri için hiçbir neden yoktur. İkisi de ideolojik kimliklerinden arınmış, insani bo-

yutta evrensel kadın-erkek ilişkisinin tipik bir mikro evrenidir. Bu mikro evren kutuplaşmanın karşısındaki çözüm evrenidir. Bu evrenin imlediği boyut ancak sanat ve sanatsal yaratımın ılıtıcı etkisi ile kurulabilecek bir dünya ve varlık evrenidir. Anlaşmazlığın, kavganın, yabancılaşmanın, ötekileşmenin, uzaklaşma ve kopmanın karşıt değer yaratımı sanattır, çünkü kurgusal olan, düşsel olanın yansımasıdır ve düşsel olansa insanın özünden sıyrılmış ve donukluğu sıcaklığı ile eriten ortak evrensel kökenlerin rüzgârıdır. Oysa koşullanmanın, ideolojik körleşmenin, öteki olma ve öteki olarak görmenin boyutları karşılıklı o kadar derine kök salmıştır ki Nilgün, Hasan'ın konuşma isteğini ve saflıkla kendisini sevdiğini söyleyen yalın, doğal güdülerinin sesini duymazlıktan gelir. İletişim kanalı tıkanan Hasan ise, hem sosyolojik durumunun, yokluk içindeki hayatının, yoksulluğunun, akademik başarısızlığının, ailesi ve toplumun diğer kesimleri ile iletişim kopukluğunun bu son çırpınış içinde de sürdüğünü deneyimler. Zaten çökmüş, içine kapanan, bir topluluğa ve ideolojik oluşuma aidiyet çabası içinde psikolojik savaşım veren bir zihin olarak, Ben'i ve Sosyal Üst Ben'i zedelenen Hasan, iletişim kurmanın bir yolu olarak şiddete başvurur.

Bu şiddet mikro düzeyde sadece Hasan ile Nilgün arasında gözükse de, makro düzeyde:

(1) erkek ile kadın arasında erkek egemen bir davranışın karşı cinsi ötekileştirip pasifleştirmesi ve denetim altına almasıdır;

(2) bir ideolojinin diğer bir ideolojiyi yok etme ve sadece kendi doğrusunun geçerliliğini düşünsel boyutta değil de şiddet yolu ile kabul ettirme çabasıdır;

(3) kutuplaşmanın getirdiği karşılıklı anlayışsızlığın eyleme dökülüşüdür;

(4) sevgi ile kurulması mümkün görünen bir empati, ortak düşünce üretimi ve eylemselliğin uzun vadeli ülküsel bir toplum kurma düşünün imkansızlığının göstergesidir.

Keane'e göre; "*şiddet, şiddete başvuranları da ihlal eder. Öyle ki, şiddet, hem şiddete başvuranda hem de şiddete uğrayanda potansiyel yurttaşı (yurttaş olma olanağını) katleder,*" (1998:87). Şiddet, eylendiği andan itibaren, toplumsal uzlaşının, düşünsel birliğin, ortak bir gelecek kurgusunun imkânının ortadan kalktığını imler. ***Sessiz Ev,*** zaten durum tespiti olarak bu vargılara ulaşmakla kalmaz, çözüm yollarını önerir, ama aynı zamanda bu çözümlerin bu koşullarda gerçekleşme imkânının olmadığını gerçekçi bir kurgusallıkla gösterir.

Semboller – Simgeler

Beyaz Ev, karakterlerin iç dünyalarını aydınlatma, ilişkilerin niteliğini ortaya koyma, zamanın insanların belleğinde oluşturduğu psikolojik etkilenimi anlatma, çatışmaları ve ruhsal savruluşları imleme, düşün dünyasında yaşanan gel-gitlerin anlamını somut hale getirme işlevlerini gören simgesel boyutuyla da zengin bir romandır. Simgeler anlam katmanlarının daha derin bir bağlamda algılanması için dizgesel değerlere sahiptir. Sadece bireysel bir değer sunmakla kalmaz aynı zamanda da hem mikro düzeyde varlığı hem de makro düzeydeki ortak evrensel insan konumunu ve trajedisini anlatma ve pekiştirme işlevi de görürler.

1) Fatma'nın Beyaz Mendili: Fatma, ağladığı zamana gözyaşlarını ve burnunu kullanmak için sürekli bir beyaz mendil kullanır. Ağlamanın sürekliliği yüreğinde hissettiği acıların sürekliliğine işarettir. Bir taraftan kocası diğer taraftan da oğlu Doğan ve gelini Gül Darvınoğlu için ağlasa da, onların simgelediği kayıp duygusunun, yitip giden 90 yıllık ömrünün ve ölüme yaklaşmasının da simgesidir ağlamak. Beyaz mendil hem teskin edici bir nesne, gözyaşlarını emen bir bez parçasıdır hem de acıyla özdeşleşmesi ve acıyı silen bir renk ve desende olası onu kefenle bağdaştırır. Beyaz mendil, sürekli olarak cebindedir:

ölüm korkusu sürekli içindedir. Mendil en çok mezarlıkta kullanılır: mezarla ve kefenle özdeşleştirilebilecek beyaz mendil, tüm acıların sonlanışı, artık gözyaşının ve ağlamanın olmadığı ölümü çağrıştırır.

2) Fatma'nın Mücevherleri: Mücevherler zamansal alanda gerçekleşen değişimin, özellikle de maddi anlamda Selahattin ile Fatma'nın yaşadığı zorlukların simgesidir. Gittikçe azalan elmaslar, bir taraftan yoksullaşmayı, diğer taraftan da ters orantılı olarak Selahattin ile Fatma arasındaki kopuşun derinliğini anlatır. Ansiklopedisini yazmaya başlayan, materyalist bakış açısı ve Batılılaşmaya verdiği değerden dolayı insanlara kötü davranmaya ve onlara hakaret ederek ıssızlaşan Selahattin geçimlerini sağlamak üzere ellerinde bulunan elmaslardan bazılarını Yahudi bir tüccara satmaya başlar. Yahudi ise, simgesel anlamda maddileşmenin, insanın manevi değerlerini (mücevherler) alan ve Batı'nın materyalist, sömürücü, aldatıcı yönüne işaret eder. Baba yadigârı olmaları dolayısıyla, mücevherler aynı zamanda Fatma'nın sıcak, ışıltılı çocukluk anılarının da zaman karşısında kaybedilmesini simgeler.

3) Kapı: Sürekli kapanıp kapanmadığı merak konusudur**.** Fatma kapının sürekli kapalı tutulmasını ister ve kapının açılması onun açısından mahremiyetinin ihlalidir. Mahremiyetini oluşturan süreç, Selahattin ile anlaşmazlık ve çatışmalarla başlar. Selahattin'in düşünsel dayatmalarını, aşağılamalarını, içkili halini görmek ve yaşamak istemediği anlarda Fatma odasını bir sığınak olarak kullanırdı. Sürekli gözü kapıda olurdu, çünkü dış dünya ile kendi dünyası arasındaki güvenlik duvarı işlevi görmekte ve kendisini Selahattin'in güvensiz öğretilerinden ayıran bir mahremiyet girişi olarak görmektedir kapıyı. Kapı aynı zamanda geçmiş ile şimdiki an arasında zamansal eşiktir. Fatma'nın zihinsel gel-gitlerinin geçmiş ile şimdiki an arasında psikolojik savruluşlarının simgesidir. Hayatı ve sürekliliği simgeler. Kapının kapanması – fiziksel anlamda mekânın darlaşması olmasına rağmen, mekânsal olarak genişlemeyi imler, çünkü kapının dışı güvensizlik, huzursuzluk ve çatışma iken iç tarafı güven, huzur ve içsel uzlaşıyı yaratmaktadır.

4) Fatma'nın mezar ziyaretinde giydiği siyah renkli paltosu: Elem, üzüntü ve geçmişe karşı duyulan özlemle karışık karamsarlığı simgeliyor. Değişmezliği, algının aynılığını ve hayatta aynı çizgide devamlılığı anlatıyor. Sıcak soğuk ayrımı olmaksızın her zaman giyilmesi sürekli olarak anılara gönderme yapıyor. Fatma'nın değişime karşı direnmesinin de simgesi. Kocasının öğrettiklerine karşı bir duruş sergilemiş olan Fatma sadece kocasına karşı değil, değişen, dönüşen ve maddileşen dünya algısına da bir değişmezlik tavrı ile durmaktadır. Zamanın durdurulması, geçmişin değiştirilemezliği ve mutlak irade olarak Tanrı'yı ve tanrısal inancı da simgeliyor. Bu boyutu ile bir tür Doğu mistisizmini ve cehennem korkusunu, günahı, cezayı da imlemektedir.

5) Ansiklopedi: Selahattin'in zihinsel ve inançsal değişiminin simgesi hayat tarzı/ bilimsel bakış (materyalist-diyalektik) ile metafizik algı arasındaki gelgitlerin sürekliliği ve ansiklopedinin yazımının bir türlü bitmemesi arasında bir bağlantı bulunur. Naturalist-sosyalist bir dünya algısının sosyo- psikolojik yansımaları aptallık, cahillik, inançlılık, dogmatik düşünce yapısının Selahattin'in bireyselliğinde somutlaşması kendisinin de belirli bir süre sonra dogmatik bakış açısına teslim olması, öğrendiği ve doğruluğuna inanmaya başladığı ideolojik körlük alanına ve yargıla(mala)ra dayanan değer dizgesine doğru gidişin temsili olarak sunulur.

6) Kafatası: Dünyanın kayıtsızlığı, materyalizm, bilimin insani değerlere karşı tezat duyarsızlığı, sosyal, kültürel ve psikolojik olgulara karşı kayıtsızlığın simgesi. Ölüm çağrışımı ile insanın dünyadaki uğraşılarının geçiciliğini, faniliğini ve anlamsızlığının da altını çizmektedir. Dünyanın insanın ölümlü yazgısına karşı kalıcılığını imlemektedir. Selahat-

tin'in akıl ve mantık ile özdeşleştirdiği Batı düşüncesinin ironik bir yansıması olarak zihinden arınmış, içi boşaltılmış kafatası alaycı bir simge olarak durmaktadır.

7) Rousseau ve Voltaire: Doğanın içindeki doğal yaşam özlemi, paşalar, padişahları gibi eski sistem temsilcilerinin karşıtlığının simgesi. Özgürlük, yenilik, yeni bir dünya ve düzenin kurulmasının idealini simgelemektedir. 'Yeryüzüne inmiş akıl cenneti' (SE:96) şeklinde tanımlanan, Batı'nın doğu mistisizmi, metafiziği ve sezgiciliğine karşı, aklın gücünü, bilimselliğini, sorgulayıcı dünya merkezli materyalist diyalektiği simgeleyen Selahattin'in rehber olarak gördüğü kişilerdir.

8) Doğu: Selahattin'in zihninde "*hüznü, ağlayışları, kötümserliği, yenilgiyi ve korkunç şark boyun eğişini*" (SE.:97) simgeleyen mekandır. Bunun karşısında eğitimi, özgür insanı koyar. Doğulu bakış açısı ile kadınlar birer "*cariye, bir odalık ya da köle*"dir (SE.:97), ancak Selahattin karısına "*eşitimsin, canım*" diye hitap ederek Doğu'nun karşısına Batı algısını koymaya çalışır.

9) Ev: Ev geçmişin tüm hatırasının barındığı bir yer aynı zamanda, Selahattin ve oğulları Doğan'ın yaşam alanı olarak Fatma açısından varlık nedenidir. Evin kaybedilmesi, bir bakıma tüm geçmişin ve geçmişle bağlantılı – sıcak anıların yitimidir. Fatma açısından evin kaybı, bir bakıma ölümle özdeştir, çünkü onu hayata bağlayan çocuğu ya da torunları değil geçmişle köprü vazifesi gören evdir. Evin yosun tutması bir tür dış tehditlere karşı koruma, içine çekilme anlamındadır. Evin bahçesi ise geçmişteki mutlu anların sahnelendiği ferahlık alandır. Bahçe kapısının diğer tarafında yaşadığı gerçek zaman bulunurken, iç alan Fatma'nın iç dünyasının alanıdır.

Dış Alan	Bahçe	Ev	Oda
Gerçek Zaman	Ortak Geçmiş Belleği	Fatma'nın geçmişle ilgili özel alanı	Fatma'nın Bilinçaltı

Dört katmanlı bir alan olarak sunulan ev ve etrafı gerçek zaman algısını oluşturan ve zihnin şimdiki andaki akışını simgeleyen dış alan; Fatma ve onun yaşantısında önemli role sahip olmuş kişilerle oluşturduğu ortak geçmiş belleğinin simgesi bahçe; kapalılığı, dışa ancak istek üzerine açılabilmesi gibi özellikleri ile mahremiyetin yaşandığı mekân olarak Fatma'nın geçmişle ilgili oluşturduğu zihinsel özel alanı imleyen ev ve Fatma'nın sadece kendisine ait, kimseyle paylaşmadığı, gizli korkularının, duygularının, özlem ve pişmanlıklarının sır olarak kaldığı oda'dan oluşur.

Sonuç

Sessiz Ev, anlatıya dönüştürdüğü kurgusallığı, insanların içsel devinimini anlattığı psikolojik ayna işlevi, toplumun değişik katmanları arasında kurduğu ortak bir geçmişten oluşan, fakat zamanla ayrışan ilişkileri ve dönemin sosyolojik olayları sezdirmesi ile ön plana çıkan bir romandır. Beş farklı anlatıcının "ben" anlatıcı ile kavradıkları olaylar, değişimler ve dönüşümler kurgunun okuyucunun zihninde insanlar arasındaki ilişki ağını oluşturmasına zemin hazırlar.

Bu özellikleri ile soğuk savaş döneminin sonlarına yaklaşan dünyada, 12 Eylül askeri darbesinin hemen öncesindeki bir zaman diliminde toplumun dinamiklerini, yaşam tarzlarını, hislerini, şiddetin yoğurduğu ve biçimlendirdiği ideolojik çatışmaların sonucu insanların farklı kutuplara ayrışmalarını ve bunların insan bilincine, toplumsal belleğe nasıl yansıdığını anlatan bir tür belgesel bir roman olarak da düşünülebilir.

Romanda anlatılan insanlar neredeyse tümüyle dış dünyadan kopuk, kendi dünyalarında varlıklarını sürdüren yabancılaşmış bireylerdir. Simgelerle zenginleştirilen anlatım, bu yabancılaşmanın kavramsal düzeyde daha da iyi anlaşılmasına aracılık etmektedir. ***Sessiz Ev*** bütün bu içeriği ve üslubu ile Türk edebiyatında ayrı bir önemi hak etmektedir.

KAYNAKÇA:

Argunşah, Hülya. "*Tarihi Romanda Post-modern Arayışlar*", İlmi Araştırmalar 14, İstanbul, 2002, ss.17-27

Balık, Macit. "*Türk Romanında 12 Eylül Darbesi*", Turkish Studies, Vol. 4 / 1-II Winter, 2009, ss.2372-2411.

Belge, Murat. **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı. 2006

Bookman, Michael. ***İnsanda Kişiliğin Gelişimi***. (çev: Hüseyin Başar). Düşünen Adam Yay. İstanbul. 1993

Frankl, Victor E.. ***Duyulmayan Anlam Çığlığı***. (Çev. Selçuk Budak). Öteki Yay. Ankara. 1999

Kaplan, Mehmet. **Nesillerin Ruhu**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 9. Baskı. 2006.

Kaplan, Ramazan. ""*Edebiyat ve Toplum*", *Edebiyat Bilgi ve Kuramları"*, Eskişehir: A.Ü. Açıköğretim Fakültesi Yayınları, ss. 21–33. 1998.

Keane, John. ***Şiddetin Uzun Yüzyılı***. (Çev. Bülent Peker). Dost Kitabevi Yay. Ankara. 1998

Özdenoğlu, Şinasi. ***Önce İnsan Olmak***. Ümit Yay. Ankara. 1995

Cengiz, Semran. "*Orhan Pamuk'un Romanlarında Doğu-Batı İkilemi*", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2010 Bahar (12), ss. 63-88

SİVAS HALK ŞAİRLERİNİN BEDDUA ŞİİRLERİ

SIVAS FOLK POETS' CURSE POEMS

Dr. Doğan KAYA[*]

Öz

Kötü dilek olarak nitelendirilebilen beddua, Farsça "bed" ile Arapça "dua" sözlerinden birleşmiş bir birleşik kelimedir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde beddua karşılığı "ah, bedat, ilenç, inkâr, kargış, lanet" gibi adlarla ifade edilir.

Beddualar, çaresiz olan acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak amacıyla söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan kalıplaşmış sözlerdir.

Bu sözler kısa ve özlüdür. Ancak bu sözler şiirlerde yerini bulunca, şiir tümüyle bir ilenç ve beddua şiiri haline gelir. Buna halk edebiyatında; konularına göre tasnif edildiğinde "Beddua Şiirleri" adı verilir.

Bu makalede; Sivas yöresinde yetişmiş halk şairlerinin beddua şiirleri incelenmektedir. Yöreden derlenmiş 57 beddua şiiri makalede söz konusu edilmektedir.

Ayrıca makale; halk edebiyatındaki bedduaların tasnifini yapmakta, bedduaların kimlere edildiği listelenmektedir.

Beddualar halk şairleri tarafından yalnızca şiirlere aktarılmaz; mani, türkü, ağıt, bilmece, ninni ve halk hikâyelerinde de yerini bulur. Yazıda bunlardan da söz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beddua, halk şairleri, beddua şiirleri, Sivas yöresi.

Abstract

Can be characterized as bad wish, curse is a compound word which united from Persian "bed" in Arabic "prayer". In various parts of Anatolia is expressed in such as : "damn, curse, malediction, denial, imprecation"

Curses are stereotyped words including evil thoughts and wishes. Desperate and suffered people say curses to feel more relax.

These words are short and concise. But when they takes place on a poem, that poem turns a curse poem. It is categorised on folk literature as "Curse Poems".

In this article curse of folk poetry are studied poets trained in the Sivas region. 57 curse poem compiled from the region are mentioned in the article.

Further, the article; In making the classification of the curse in folk literature, who proved to be the curse is listed.

[*] Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Sivas/TÜRKİYE (drdogankaya@gmail.com)

Curse not only be transferred to poetry by the folk poet, but also takes place on mania, folk songs, laments, riddles, lullabies and deserves. The article is also mentioned about these.

Keywords: Curse, folk poets, curse poems, Sivas region.

Beddualar, çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak gayesiyle söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, ifadeyi güçlendiren kalıplaşmış sözlerdir.

Kısaca "*kötü dilek* " olarak niteleyebileceğimiz **beddua**, Farsça *bed* "kötü" ile Arapça *dua* sözlerinden meydana gelmiştir. Anadolu'nun muhtelif yörelerinde; "*ah, bedat, ilenç, inkisar, kargış, karış, lanet* " gibi adlarla da anılırlar.

Türk Folklorunda beddualar konusunda yapılan ilmî çalışmalar ve getirilen görüşler oldukça azdır. Gerek folklorla ilgili kitaplarda, gerekse folklor dergilerinde serpinti halinde rastladığımız yazılar ise derlenmiş metinler şeklindedir. Kısmen de olsa H. Kâmil Toygar[1], ve Erol Kaya'nın[2] çalışmaları zikredilmeye değer. Ancak son zamanlarda Sami Akalın'ın "Türk Dilek Sözlerinde Alkışlar ve Kargışlar" adlı kitabı,[3] bu sahada, yapılmış önemli bir eserdir. Akalın bu çalışmasında, alkışların ve kargışların tanımını yapmış, biçim ve anlam özelliklerini ele almış, temelleri üzerinde durmuş, nihayet çeşitli kaynaklardan tespit ettiği 1271 alkışla, 1800 kargışı özelliklerine göre tasnif etmiştir. Bu konuda kitap olarak son çalışma ise tarafımızdan yapılmış olup *Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar,* adıyla basılmıştır.[4]

Bu çalışmamızda ise, aynı konuyu ele alacak; konuya Sivas yöresi âşıklarından yaklaşmaya çalışacağız.

Gerek dualar gerekse beddualar, söylendiği andaki duyguları ifade etmesi, o andaki ruh halini yansıtması bakımından önem taşırlar, ancak söyleniş sebepleri çeşitlidir. Bunların türü, insanın karakteristik yapısına, zaman, çevreye, şarta ve olaya göre değişir. Bu sebepleri şöyle sıralamamız mümkündür.

1. Aile ve toplum tarafından hoş karşılanmayan yüz kızartıcı hareket üzerine söylenmiş beddualar,

2. Günlük olaylar üzerine kişilerin (Ana-baba-çocuk-komşu-arkadaş) birbirlerine söylediği beddualar.

3. Haksızlık, baskı ve zulüm karşısında söylenen beddualar,

4. Millî hislenişlerle söylenen beddualar,

5. Aşkın karşılıksız kalması üzerine sevgiliye söylenen beddualar.

6. Gurbet acısıyla söylenen beddualar

---

[1]. H. Kâmil Toygar, *Ankara Folklorunda İlençler*, Türk Folklor Araştırmaları, S. 141, Nisan 1961, s. 2367-2369.

[2]. Erol Kaya, *Van Bedduaları*, Türk Folklor Araştırmaları, S. 231, Ekim 1968, s. 5093-5096. / S. 232, Kasım 1968, s. 5129-5132. / S. 234, Ocak 1969, 5178-5181. / S. 235, Şubat 1969, s. 5207-5211.

[3]. L. Sami Akalın, *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar ve Kargışlar,* Ank., 1990.

[4] Doğan Kaya, *Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar,* AKM Yayını, Ankara, 2001, XVI+282 s.

Acaba halk, nelere, hangi nesne ve kavramlara beddua eder? Bunu cevaplamak için mevcut pek çok bedduanın dökümünü yaptık ve söyleniş hedeflerini tespit ettik; ortaya şu sonuç çıktı:

1. İnsan için söylenen beddualar

a. İnsan bedeni (el, kol, karın, göz, ağız, diş, ayak, ciğer..) ve hastalıkla ilgili beddualar

b. Akraba ve tanıdıklar ile ilgili beddualar:

c. Eşya, mal, mülk (ev, bağ, bahçe...) için söylenen beddualar:

ç. Hayatla ilgili (mutluluk, murat, nasipsizlik, namus, çile, yeme-içme, yoksulluk, zulüm…) beddualar:

d. Evlilik ve zürriyetle ilgili (evlatsızlık, kısırlık..) beddualar:

e. Kaza, belâ, felâket ile ilgili beddualar:

f. Ölümle ilgili (ecel, kefen, cenaze, teneşir..) beddualar:

g. Ahiret ve inançla ilgili (cennet, cehennem, günah, şeytan, zebanî, kabir..) beddualar:

h. Ad-san ile ilgili beddualar

ı. Geleneklerle ilgili beddualar

2. Beldeler için söylenen beddualar

3. Yapılar için söylenen beddualar

4. Hayvanlara söylenen beddualar

5. Tabiat parçaları (ağaç, dağ, ırmak...) için söylenen beddualar

6. Feleğe söylenen beddualar

7. Gurbete söylenen beddualar

Beddualar, *âşıkların şiirleri*nde ve *mani, türkü, ağıt, bilmece,* **ninni** ve *halk hikâyeleri*nde kendilerine sıkça yer bulabilmiştir.

Çileyle yoğrulmuş, hassas ruhlu kişiler olan *âşık*lar, aşklarının karşılıksız kalması, gördükleri zulüm ve haksızlık karşısında duygularını beddualarla ifade etmişlerdir. Ortaya konulan örnekler çoğunlukla 11, 8 ve kimi zamanda 14 veya 15 hecelidir. *Tek ayak*la söylenmiş olanları varsa da çoğu şiirler *döner ayak*la vücuda getirilmiştir.

Halk şairi halkın dilinde yaşamakta olan bedduaları kimi zaman aynen, kimi zaman da değiştirerek kullanır. Tezat, teşbih, istiarelerden yararlanarak onlara yeni bir şekil verir. Böylece beddualar ses, şekil ve anlam itibariyle sanatlı bir hüviyet kazanarak daha ahenkli ve daha etkili bir hale gelir.

Yukarıda adından söz ettiğimiz çalışmada 108 halk şairinin 151 şiirine yer verilmiştir. Kitapta sadece Türkiye'de yaşamış âşıkların değil, *Hengamî* gibi Bulgaristan, *Hasta Kasım*, *Kurbanî, Mehemmed, Valeh* gibi Azerbaycanlı âşıkların şiirleri de kayıtlıdır.

İlerleyen zaman içerisinde konu ile ilgili olarak rastladığımız şiirleri toplamaya devam ettik ve 100 kadar şiir daha tespit ettik. Bunlardan 58'i Sivas yöresi şairlerinin şiirleridir. Kaydettiğimiz 57 şiirin 8'i Pınar'ın, 7'si Altınay'ın, 6'sı Fatma Pınarbaşı'ya aittir. Söz konusu şairlerin şiirleri, başlıkları ve kimler için söylediği şöyledir:

1. Altınay	Çilesi Bitmesin	Sosyal
2. Altınay	Nazire	Sevgiliye
3. Altınay	Sebep	Arabozanlara
4. Altınay	Gülüm	Sevgiliye
5. Altınay	Gelin	Geline
6. Altınay	Beddua	Genel
7. Altınay	Ela Gözüne	Sevgiliye
8. Kul. Refik	Dara. Düsesin	Sevgiliye
9. Musa Merdanoğlu.	İntizar	Sosyal
10. Hüroğlu.	Ayıranın	Arabozanlara
11. Garip Şentürk	Beddua	Sevgiliye
12. Birçare.	Olasın	Sevgiliye
13. Ali Kızıltuğ	Boyun Devrile	Sevgiliye
14. Kul Emsalî	İntizar	Sevgiliye
15. Mazlumî	Gülmeyesice	Sevgiliye
16. Nizam Utlu	Beddua	Sevgiliye
17. Şevki Kayaturan	Beddua	Sevgiliye
18. Zeki Baba	İntizar	Sevgiliye
19. Kemterî	Gülemeyesin	Sevgiliye
20. Kemterî	Bir Kuru Dikene Döndüm	Şehire
21. Derviş. Ozan	Kör Olasın	Sevgiliye
22. Derviş Ozan	Zalimler	Sosyal
23. Pınar	Olmasın	Sevgiliye
24. Pınar	Sebep	Arabozanlara
25. Pınar	Dönesin	Sevgiliye
26. Pınar	Yâr	Sevgiliye
27. Pınar	Sürünesin Sarı Salman	Ferdî
28. Pınar	Benden Beter Sürünesin	Sevgiliye
29. Pınar	Diliyorum Gülmeyesin	Sevgiliye
30. Pınar	Ne Söylesem Ayıp Olur	Sevgiliye
31. Kâhyaoğlu	Zalım Gurbet	Gurbete
32. Ali Karagöz	Aşkıma İhanet Edersen Eğer	Sevgiliye
33. Mustafa Kapkın	Dula Dönesin	Sevgiliye
34. Sait Kaya	Yâr Yâr	Sevgiliye
35. Hasan Erdoğan	Nazlı Yar	Sevgiliye
36. Kul Emsalî	İntizar	Sevgiliye
37. Hacı İbrahim Yalçın	Vefasız	Sevgiliye
38. Hacı İbrahim Yalçın	Soysuz	Sevgiliye
39. Veysel Cehdi. Kut	Beddua	Sevgiliye

40. İhsan Ayık	Beddua	Sevgiliye
41. M. Ali Karababa	Beddua	Sevgiliye
42. Güzel Akdağ.	Diyesin	Sevgiliye
43. Hitabî	Beddua	Sevgiliye
44. Duran Tamer	Basını Taslara Çalasın Leyla	Sevgiliye
45. Duran Tamer	Yağlı Kurşunlara Gelesin	Gönül Gönüle
46. Aziz Üstün.	Ayrı Düşürdün	Arabozanlara
47. Aziz Üstün	Sevgiliye	Sevgiliye
48. Eyüp Sarıoğlu	Vicdansız	Sevgiliye
49. Adem Aydın.	Beddua	Sevgiliye
50. Sait Ölmez	Ne. Deyim	Sevgiliye
51. Celalettin Tokmak	Beddua 1	Sevgiliye
52. Celalettin Tokmak	Beddua 2	Sevgiliye
53. Celalettin Tokmak	Beddua 3	Sevgiliye
54. Celalettin Tokmak	Beddua 4	Sevgiliye
55. Celalettin Tokmak	Beddua 5	Sevgiliye
56. Celalettin Tokmak	Beddua 6	Sevgiliye
57. Fatma Pınarbaşı	Benim gibi	Sevgiliye

Aşağıda kaydettiğimiz şiirlerde geçen beddualarin dizinini, arzu etmemize rağmen çalışmamızın makale boyutlarını aşacağından dolayı veremedik.

METİNLER

-1-

Altınay (Mutafa Altınay, 1947, Sivas- Alahacı köyü)

Çilesi Bitmesin

Hakkı haktan ayıranın
Çilesi bitmesin Yâ Rab
Dinime balta vuranın
Çilesi bitmesin Yâ Rab

Tohumu yanlış ekenin
Doğruya boyun bükenin
Biri ikiye çekenin
Çilesi bitmesin Yâ Rab

Emanete hor bakanın
Güzel yuvayı yıkanın
İyilere kulp takanın
Çilesi bitmesin Yâ Rab

Boz tarlaya süren sapan
Yandaşına kuran kapan
Allah'tan gayriye tapan
Çilesi bitmesin Yâ Rab

Tövbe yok küfür diyenin
Durmadan haram yiyenin
Altınay'a tu diyenin
Çilesi bitmesin Yâ Rab

-2-
Altınay

Nazire

Ulu ağaç idim kökümden kestin
Gözyaşınız döne sele Nazire
Bize miydi senin garezin kastın
İnşallah düşesin dile Nazire

Biz sanırdık Şenay artık kızımız
Bir iken bin oldu arttı sızımız
Çok doğrudur içerimiz özümüz
Çekesin dünyada çile Nazire

Zor ile varmadık evine senin
Alev düşe yana evine senin
Yaraladın içten sinemi benim
İçerini dertler böle Nazire

Dileğim o her dertleri bulasın
Hep yiyesin o feleğin sillesin
Biz ne yaptık şeytanından bulasın
Mevlâ'm muhtaç ede küle Nazire

Altınay'ı niye rezil eyledin
Allah'ın emrini size söyledim
Yaradan'a karşı hata mı eyledim
Hasta olup ele düşe Nazire

-3-
Altınay

Sebep

Gözyaşlarım ırmak oldu akıyor
Sebebin yuvası yıkılsın yârim
Her kime dost desem yuvam yıkıyor
Sebebin yuvası yıkılsın yârim

Akşam oldu bu gün niye aşmıyor
Şu gönlümde akbabalar kışlıyor
Her kime desem beni taşlıyor
Sebebin yuvası yıkılsın yârim

Yaralıdır garip sinem yaralı
Bu sene kuzular bizden aralı
Kader hançerini vurdu vuralı
Sebebin yuvası yıkılsın yârim

Altınay'ım şu sılayı özlüyor
Gideceğim yollar daim buzluyor
Kime dost dedimse yaram tuzluyor
Sebebin yuvası yıkılsın yârim

-4-
Altınay

Gülüm

Gurbet elde kaldım hâlimi sormaz
Dumansız alevle yanasın gülüm
Söz verdi vefasız ahdinde durmaz
İçinde yaralar kanasın gülüm

Kametin büküle boyun devrile
Dört bir yanın kasavetle çevrile
Sızı düşe eğim eğim eğrile
Durmadan ismimi anasın gülüm

Akmaya ha gözyaşların kuruya
Eyvah deyip sağa sola arıya
İnildeyip benzeyesin arıya
Kendi etrafında dönesin gülüm

Hiç kalmaya hele umudun yite
Bütün vücudunda çıbanlar bite
Evin viran ola baykuşlar öte
Ağaçtan bir ata binesin gülüm

Altınay'a yaptığını çekesin
Gözlerinden kanlı yaşlar dökesin
Konuşan dillerin sussun kekesin
Hiç yanmaya daim sönesin gülüm

-5-
Altınay

Gelin

Bir söz dedin her tarafı kavurdun
Hakkımı alırım bilesin gelin
Ulu ağaç idim kökten devirdin
Herkes bilir sözün hilesin gelin

Utanmadan nasıl dedin bu sözü
Bir karış önünü görmeye gözü
Daim sarpa düşe bulmaya düzü
Issız dağ başında kalasın gelin

Evin viran ola baykuşlar öte
Mevlâ'm bilinmeyen yerlere ite
Bütün vücudunda çıbanlar bite
Feryatla saçını yolasın gelin

Günbegüne arta gamın efkârın
Hele zehir ola kazancın varın
Can demeye ahbapların dostların
Düşmanına haber salasın gelin

Kader seni elden ellere süre
Açılan güllerin hep döne hâre
Bütün damarlarına sızılar gire
Yılan vücudunu yalasın gelin

Dertlerin çoğala deffar olmaya
Cenaze namazın kimse kılmaya
Beyni dura fikirlere dalmaya
İllâ şeytanından bulasın gelin

Aka gide kurumaya gözyaşın
Gövdeden ayrıla kesile başın
Doğru kaynamaya ocakta aşın
Başını taşlara çalasın gelin

Altınay'ı niye yerlere vurdun
Eksik olmaya ki içinde kurdun
Yıkıla ocağın kararsın yurdun
Belayı üstüne alasın gelin

-6-
Altınay

Beddua

Güler iken beni ağlattınız siz
Hiç gülmeye daim ağlayasınız
Ettiniz dünyada bizleri öksüz
Aha gözyaşınız çağlayasınız

Gülleriniz aça yeller götüre
Malını varını seller götüre
Bu körpe kuzunu eller götüre
Daim karalar bağlayasınız

Altınay'la gelin girin yarışa
Aklın fikrin birbirine karışa
Alevlene içeriniz alışa
Ciğerin ateşle dağlayasınız

-7-
Altınay

Ela Gözüne

Beni mecnun diye asla kınama
İnan ki hayranım ela gözüne
Aşkım gerçek bunu yalan san ama
Canım feda olsun bala gözüne

Fikrim bozuk olur hilekâr isen
Ellere bir gonca bana hâr isen
Tövbe etmez yine herze yer isen
Kudret eli ile çala gözüne

Bahar suyu gibi coşkun akarsan
Bir garibim hatırımı yıkarsan
Benden başkasına dönüp bakarsan
Kanlı yaşlar varıp dola gözüne

Altınay'ı iter isen öteye
Yanıma yaklaşma git sen öteye
Ahım tuta düşesin ki kötüye
Her zaman yetişe bela gözüne

-8-

Kul Refik (Refik Kutlu, 1962 Sivas-Elbeyli köyü)

Dara Düsesin

Dinle sevdiceğim ah u zarımı
Baharın olmasın kara düşesin
Götürdün elimden aldın kârımı
Tükensin varlığın dara düşesin

Gözlerin kör olsun bakamayasın
Kırısın dizlerin kalkamayasın
Temiz çamaşırlar takamayasın
Her yanın islenip kire düşesin

Yemeklerden murdar eti seçesin
Su yerine katranları içesin
Yersiz kalıp cehenneme göçesin
Alev alev yanan kora düşesin

Bir nikâhlın olsun halin bilmesin
Zulüm etsin bir gün yüzün gülmesin
Mahsur koysun hiç bir yere salmasın
Halinden, anlamaz yâre düşesin

Mezarını derinlere kazsınlar
Dilerim ki her tenini bozsunlar
Üzerine bu günahkâr yazsınlar
Kabristanda bile zora düşesi

Kul Refik'e zulüm ettin ezdirdin
Mecnun gibi kurak çölü gezdirdin
Yaşar iken hayatından bezdirdin
Beni yaktın sen de nara düşesin[5]

-9-

Musa Merdanoğlu (1939, Şarkışla-Kaymak köyü)

İntizar

Vatanımı milletimi bölenin
Gözleri kör olsun dili tutulsun
Kardeşi kardeşe düşman edenin
Gözleri kör olsun dili tutulsun

Halkı kısım kısım ayıranların
Düşmana gizli sır duyuranların
Haksizi, zalimi kayıranların
Gözleri kör olsun dili tutulsun

Doğru söze yalan katanların da
Gariban olana çatanların da
Beşe alıp bine satanların da
Gözleri kör olsun dili tutulsun

Merdanoğlu der ki huzur bozanın
Öperim elini gerçek ozanın
Yalan yere doğru diye yazanın
Gözleri kör olsun dili tutulsun[6]

-10-

Hüroğlu (Cumhur Karabulut, 1938, Şarkışla)

Ayıranın

Kor olsun, ocağı batsın
Yâri benden ayıranın
İki de bir sara tutsun
Yâri benden ayıranın

Saçları kökten sökülsün
Beli ikiye bükülsün
Dişi ağzına dökülsün
Yâri benden ayıranın

Rüsvay olup ayıp olsun
Yek başına seyip olsun
Karartısı kayıp olsun
Yâri benden ayıranın

Cehenneme dönsün yurdu
Koyununu yesin kurdu
Gün be gün çoğalsın derdi
Yâri benden ayıranın

---

[5] Celalettin Tokmak-Kenan Bilgaç-Refik Kutlu-Bilal Karaman, *Şairler İkliminden Berceste Şiirler-I,* Ankara, 2010, s. 164.

[6] Ozan Sinemi, *AN-DER* (Anadolu Halk Ozanları Kültür ve Dayanışma Derneği) *2007 Şür Antolojisi*, Ankara, 2007, s. 90.

Her kim olur ise olsun
Sararsın gül benzi solsun
İsi gücü yarım kalsın
Yâri benden ayıranın

Azrail döşüne çöksün
Cehennemde canı çıksın
Usansın kendinden bıksın
Yâri benden ayıranın

Gitmesin döşünden sizi
Göremesin bahar, yazı
Düşman olsun oğlu kızı
Yâri benden ayıranın

Hüroğlu'nun yanık özü
Seçiyor eğriyi düzü
Kör olsun, görmesin gözü
Yâri benden ayıranın[7]

-11-

Garip Şentürk (Şentürk İyidoğan, 1969 Zara-Beypınar köyü)

Beddua

Dilerim Allah'tan muradım ola
Geçici hevesle gülesin zalim
Sevdan ateş oldu ben gibi kula
Yaralıdır gönlüm bilesin zalim

Sen düşürdün beni perişan hala
El kıymetin bilmez ahtımı ala
Karamuk gözlerin yaş ile dola
Ağlayıp da bana gelesin zalim

Sevdan şu gönlümde açtı bir yara
Ardın sıra düştüm ben ahüzara
Sağ iken ***Şentürk***'ü koydun mezara
Çok sürmeye sen de ölesin zalim[8]

-12-

Birçare (Halis Şahin, 1938, Kangal-Genç Ali köyü)

Olasın

Gizlice kalbime girdin
Sineme vurdun devirdin
Yolu mu sarpa çevirdin
Çıkmayan bir yol olasın

Acı esen yel eyledin
Saçım döktün kel Eyledin
Aklım aldın del'eyledin
Sen de zır zır del'olasın

Genç yaşta belin bükülsün
Etlerin yere dökülsün
Gözlerine mil çekilsin
İncecik bir tel olasın

Dilim aldın lal eyledin
Hal bilmeze kul eyledin
Altın adım pul eyledin
Geçmez akça pul olasın

Şad olup yüzün gülmesin
Ahım yanına kalmasın
Derdine çare olmasın
Çaresiz bir hal olasın

Düşmanı bana güldürdün
Parçalayıp da böldürdün
Vadem yetmeden öldürdün
Yaşayan bir öl'olasın

Viran bahçede gül bitmez
Gül gülşansız bülbül ötmez
Birçare'm seni affetmez
Affedilmez kul olasın[9]

---

[7] Ali Tembel, *Âşık Hüroğlu, Hayatı-Sanatı-Şiirleri,* Şarkışla, 2007, s. 141.

[8] Şiir, 21 Temmuz 2009 günü tarafımızdan derlenmiştir.

[9] Ozanlar Vakfı Şiir Antolojisi, 2003, s. 151.

-13-

Ali Kızıltuğ (1944, Divriği-Mursal köyü)

Boyun Devrile

Dünyayı basıma dar ettin benim
Devrile devrile boyun devrile
Özün ile sözün ayrıymış senin
Devrile devrile boyun devrile

Kışa döne baharların yazların
Uçamaya ördeklerin kazların
Yalan imiş ikrarların sözlerin
Devrile devrile boyun devrile

Nasıl inanmıştım nasıl kanmıştım
Aşkın ile cayır cayır yanmıştım
Seni bir vefalı güzel sanmıştım
Devrile devrile boyun devrile

Ali Kızıltuğ'a otlar yoldurdun
Yolduğum otlardan yığın vurdurdun
Ömür boyu yad ellere çundurdun
Devrile devrile boyun devrile[10]

-14-

Kul Emsalî (Muharrem Akkaya, 1949, Kangal-Tekke Köyü)

İntizar

Yıllar önce beni sevdin sanmıştım
Ciğerine oklar çakılasıca
O sahte sözlere nasıl kanmıştım
Dünyası başına yıkılasıca

Hiç ummazdım sende kirdin belimi
Yadlara derdirdin gonca gülümü
Sevdanla çektirdin bunca zulumu
Yüreğine hançer sokulasıca

Kul Emsali'm gayri bakmam yüzüne
Ağlayarak kan doldurdun gözüme
Benim gibi ateş düşüp özüme
Yarsız kalıp boynu bükülesice[11]

-15-

Mazlumî (Ali Ballıktaş, 1956, Divriği-Ödek köyü)

Gülmeyesice

Yıllardır gözümü yollar da koydun
Hiç bir an yolcusu gelmeyesice
Beni ağlatmayı marifet saydın
El için de yüzü gülmeyesice

Ektim biçtim senden çıkmadı harman
Ateş alsa bir kez yanmaz mı orman
Dileğim odur ki derdine derman
Hekimler hekimi bulmayasıca

Kurumaya aka gözünün yaşı
Geçiren yılanla uykuyu düşü
Akşamdan sabaha yaptığı işi
Karışa kafası bilmeyesice

Çıkmayan dertleri çok erken giyen
Komşular getire oturup yiyen
Der ***Mazlumî*** bundan başka ne diyem
Kimsesi yanında kalmayasıca[12]

[10] Tüm Halk Ozanları Kültür ve Dayanışma Topluluğu, *THT Ozanlar Antolojisi,* s. 212.
[11] Tüm Halk Ozanları Kültür ve Dayanışma Topluluğu, *THT Ozanlar Antolojisi,* s. s. 236.
[12] Tüm Halk Ozanları Kültür ve Dayanışma Topluluğu, *THT Ozanlar Antolojisi,* s. s. 294.

-16-

Nizam Utlu (1932, Şarkışla)

Beddua

Dilerim Allah'tan gülmesin yüzün
Ayrılmadan beni görene kadar
Yılan gibi sürün tutmasın dizin
Azrail yanına gelene kadar

Çürüsün etlerin olsun bin lokma
Sevda çekmek nasıl kalbini yokla
Çare bulunmasın yataktan kalkma
Bana ettiğini bilene kadar

İlah değilsin ki ben sana tapam
Bilmem sevdiceğim sana ne yapam
Sensin islerimi çıkmaza sokan
Sürün, benim gibi ölene kadar

Büyüktür emelin erişmeyesin
Sevdiklerin ile görüşmeyesin
Felç gelsin diline konuşmayasın
Cehennem topuzu yiyene kadar

Allah'tan isterim belini büksün
Doktorlar dişinin tümünü söksün
Yolların üstüne dumanlar çöksün
Ahiret güneşi doğana kadar

Nizam der ki çıkmaz acı sözlerin
Kör olsun görmesin kara gözlerin
Ayva gibi sarar, solsun yüzlerin
Şu benim ahımı verene kadar[13]

-17-

Şevki Kayaturan (1964, Ulaş-Gürpınar köyü)

Beddua

İntizarım sana sanadır zalim
Açtım ahvalimi bilesin halim
Ömrümü uğruna etmişim kilim
Paspas ettin beni beter olasın

Sabah seherinde ayazlar vura
Soğuk seni güneş gibi kavura
Ramazanda kalkmayasın sahura
Bayramlarda boynu bükük kalasın

Dertlere sen saldın zalimsin zalim
Benden beter ola dönmeye dilin
Dermansız kalasın tükene pilin
Dizlerin tutmaya beter olasın

Zehir olsun senin ekmeğin aşın
Her yerde aşağı eğilsin başın
Gözünde dinmesin hep aksın yaşın
Benden beter boynu bükük kalasın

Evinin önünden kimse geçmeye
Bir bardak suyundan dostun içmeye
Kapın kitli kala kimse açmaya
Gözün yolda kendin darda kalasın

Kayaturan seni böyle yakanlar
Umut verip hayalini yıkanlar
Suçlu olup su üstüne çıkanlar
Benden beter boynu bükük kalasın[14]

-18-

Zeki Baba (1947, Kangal-Havuz köyü)

İntizar

Yaktım ocağımı kurdurmaz yuva
İnan bedduama söz bana yeter
Uzak değil yakın başlarsa dava
İlahi kantarda koz bana yeter

Tuzlansın yüz derin geril güneşe
Bulgurlarla kayna seril güneşe
Gün görmesin yüzün darıl güneşe
Ecel can peşinde tez bana yeter

---

[13] Nizam Utlu, *Boşu Boşuna,* Şarkışla, 1996, s. 73.

[14] Şevki Kayaturan, *Hayat Pınarımdan Damlalar,* İstanbul, 2008, s. 159-160.

Zeki Baba olmaz haftalar ayın
Koksun can cesetin olmasın suyun
Sivas'la kardaşlar dertlerim sayın
Kaldım kış poyrazda buz bana yeter[15]

-19-

Kemterî (İbrahim, 1945,Divriği-Gedikbaşı köyü)

Gülemeyesin

Bana ettiklerin senden sorulur
Can verip kolay ölemeyesin
Mahşer günü ulu divan kurulur
Ömrün var oldukça gülemeyesin

Kuduz it gibidir göstermez dişi
İki yüzlülüktür mesleği işi
Başına uğrasın feleğin kışı
Nerden geldiğini bilemeyesin

Çok söyledim dinlemedin sözümü
En sonunda yaktın benim özümü
Yaşadığım süre benim yüzümü
Kör ola gözlerin göremeyesin

Kemterî'nin çektiğini ne bilsin
Çıngıraklı yılandili gibisin
Yataklara yapış haberin gelsin
Kıvrana kıvrana ölemeyesin[16]

-20-

Kemterî

Bir Kuru Dikene Döndüm

Bir kuru dikene döndüm
Sararıp solasın Berlin
Yıkılıp virana döndüm
Bin beter olasın Berlin

Kış gibi essin yellerin
Götürsün seni sellerin
Bizim gibi o ellerin
Koynunda kalasın Berlin

Yolun duvarın yıkılsın
Varlığın sende sıkılsın
Başına çuval takılsın
Belayı bulasın Berlin

Kemterî'nin gözyaşına
Uğrarsın felek kışına
Belalar yağsın başına
Virane olasın Berlin[17]

-21-

Derviş Ozan(Mahmut Metin, 1955, Ulaş-Yeşildiyar köyü)

Kör Olasın

Zalim bana ettiğini
Kısa zamanda bulasın
Hiçe saydın emeğimi
İki gözde kör olasın

Kuruyup akmasın harkın
Tez kırıla dönen çarkın
Viran olsun evin barkın
Duvar dibinde kalasın

Şeytan görsün tüm işini
Zehirden yapa aşını
Yırtıp üstünü başını
Kendi kendine gülesin

İyi dinle aç kulağın
İşte böyledir dileğim
Kılıcı değe feleğin
Haksızlık neymiş bilesin

---

[15] Şiir, 11 Aralık 2009 günü tarafımızdan derlenmiştir.

[16] http://www.kemteri.de/sürler1-8.html

[17] http://www.kemteri.de/sürler1-8.html

Derdin nedir deli dana
Bilmem ki ne deyim sana
Sıfatın benziyor ama
İnsan değil bir yılansın

El hayâ v'el imam dedim
Vicdansız ömrümü yedin
Çürüyüp döküle tenin
Toplayıp yerden alasın

Derviş der yaktın sinemi
Tarumar ettin hanemi
Güvendiğin pis etini
Türlü böcekler yalasın[18]

-22-
Derviş Ozan

Zalimler

Halay çekin göbek atın oynayın
Dünyamı başıma yıkan zalimler
Yiyin için ama asla doymayın
Dünyamı başıma yıkan zalimler

Sadist biri gelip ömrümü çaldı
Kimse dur demedi seyirci oldu
Benim davam ulu divana kaldı
Dünyamı başıma yıkan zalimler

Dileğim Mevlâ'da tezden bulalar
Her iki cihanda rezil olalar
Arasat'ta ara yerde kalalar
Dünyamı başıma yıkan zalimler

İnsan bildiklerim akrep yılandır
Ettikleri bana miras kalandır
İşiniz gücünüz yalan dolandır
Dünyamı başıma yıkan zalimler

Kör kuyuya tepe üstü düşeler
Zulüm etmek neymiş görüp şaşalar
Cehennem narın da yanıp pişeler
Dünyamı başıma yıkan zalimler

Derviş'in sözleri öze yakışır
Yalandan kaçması bize yakışır
İnsan eti yemek size yakışır
Dünyamı başıma yıkan zalimler[19]

-23-
Pınar (Ahmet Yeğiner, 1932, Sivas-Karaçayır köyü)

Olmasın

Benziyor kaderim Mecnun Leyla'ya
Çürüdü bak ömrüm of diye diye
Ulaştı feryadım güneşe aya
Dilerim ben gibi bir kul olmasın

Dicle Fırat olsun gözünün seli
Varsın al kınaya yetmesin eli
Bükülsün kameti kırılsın beli
Diliyorum benden beter olasın

Kızılırmak söndüremez ataşı
Kimse almaz lekelendi kumaşı
Ala geyik gibi sallasın başı
Diliyorum emsal eşin olmasın

Hoyrat girsin bahçe barın olmasın
Halden bilen sadık yârin olmasın
Şol iki cihanda yerin olmasın
Ömür boyu yüzün güleç olmasın

Pınar der bağımda baykuşlar ötsün
Böyle yaşamadan bu dünya batsın
Gözlerim görmesin çekilsin gitsin
Üç günlük ömrüme sebep olmasın[20]

---

[18] Şiir, 24 Haziran günü tarafımızdan derlenmiştir.
[19] Şiir, 24 Haziran günü tarafımızdan derlenmiştir.

-24-
Pınar

Sebep

Nuh tufanı vapurunu batırsın
Yıkılsın sarayın baykuş otursun
Aç kurt gelsin kuzuların götürsün
Kara koyun gibi melesin sebep

Ateşlere mangal elde maşasın
Birin gelin etsin birin boşasın
Akbabalar gibi uzun yaşasın
Kıyamete kadar ölmesin sebep

Hasım olsun yatak ile güreşsin
Feryatların arş alâya ulaşsın
Kendi bağın ayağına dolaşsın
Bir kuldan bahane bulmasın sebep

Kalmasın ne sana senden doğana
Lanet kaybetime esip yağana
Hasret koydun beni kuru soğana
Benden yağlı canlı olmasın sebep

Pınar her kusurun topraklar örtsün
Eksilmesin gün gün feryatlar artsın
Kurtlar didiklesin kuzgunlar yırtsın
Bütünce çukura dolmasın sebep[21]

-25-
Pınar

Dönesin

Bulut yere ağsın seller götürsün
Yayların boz dumanlar bürüsün
Yağmur vursun güneş vursun erisin
Kervan geçmiş tozlu yola dönesin

Kırılsın kametin belin bükülsün
Han yerine arpa mısır ekilsin
Dolu vursun teveklerin dökülsün
Bağbanı gelmedik güle dönesin

Avcı vursun yavruların öldürsün
Feryatların dağı taşı kaldırsın
Göz yaşların dereleri doldursun
Boz bulanık akan sele dönesin

Kement ile kollarımı bağladın
Kütüğüne düşman olsun evladın
Yıkılsın düzenin bozulsun tadın
Acımış yenmeyen bala dönesin

Kalsın benim davam yarına kalsın
Münkirin sözleri ciğerin delsin
Yuvası bozulmuş yoz kuş gibi olsun
Eşinden ayrılan dula dönesin

Pınar göçün kervanlara katılsın
Lal olsun ağzından dilin tutulsun
Köle diye elden ele satılsın
Geçmez akça pula dönesin[22]

-26-
Pınar (Kaynak: Şahin Bütüner'in Tezi)

Yâr

Şal bağlar puşu bürünür
Aşnasına hoş görünür
İnşallah ölmez sürünür
Kıyamete kalası yâr

Kalbi mangal eli maşa
Feryadı dağları aşa
Zülfün bağına dolaşa
Benden beter olası yâr

---

[20] Şahin Bütüner Arşivi.
[21] Şahin Bütüner Arşivi.
[22] Şahin Bütüner Arşivi.

Semerkant Taşkent Buhara
Ciğer kanser yürek yara
Sitem eylerim Haydar'a
Benden beter olası yâr

Başından değirmen dönsün
Yurduna baykuşlar konsun
Gözlerine duman insin
Benden beter olası yâr

Pınar dümenini döndür
Dün bayram bu gün düğündür
Boynum lale elim zencir
Benden beter olası yâr[23]

-27-
Pınar

Sürünesin Sarı Salman

Kurusun kanın çekilsin
Sürünesin sarı Salman
Belin kametin bükülsün
Sürünesin sarı Salman

Kaf Dağı'ndan kadan gelsin
Yuvan yurdun talan olsun
Gelin yârin ele kalsın
Sürünesin sarı Salman

Yolun menzile varmasın
Tabip yaranı sarmasın
Kör olsun gözün görmesin
Sürünesin sarı Salman

Harmanına odlar düşsün
Dalgaların boydan aşsın
Feryadın dağlara ulaşsın
Sürünesin sarı Salman

Pınar'ım yüzün gülmesin
Gülüne bülbül gelmesin
Yuvanda huzur olmasın
Sürünesin sarı Salman[24]

-28-
Pınar

Benden Beter Sürünesin

Harmanın odlara yansın
Yurduna çakallar konsun
Bayrağın yarıya insin
Benden beter sürünesin

Karlı dağ ettin başımı
Lekeledin kumaşımı
Elimden aldın kuşumu
Benden beter sürünesin

Erken kar yağdı başıma
Hançer sapladı döşüme
Zehir kattı bal aşıma
Benden beter sürünesin

Yurduna baykuş otursun
Posta karalın getirsin
Aç kurt kuzunu götürsün
Benden beter sürünesin

Pınar yurdum ateş ettin
Gözlerimi kan yaş ettin
Muhannete muhtaç ettin
Benden beter sürünesin[25]

---

[23] Şahin Bütüner Arşivi.
[24] Şahin Bütüner Arşivi.

-29-
Pınar

Diliyorum Gülmeyesin

Ben ağladım sende ağla
Diliyorum gülmeyesin
Yas giyin karalar bağla
Diliyorum gülmeyesin

Kıblem Kâbe'm sandım seni
İstesen verirdim canı
Boynu buruk koydun beni
Diliyorum gülmeyesin

Tanrı muradın vermesin
Yolun menzile varmasın
Elin al kına görmesin
Diliyorum gülmeyesin

Vapurun tufana dalsın
Gelin yarın ele kalsın
Aç kurtlar kuzunu alsın
Diliyorum gülmeyesin

Bayrağın yarıya insin
Yurduna baykuşlar konsun
Bencileyin beter olsun
Diliyorum gülmeyesin

Harmanın süren olmasın
Çeçlerin ortada kalsın
Pınar sana kurban olsun
Diliyorum gülmeyesin[26]

-30-
Pınar

Ne Söylesem Ayıp Olur

Düştüm bu aşka bilerek
Boş yere zay ettim emek
Sebebim o kahbe felek
Ne söylesem ayıp olur

Ciğerinden yaralansın
Parça parça paralansın
Karış vermem bana dönsün
Ne söylesem ayıp olur

Dönsün viranda baykuşa
Feryat etsin dağa taşa
Yem olasın kurda kuşa
Ne söylesem ayıp olur

Yılanlar gibi sürünesin
Kara libaslar bürünesin
Ciğeri bölük bölünsün
Ne söylesem ayıp olur

Yaranı Lokman'lar sarsın
Pınar diyor gözüm görsün
Davamız mahşere kalsın
Ne söylesem ayıp olur

-31-
Kâhyaoğlu (Ali Atar, 1951 yılında Zara-Osmaniye köyü)

Zalım Gurbet

Yerimden yurdumdan ayırdın beni
Zalim gurbet senin gözün kör olsun
Diyardan diyara savurdun beni
Zalim gurbet senin gözün kör olsun

Naçar kaldım şu kapımı açan yok
Halin nedir diye sorup geçen yok
Bilmiyorum merhametin niçin yok
Zalim gurbet senin gözün kör olsun

---

[25] Şahin Bütüner Arşivi.
[26] Şahin Bütüner Arşivi.

Felekle bir oldun ağlattın beni
Siyah kıl ipinen bağlattın beni
Kızgın demir ile dağlattın beni
Zalim gurbet senin gözün kör olsun

Her akşam bir sızı deler böğrümü
Vura vura gömgöğ ettim göğsümü
Ne desem velhasıl yedin ömrümü
Zalim gurbet senin gözün kör olsun

Sürünesin derim ölmeyesin sen
Her iki cihanda gülmeyesin sen
Ömür boyu murat almayasın sen
Zalim gurbet senin gözün kör olsun

Şimdi bizim eller çimendir güldür
Dağlar mor menekşe çiğdem sümbüldür
Bu ses gurbetteki şeyda bülbüldür
Zalim gurbet senin gözün kör olsun

Sıla ocağı da gözümde tüter
Gurbetin kahrı da ölümden beter
Yeter ***Kahyaoğlu*** bu kadar yeter
Zalim gurbet senin gözün kör olsun[27]

-32-

Ali Karagöz (Ali Köragöz, 1953, Sivas-Başıbüyük)

Aşkıma İhanet Edersen Eğer

Beni yakan ateş seni de yaksın
Aşkıma ihanet edersen eğer
Senin de dumanın göklere çıksın
Aşkıma ihanet edersen eğer

Senin de ben gibi yaş dolsun gözün
Ben ağlarken asla gülmesin yüzün
Ağustos ayında kış olsun yazın
Aşkıma ihanet edersen eğer

Sevgi nedir ona hasret kalasın
Tutam tutam saçlarını yolasın
Acılar içinde mahsur kalasın
Aşkıma ihanet edersen eğer

Karagöz bu canım fedadır sana
Ben ihanet bilmem sen söz ver bana
Ölürsem hiç şaşma ben yana yana
Aşkıma ihanet edersen eğer[28]

-33-

Mustafa Kapkın (Mustafa Kapkın, 1944, Sivas-Günören köyü)

Dula Dönesin

İntizar ederim sevdiğim sana
Has bahçe içinde hara dönesin
Çiçeğin gür olup meyve tutmasın
Yaprağı kurumuş dala dönesin

Beni yaktın sunam sen de yanasın
Merhem kâr etmesin yaran kanasın
Genç yaşında boynun bükük kalasın
Ellerin koynunda dula dönesin

Baykuş gibi bekleyesin viranda
Yüzün kara olsun ulu divanda
Çiçeği olmayan boş bir kovanda
Arısı söğünmüş bala dönesin

Sen olasın boşa koşup yorulan
Ateş düşe can evine korunan
Susuz kalan toprakları yarılan
Ördeği gelmedik göle dönesin

Zahım vurdun ***Mustafa***’na derince
Emir verip sur düdüğü vurunca
İnsanoğlu fırka fırka olunca
Arasat’ta kalan kula dönesin[29]

---

[27] Şiir, 8 Temmuz 2009 günü tarafımızdan derlenmiştir.

[28] Ali Karagöz, *Karagöz ve Şiirlerim 2*, Sivas, 2004, s. 121.

-34-

Sait Kaya (Sait Kaya, 1941, Divriği-Yozyatağı köyü)

Yâr Yâr

Yüce dağdan hırçın akar bulanır
İnip denizlerde durulası yar
Hemi sever hem de uzak dolanır
Hasretle boynuma sarılası yar

Yataklara düşesice derdimden
Ayrı koydu vatanımdan yurdumdan
Mecnun gibi çöle düşüp ardımdan
Ömrü boyu koşup yorulası yar

Yüzü kıskandırır on dörtlük ayı
Kaşları andırır gerilmiş yayı
Yüreğinden vurdun ***Sait Kaya***'yı
Aynı silah ile vurulası yar[30]

-35-

Hasan Erdoğan (1951, Divriği-Gökçebel köyü)

Nazlı Yar

Postayla saldığım mektuplarıma
Okudukça ağlayasın nazlı yâr
Gözyaşların kurumasın yıllarca
Seller gibi çağlayasın nazlı yâr

Haberin olmadı derde belendim
Höllük olup eleklerden elendim
Diyar diyar gezdim çare dilendim
Karaları bağlayasın nazlı yâr

Hasan dost elinden hallerin yaman
Yüce dağlar gibi başım kar duman
Canımın yarısı derdin bir zaman
Ardım sıra ağlayasın nazlı yâr[31]

-36-

Kul Emsalî (Muharrem Akkaya, 1949, Kangal-Tekke köyü)

İntizar

Yıllar önce beni sevdin sanmıştım
Ciğerine oklar çakılasıca
O sahte sözlere nasıl kanmıştım
Dünyası başına yıkılasıca

Hiç ummazdım sen de kırdın belimi
Yadlara derdirdin gonca gülümü
Sevdanla çektirdin bunca zulümü
Yüreğine hançer sokulasıca

Kul Emsalî'm gayrı bakmam yüzüne
Ağlayarak kan doldurdun gözüme
Benim gibi ateş düşüp özüme
Yârsız kalıp boynu bükülesice[32]

---

[29] Şiir, 3 Mart 2008 günü tarafımızdan derlenmiştir.

[30] Sait Kaya, *Her Şeye Rağmen Yaşam,* İstanbul, 2000, s. 168.

[31] Tüm Halk Ozanları Kültür ve Dayanışma Topluluğu Derneği, *THT Ozanlar Antolojisi*, Ankara, 2002, s. 275.

[32] Tüm Halk Ozanları Kültür ve Dayanışma Topluluğu Derneği, *THT Ozanlar Antolojisi*, Ankara, 2002, s.236.

-37-

Hacı İbrahim Yalçın (Ulaş-Ada köyü)

Vefasız

Dilerim mevladan darda kalasın
Sözün bilmez bir kötüyü bulasın
Ekmek diye kapı kapı yelesin
Sancı tutup kapanasın vefasız

Dillerin lal olsun ellerin çolak
Sesleyen olursa duymasın kulak
İntizar eylerim tutarsa dilek
Derdin bana yakınasın vefasız

Gam yükü olmuştur katar
Derdim bin bir çeşit azdırdın yeter
Yalçın'a sözlerin ok gibi batar
Boynun eğri bakınasın vefasız[33]

-38-

Hacı İbrahim Yalçın

Soysuz

Şikâyetim var ulu tanrı Süphan'a
Kör olsun gözlerin görmesin soysuz
Yataklarda zar ederek inile
Gelen ahvalini sormasın soysuz

Bilmem nere gidem senin elinden
Artık usandırdın harap dilinden
Şeytan bile kaçar bedbaht halinden
Tanıyan yanında durmasın soysuz

Ağlatıp da gözyaşlarım sildirdin
Düşmanları arkam sıra güldürdün
Yalan düzüp sırlarımı bildirdin
Gerçekler selamı vermesin soysuz

Bütün Avrupa'da Çektirdin çile
Ne idi garezin düzersin hile
Savurdun ***Yalçın***'ı toz duman yele
Yanılıp garipler girmesin soysuz[34]

-39-

Veysel Cehdi Kut (1907-1997, Sivas)

Beddua

Cenab-ı Allah'a niyaz eylerim
Bir yandan kan aksın bir yandan hicran
Bağrım açar Allah'ıma söylerim
Parça parça olsun yüreğinde kan

Daha genç yaşında tutmasın eli
Çekilsin ağzından lal olsun dili
Hemen tez günlerde bükülsün beli
Ağzına geldikçe dağılsın bu can

Kollarından tutsun bir ince sancı
Acır kalsın bundan komu yabancı
Arpa ekmeğini bulmaz sonuncu
Sofrasında dursun daima şeytan

Kürek kemikleri tahtaya dönsün
Çektiği çileden gözleri sönsün
Ekmek diye kapı kapı sürünsün
Başından gitmesin her zaman bühtan

Ağzında dilleri dişini yaksın
Bir parça ekmeğe yollara baksın
Eline kınayı karadan yaksın
Yaksın yüreğini gözünden aksın

Dilleri ağzından açlıktan koka
Verilen hayıra bulmaya yaka
En nazik yerinden yılanlar çıka
Nasıl kabul etti bunları vicdan

[33] Bahattin Gülez Arşivi.

[34] Bahattin Gülez Arşivi.

Ağzında burnunda babalar çıka
Figanı amanı cihanı yıka
"Yaptığımı buldum" diye Allah'a
İşledim bunları ne kazandım şan

Tutulsun boğazın burnundan solu
Versinler ağzına ağaçtan olu (k)
Bütün ayarsızlar kapasın yolu
Senden feryat etsin vücudunda can

Kulağına sivri mıhlar çakıla
Kaşlarına kızıl ateş yakıla
Merhemin olmasın pislik kokula
Bu şekilde sen de ol âleme şan

Uzun saçı boğazına dolansın
Ekmek diye yüreciği bulansın
Yarasını itler gibi yalasın
Asla bulunmasın halini soran

Tırnakları kerpetenle söküle
Yarasına karabiber ekile
İşi gücü olsun her gün hekimle
Yok imiş sende de zerrece vicdan

Gözlerine çöke siyah betire
Ocağı başına itler otura
Puşt-pezevenk ekmeğini getire
İkisi gelmeye bir yere yakan

Burnun şişsin gözlerini bürüsün
Kulağından al kanları yürüsün
Var vücudun ilaçlarla çürüsün
Ürpersin her zaman yanına varan

Yüzlerinden etlerini kessinler
Akrabası pis kokudan bezsinler
Saçlarından yukarıya assınlar
Halin her tarafa etsinler ilan

O vücudu ateşlerde kavrula
Üzerine acı kireç savrula
Huzur-ı mahşerde hakkım sorula
Taşları eritsin göğsünden akan

Aklın tamam fikrin tarumar ola
Senin dost sandığın saçını yola
Gözün yaşı ile ekmeğin sula
Camiler dibinde bulunsun yuvan

Ben yoktan yazmadım bunca kelamı
Girmesin evine tanrı selâmı
Veysel Cehdi der ki bütün belânı
Bilseydim hesabım görürdüm çoktan[35]

-40-

İhsan Ayık (1933, Sivas-Kabasakal köyü)

Beddua

Ebediyyen hiç de gülme
Başka sana ne diyeyim
Rahat döşeğinde ölme
Başka sana ne diyeyim

Yüz bin adet derdin olsun
Her kötülük seni bulsun
Ömrün çile ile dolsun
Başka sana ne diyeyim

Hırtlıklarla dopdolusun
Şeytanların sağ kolusun
Küfürlerin tek yolusun
Başka sana ne diyeyim

İyi huyların boşasın
Dağlar taşları aşasın
Mecnun olup dolaşasın
Başka sana ne diyeyim

Kendini çalasın taşa
Dertlerin boyundan aşa
Şeytanınla binler yaşa
Başka sana ne diyeyim

Hastalığa bürünesin
Hortlak gibi görünesin
Yılan olup sürünesin
Başka sana ne diyeyim[36]

---

[35] Kadriye Kut Arşivi.

-41-

M. Ali Karababa (1934-1995, Divriği-Şahin köyü)

Beddua

Kara gözlüm benim gibi
Ağlayıp ta gülmeyesin
Zindan ettin sen dünyamı
Kör olup da görmeyesin

Yurdun yuvan viran olsun
Bağınıza baykuş konsun
Akrep yılan seni vursun
Doktorlara gelmeyesin

Karababa halimize
Felek bindi dalımıza
Zehir kattı balımıza
Muradına ermeyesin[37]

-42-

Güzel Akdağ (1949-1985, Gemerek-Eskiyurt köyü)

Diyesin

Gözlerin kör olsun gündüzün gece
Ettim idi buldum çektim diyesin
Terbiye olasın kendi halinde
Ettim idi buldum çektim diyesin

Kolların kırıla dillerin susa
Gönlün hiç gülmeye bürüne yasa
Dermanın olmaya yaralar aza
Ettim idi buldum çektim diyesin

Başına yağmalı o koca taşlar
Artsın eksilmesin gözünde yaşlar
Yerine tünesin zalim baykuşlar
Ettim idi buldum çektim diyesin

Akdağ gibi sende karalar giyin
Eller güler iken hain sen döğün
Yılanlar gibi yerlerde sürün
Ettim idi buldum çektim diyesin[38]

-43-

Hitabî (Nazım Sakal, 1930-1993, Sivas-Sırıklı köyü)

Beddua

Vücudunu siyah marlar dişleye
Kanser ola her yerinden işleye
Gece gündüz feryatların başlaya
Dertli Eyüp gibi zârda kalasın

Arşa çıka feryat ile amanın
Hiç olmaya bir rahatça zamanın
Son nefeste şeytan ola imanın
Ebedi azaptan narda kalasın

Gece gündüz sen düşesin feryada
Düşüp boğulasın büyük deryada
Acıyıp da gelmesinler imdada
Sarhoş balık gibi torda kalasın

Hitabî der çilelerin dolmaya
Zürriyetin yeryüzünde kalmaya
Çok sürüne vade ile ölmeye
Zemheri ayında karda kalasın[39]

---

36 Şiir, 17 Ocak 2006 günü tarafımızdan derlenmiştir.

37 İsmail Metin Arşivi.

38 Semiha Özkan, *Emlek Yöresi Halk Âşıkları,* Sivas, 2001, s. 29 (Basılmamış Lisans Tezi).

39 Şiir, 28 Eylül 1995 günü tarafımızdan derlenmiştir.

-44-

Duran Tamer (1948, Gemerek-Sızır)

Basını Taslara Çalasın Leyla

Sürünesin gelin vaden yetmesin
Sonunda elime kalasın Leyla
Seni toprak bile kabul etmesin
Cehennem narında yanasın Leyla

Yıllarımı heder ettin vahınan
Bir menzile eremedim yokunan
Ömrüm geçti eyvahınan ahınan
Başını taşlara çalasın Leyla

Ben senin elinden düştüm amana
Sayende karıştım toza dumana
Senin de bu ömrün gitsin gümana
Ahımdan sararıp solasın Leyla

Oylum oylum karlar yağsın hârene
Eyüp gibi kurtlar düşsün yarene
Doktor derman bulamasın çarene
Dilerim dertlere dolasın Leyla

Dal boyumu zalimlere büktürdün
Bu ***Duran Tamer***’e az mı çektirdin
Genç yaşımda saçlarımı döktürdün
Ahımdan sararıp solasın Leyla[40]

-45-

Duran Tamer

Yağlı Kurşunlara Gelesin Gönül

Nedir bu çektiğim senin elinden
Yağlı kurşunlara gelesin gönül
Zehirler alasın kendi dilinden
Tez canın çekilip olesin gönül

Bu dertli sineme az mı çektirdin
Gelene geçene boyun büktürdün
En sonunda ecel teri döktürdün
Seni af eylemem bilesin gönül

Benim gibi karlar yağsın başına
Uğrayasın yüce dağın kışına
Bin yıllık emeğin gitsin boşuna
Sen de ciğerinden yanasın gönül

Yine bahtım karalara bürünür
Zara düsen surum sürüm sürünür
Bir of çeksem ciğerlerim görünür
Tükenip bitmeyen çilemsin gönül

El vurup sineme yaktın çıramı
Donen değirmene koydun sıramı
Gümanda bırakma deli **Duran**’ı
Kader sildi sende silesin gönül[41]

-46-

Aziz Üstün (1911-1978, Şarkışla-Ortaköy bucağı)

Ayrı Düşürdün

Sebep senin iki gözün kör olsun
Beni nazlı yardan ayrı düşürdün
Yerin yurdun cehennemde nar olsun
Beni nazlı yardan ayrı düşürdün

Kuru bühtan yalan sözler söyledin
Duyulmadık iftiralar eyledin
Kalemi fethettin kılıç biledin
Beni nazlı yardan ayrı düşürdün

---

[40] Duran Tamer, *Baharı Andırır Gözlerin,* Ankara, Tarihsiz, s. 74

[41] Duran Tamer, *Baharı Andırır Gözlerin,* s. 90.

Sebep ocağında baykuşlar öte
Viran yurtlarında düşmanlar yata
Kısmet olsun kazançların kelp-ite
Beni nazlı yardan ayrı düşürdün

Duvarlar dibinde rezil kalasın
Etlerin dişnle çekip yolasın
Karış verdim şeytanından bulasın
Beni nazlı yardan ayrı düşürdün

Aziz gece gündüz hem ağla hem yan
İntikam tanrısı vardır her zaman
Kavuşursun sevdiğine bir zaman
Beni nazlı yardan ayrı düşürdün

-47-
Aziz Üstün

Sevgiliye

Eğer benden selâmını kesersen
Kör ola gözlerin göremeyesin
Beni kor da yadlarınan gezersen
Kırıla dizlerin duramayasın

Sürersen yüzünü başka yüzlere
Bakarsan gözünü başka gözlere
Dolarsan kolunu başka sözlere
Çürüsün kolların saramayasın

Dertlerin yok ise deli olasın
Düşünerek saçlarını yolasın
Duvarlar dibinde sefil kalasın
Sen de muradına eremeyesin

Kurulur divanlar mahşer yerinde
Sırat köprüsünün mizan serinde
Aziz hak ararım hak meydanında
Tutula dillerin soramayasın

-48-
Eyüp Sarıoğlu (1941, Ulaş-Eskikarahisar)

Vicdansız

Bin bir elem ile günleri saydım
Kırdın hayalimi dinsiz imansız
Haftada bir uzaklardan baksaydın
Esirgedin bunu benden vicdansız

Saatim ay oldu günlerim sene
Mahkûm ettin beni kimseye deme
Razıyım çileye ömrümü yeme
Kedere kul ettin beni vicdansız

Hani bir zamanlar koşardın bana
Diyordun “Görmesem kıyarım cana”
Asâde günlerim döndü hüsrana
Kendime el ettin beni vicdansız

Sevgin sahte imiş aşkın yalancı
Kendin yılan imiş zehirden acı
Giyesin başına bedbahtlar tacı
Gülmeyip hep ağlayasın vicdansız

Dağlar olsun evin yurdun otağın
Diken olsun batsın sana yatağın
Gam olsun sermayen keder ortağın
Örmeyesin sürünesin vicdansız

“Kurtar” diye ağlıyordun hey zalim
Allah sorsun senden benim günahım
Kadın olmasaydın alırdım ahım
Yana yana kül olasın vicdansız[42]

[42] Şiir, 14 Mayıs 2009 günü tarafımızdan derlenmiştir.

-49-

Adem Aydın (1959, Sivas)

Beddua

Bana dertler açan güzel
Yüzün topraklara gelsin
Yeşil bağın döksün gazel
Hasret ciğerini delsin

Ağla sesin duyulmasın
Gözlerin hiç ayılmasın
Acıların sayılmasın
Çile ne imiş bilesin

Emeklerin çıksın boşa
Vur başını taştan taşa
Doyma yaşadığın yaşa
Sen yaşıyorken ölesin[43]

-50-

Sait Ölmez (1944, Divriği-Özbağı köyü)

Ne Deyim

Sen taş mısın duymuyon mu sesimi
Onmayasın daha sana ne deyim
Yaş kalmadı göz pınarım kurudu
Gülmeyesin daha sana ne deyim

Yetmeyesin ocağında yanmaya
Taş olasın kuşlar bile konmaya
Yazın kara ola yüzün gülmeye
Ölmeyesin daha sana ne deyim

Gül olasın çiçeklerin açmaya
Dallarına kuşlar konup uçmaya
Zindan ola gecelerin geçmeye
Gülmeyesin daha sana ne deyim[44]

-51-

Celalettin Tokmak (1976 günü Sivas-Bedirli köyü)

Beddua 1

Ümitsiz bir vaka sendeki yalan
Görülmez yalanla mutluluk bulan
Allahtan korkmazsan kulundan utan
Benimle eğlenip gülme güzelim
Yataklarda sürün ölme güzelim

Bazen tatlı bazen acı sözlüsün
Boyun arpa kadar fitne gözlüsün
Sahtekâr riyakâr ikiyüzlüsün
Bana hiç teselli verme güzelim
Yataklarda sürün ölme güzelim

Duygusalım dersin duygu yok sende
Sevgiye aşka saygı yok sende
Millet ne der diye kaygı yok sende
Asla muradına erme güzelim
Yataklarda sürün ölme güzelim

Yalanların boşa karsız yararsız
Utanmaz yüzlüsün hayâsız arsız
Sen kendi dünyanda yaşa zararsız
Bizim buralara gelme güzelim
Yataklarda sürün ölme güzelim

Celalin sebebi sen oldun belki
Yüzüne tükürem yanıma gel ki
O küçük beyninin ortadan böl ki
Gördüğünü unut bilme güzelim
Yataklarda sürün ölme güzelim

Sana boş yere vermişim değer
Alçakmışsın fitneymişsin sen meğer
Terbiyem müsaade etseydi eğer
Derdim falan falan falan güzelim
Senin her şeyin yalan güzelim[45]

---

[43] Şiir, 7 mart 2008 günü tarafımızdan derlenmiştir.

[44] Sait Ölmez, Ağlamanın Dili Yok, Baskı yeri yok, S. 81.

-52-
Celalettin Tokmak

Beddua 2

Unuttun mu beni, küstün mü bana
Seni ettiğini bulası seni
Seni böyle seven gelmez cihana
Seni açılmadan solası seni

Tılısımlar bağlı saçın telinde
Dokunanı yakar aşkın korunda
Çağlayıp, coşup ve en sonunda
Bir meçhul diyar da ölesi seni

Gönlümü istedin, senindir dedim
Boncuk boncuk bakan gözündür dedim
O tatlı nameler, sözündür dedim
Gözü kör, dili lal olası seni

Sitemim aşkımdan, bakma kusura
Sensiz geçen günüm sığmaz asıra
Kaçsan Hint eline yahut Mısıra
Sonunda **Celal**'in olası seni[46]

-53-
Celalettin Tokmak

Beddua 3

Virane bahçene baykuşlar konsun
Bin defa ölesin, bensiz günlerde
Dermansız dertler hep seni bulsun
Hep acı çekesin bensiz günlerde

Yıkıl hayalimden gelme istemem
Her gece düşüme girme istemem
Kör ol başkasını görme istemem
Hayattan bezesin bensiz günlere

Kara toprağa gir kalplere girme
Beyaz kefenler giy gelinlik giyme
Derdinden kahrol sakın ha ölme
Yataklarda sürün bensiz günlerde

Gönül bahçen bahar nedir bilmesin
Yeşil gözün, hep ağlasın gülmesin
Ruhun acı çeksin ama ölmesin
Kendinden geçesin bensiz günlerde

Ömrün kışla geçsin, gelmesin bahar
Karanlık gecene doğmasın seher
Bunca buğuzlarım tutarsa eğer
Kimsesiz kalasın bensiz günlerde

Tipilere tutul, boranlarda kal
Acılarla yaşa kâbuslara dal
Sana hakkını helal etmez bu **Celal**
Ben gibi olasın, bensiz günlerde[47]

-54-
Celalettin Tokmak

Beddua 4

Aşkımı alevde yaktın bitirdin
Dilerim ki sen de öyle yanasın
Usandırdın artık gına getirdin
Her adımda bin bir bela bulasın

Mahşerde güneş tepene insin
Bütün günahların sırtına binsin
Ne feryadın dinsin, ne acın dinsin
Burda ettiğini orda bulasın

Sekrerat anında olsun gazabın
Hiç eksik olmasın kabir azabın
Solundan verilisin amel kitabın
Bir dirhem nura muhtaç olasın

Nebi şefaatçi olmasın sana
Sıratta ayağın aşağı kaya
Gül yüzün ateşte her daim yana
Güzü gelmiş yaprak gibi solasın

---

[45] Celalettin Toprak, *Seni Aradım Sivas,* 2002, 73-75.
[46] Şiir, 15 Nisan 2010 günü tarafımızdan derlenmiştir.
[47] Şiir, 15 Nisan 2010 günü tarafımızdan derlenmiştir.

Nar içinde Firavun'a yoldaş ol
Kor içinde Nemrutlara gardaş ol
Zebaniyle ister dost ol sırdaş ol
Cehennem de ebediyen kalası[48]

-55-
Celalettin Tokmak

Beddua 5

Gecen zindan olsun, gündüzün harap
Benim kıymetimi bilmezsen eğer
Deryalar içinde göresin serap
Sende benim gibi sevmezsen eğer

Bahçende gülleri deremeyesin
Kimselere gönül veremeyesin
Kör ola gözlerin göremeyesin
İçimdeki seni görmezsen eğer

Kış olsun baharın, solsun güllerin
Dilline düşesin cümle kulların
Düz ovada sarpa gele yolların
Çıkıp bana doğru gelmezsen eğer

Her türlü musibet sende var olsun
Yaz ayında gönül dağın kar olsun
Koca dünya senin için dar olsun
Saçlarından bir tel vermezsen eğer

Ölüm döşeğinde yalnız kalasın
Ölünce, kadavra, denek olasın
Yılana, Çıyana yemek olasın
Gelip de ***Celâl***'in olmazsan eğer[49]

-56-
Celalettin Tokmak

Beddua 6

-Zincirleme-

Karanlık bir haneye mahkûm olasın her gün
Günyüzü görmeyesin sıkılasın sevdiğim
Bağistandan kovsunlar etsinler seni sürgün
Sürgün veremeyesin sökülesin sevdiğim

Doğmasın hiç güneşin, şaşır haftayı ayı
Ay'ı görme semada dön arayı arayı
Arayı sular kessin bulmayasın karayı
Karayı süremeden yıkılasın sevdiğim

Ne yüzün gülsün senin ne de muradına er
Er vakitte kalkıp da bahçende zakkumu der
Der ki; gönlüm zıkkım iç, cehenneme yol gider
Giderayak yüzüstü çakılasın sevdiğim

---

[48] Şiir, 15 Nisan 2010 günü tarafımızdan derlenmiştir.
[49] Şiir, 15 Nisan 2010 günü tarafımızdan derlenmiştir.

El açıp da Mevlâ'ya beddua ettim demin
Dem'in derde dönüşsün, bulunmasın hiç em'in
Emin ol ki sürgüne sebebisin Âdem'in
Adem'in girdabında bükülesin sevdiğim

Ümidini yitirip, çileyle dolduğun an
An da bu Celâli'yi beyhude hayale kan
Kan aksın gözlerinden elimde iki yakan
Yakan sensin sinemi, yok olasın sevdiğim[50]
5 Şubat 2010

-57-
Fatma Pınarbaşı (1968, Sivas)

Benim Gibi
Diz çöküp elimi açtım yalvardım Yaratana
Ey zalim benim gibi aşk yolunda yanasın
Aşkla coşan kalbimi neden koydun isyana
Ömrünce sevesin de asla kavuşmayasın

Benden daha da beter aşk acısı çekesin
Sevip de karşılıksız gözyaşını dökesin
Yaraladın kalbimi sen de boyun bükesin
Ömrünce sevesin de asla kavuşmayasın

Sende ben gibi ruhsuz ortalarda kalasın
Gözlerini kapayıp hayallere dalasın
Uzattığın elleri her an boşa salasın
Ömrünce sevesin de asla kavuşmayasın

Bekleyesin ben gibi kimse selam almasın
Telefonlar yüzüne kapanıp da çalmasın
Sabah, akşam gözlerin uykulara dalmasın
Ömrünce sevesin de asla kavuşmayasın[51]

---

[50] Şiir, 15 Nisan 2010 günü tarafımızdan derlenmiştir.
[51] Bekir Alim Arşivi

GÜRCÜCE-TÜRKÇE DEYİMLERİN VARİYANTLARA GÖRE KÜLTÜREL DİALOGLAR

INTERCULTURAL DIALOGUE ACCORDING TO GEORGIAN-TURKISH PHRASEOLOGICAL VARIANTS

ДИАЛОГ КУЛЬТУР ПО ГРУЗИНСКО-ТУРЕЦКИМ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИМ ВАРИАНТАМ ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ НА ТУРЕЦКТИЙ ЯЗЫК

Lile TANDİLAVA* **- Nana TSETSKHLADZE****

Öz

Çağdaş dilbilimde en çok aktual kültürel arası iletişim araştırmasıdır. Bu ise yalnız uygar devletlerin işaretidir. Dunya gelişme süreçler Gürcü ve Türk ulusların kültürel dialoglara büyük ilgi göstermesi yönlendiriyor.

Araştırmamızın genel konu deyimlerdir, hangileri gürcücede ve türkçede deyimler variyasiyonları yaratıyor. Bir takım deyimler iki dilimizde de eşitlik, aynı anlamı gösteriyor, bazen ise değişik ve aralarında stil uyum tutamıyoruz. Bu tip deyimler ise deyimler sözlüğünde özel işaret taşıyor.

Gözünden düşer (türk) – **gönülden çıkarmak** (gürc), **Gem vurdu** (türk) // **gem taşıyor**(gürc), **Yediği naneye bak** (türk) – çöpüne bak, pırasaya bak; //**başına gelenlere bak**(gürc) //başına kaynamış sü dökmek.(bu deyim muhacirlerin konuşmasında üzüntü, dert, ayıp olduğunu anlamına gelir. **Şarkısını söylüyor** (türk), **çaldığı müzikte oynuyor** (gürc), **Horoz akıllı** (türk) // **kedi akıllı** (gürc), **Ağzına tıkaç vurdu, taş koymak** (türk) – **ag zına su almak** (gürc), **Fıncanı soğutmuyor** (türk) – **sandalyeyi soğutmuyor** (gürc),Bu deyimde düşünüyoruz ki fıncan kelimeyle türklerin çay kültürüne özen vermek göstermektedir. Deyimleri araştırmak değişik insanların ortamında da mümkün olduğunu gösterebiliyor.

Anahtar Kelimeler: Variyantlara, Kültür, Dialoglar , Mentalite, Etnopsikoloji

* *Batum Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi; Batum/GÜRCİSTAN*
Батумский Государственный университет им. Шота Русавели
(lile-tandilava@rambler.ru)
** Батумский Государственный университет им. Шота Русавели
Batum Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi; Batum/GÜRCİSTAN
(nana.tsetskhladze@mail)

Abstract

Intercultural communication research is quite topical in the contemporary linguistics. Modern world processes cause a growing interest of the Georgian and Turkish people to an intercultural dialogue. Phraseological units reflect the word view of ethnos; historical background; level of social- economic development; life; culture and mentality.

The topic of our research is phraseological units making phraseological variants in the Georgian and Turkish languages. They convey identical meanings but differ in one or two components. Stylistic difference may appear as well. **Tvalidan chamogdeba**(Turkish)// **gulidan amogdeba** (Georgian); ***gveds eceva*** (Turkish)//***Chapans eceva*** (Georgian); ***Mis nacham pitnas ukure*** (Turkish)//***Misi nachami nagavi naxe//prasa naxe***; ***Tavze lafis dasxma*** (Georgian)//***Tavze mdugaris daskhma*** (it is related to anger; anxiety in the speech of the Muhajir offspring from Kobuleti ***Mis simgeras mgeris*** (Turkish)//Mis dakrulze cekvavs (Georgian). ***Mamlis chkuis***(Turkish)// **Katis chkuis** (Georgian); ***pirshi sacobis chaschra*** (Turkish)// ***pirshi burtis chaschra*** (Georgian); pirshi **cercvis//qvis chadeba** (Turkish)//***pirshi cklis chagubeba*** (Georgian); ***Nemsis kuncshi gadzvroma*** (Georgian)//***tkhilis nachuchshi***//***ckhrilis nasvretshi gadzvroma; Tkavis//mosaskhamis gashla*** (Turkish)//***fehebis gashla*** (Georgian); ***finjans ar acivebs(***Turkish)//***skams ar acivebs*** (Georgian).

Here the Turkish people's distinctive attitude to tea culture is highlighted by the lexeme "finjani". The ethnic mentality is obvious in phraseological units.

Key Words: Variant, Culture, Dialogue, Mentality, Ethnopsychology.

Резюме

В современной лингвистике весьма актуальны межкультурные исследования. Современные мировые процессы обусловливают растущий интерес грузинского и турецкого народов к диалогу культур. Во фразеологизмах отражаются мировоззрение, историческое прошлое, уровень социально-экономического развития, быт, культура и ментальность этноса.

Предметом нашего исследования являются фразеологизмы, которые в грузинском и турецком языках составляют фразеологические варианты. У них одинаковые значения, однако друг от друга они отличаются одним или двумя компонентами. Между ними бывают и стилистические различия:

Tvalidan chamogdeba (тур.)// **gulidan amogdeba** (груз.); ***gveds eceva*** (тур.)// ***Chapans eceva*** (груз.); ***Mis nacham pitnas ukure*** (тур.)// ***Misi nachami nagavi nakhe//prasa nakhe***; ***Tavze lafis daskhma*** (груз.)// ***Tavze mdugaris daskhma*** (в речи кобулетских мухаджиров отмеченные последние значения связываются с возмущением и печалью.

Mis simgeras mgeris *(тур.)//* ***Mis dakrulze cekvavs*** **(**груз.). Ср.: мухадж. ***Mis tokze asamebda; Mamlis chkuis*** (тур.)// ***Katis chkuis*** *(груз.);* ***pirshi sacobis chaschra*** *(тур.)//* ***pirshi burtis chaschra*** *(груз.);* ***pirshi cercvis // qvis chadeba*** *(тур.)//* ***pirshi cklis chagubeba*** *(груз.);* ***Nemsis kuncshi gadzvroma*** *(груз.)//* ***tkhilis nachuchshi//ckhrilis nasvretshi gadzvroma; Tkavis//mosasxamis gashla*** *(тур.)//* ***fekhebis gashla*** *(груз.);* ***finjans ar acivebs*** *(тур.)//* ***skams ar acivebs*** *(груз.).* Здесь лексема чашка подчеркивает особое отношение турок к чаю. Во фразеологических вариантах отражается этноментальность.

Ключевые слова: Инвариантные, культура, диалог, Менталитет, Этно психология.

Giriş

Çağdaş dilbiliminde kültürel iletişimin araştırmaları daha çok aktüel oluyor. Modern dünyada olan gelişmeler ve direkt komşuluk Gürcü ve Türk halkların kültürel diyaloglara büyük ilgi göstermesine artmaktadır.

Değişik uluslar yalnız anadilinin prizmaya göre gerçekleri anlaya bilirler. İnsanın dünya görüşü bildiğin dile bağlıdır. Dil strüktürleri değişik se onların dünya görüşü de değişiktir (Corbenadze, 1998: 22). Deyimlerde halkın yaradılışı ve dünya görüşü hissetmek ve görmek mümkündür. Bu bakımdan iki ülkenin halkların dillerin Gürcüce ve Türkçenin deyimlerin karşılaştırma çok enteresan olabilir. Bu iki ulusun değişik tarih geçmişi, sosyal-ekonomik ilerleme, kültürü ve mantalitesi var. Adetler, olan çevre ve çağdaş yaşam halkın etno psikolojisine büyük etki göstermektedir. Deyimlerde açıkça hem üniversal hem ulusal görebiliriz. En önemlisi deyimlerde ulusal bilinci olan teklerin araştırmalarıdır. Dolayısıyla XXI. yüzyılda fon bilgilerin araştırmaları aktüel olmuştur. Konunun en önemli maddelerden biri Türkiye'de yaşayan Gürcü muhacirlerin konuşma tarzlarıdır. İmerkheuli lehçesinde bulunan dil tarihi, tarih diyalektoloji ve dil kültürolöji bilgilerle çok enteresan ve zengindir. Konumuzun araştırması etnofsikoloji ve etnolingvistik olarak çok aktüeldir.

Bizim araştırmaların konusu Gürcücede ve Türkçede değişik versiyonlarını oluşturan deyimlerdir. Onlar ayni önemi taşıyorlar ama bir ya da iki komponentten değişebilirler. Bunların arasında stilist farklılıkları da olabilir. Bunlar E. Mamulia'nın Türkçe-Gürcüce Değimler sözlükte önemli işaretiyle işaretlenmiş.

Gürcücede sevginin, güvenin, saygının kaybetmesi, nefreti **kalbinden çıkar** - **gulıdan amogeba** deyimiyle kullanırlar. Türkçede **gözünden düşmek** deyimi kullanırlar. **Gözünden düşmek** deyimi İmerkheuli ve Açaruli lehçelerde çok nadir kullanırlar. Bu Türkçenin **Gözünden düşer ve Gözünden çıkarır** deyimin taklididir (Nijaradze,1971:209). Kalbinden çıkarmak Türkçede de var **gönlünden çıkarır (**Mamulia, 2006: 133, gözünden çıkarmak da var, 138), Türkçede buna benzer başka deyimler de var: **sünger geçirdi, haritadan sildi, defterdensiler, sashleli guduusva, rukıdan amoshala, davtrıdan amoshala(**Mamulia, 2006:89, 206, 207).

Fark ediliyor ki **nefret** Gürcücede daha derin anlamı taşıyor ve kalple, gönülle ilgilidir: **„gönülden çıkard,"„gönülden yıkandın gönülden sildi", "gönül serinlendi"** deyimler kullanırlar. Deyim **„Gözden çıkarır**"ayni anlamı taşıyor (Sakhokia, 1975:267).

Gevedrebı, gzıdan chamometsale, gulıdan nu amomaretshıneb shens sıkvaruls (ılıa); ar shemıdzlıa... ımatı gulıdan amoretskhva (mgal.); qatmebı kı maınc ar gadauvarda mamals gulıdan (vaja).

Gürcücede gönülden birçok komposit *(gulketili, gulboroti, gulmartali, shavgula...*), deyim ve idiom (**gönül hıçkırıkla, gönül açık, iyi kalpli, gönül dolu, kötü kalpli, kara kalpli)** ibarettir (gönül // kalp sevindirmek, patlamak, çıkarma, bayılmak, kızmak, bez ara getirmek, serinlemek, kaynamak, el sürmek, yağı eritmek, ateşi yakmak, elleri koymak vb.)

Gürcücede gönlün kırılmanın, hatırlatmanın, unutmamanın anlamıyla bu deyimler kullanılıyor: **Gönülde çivilemek, gönülde kalmak, gönülde sarmak, gönülde saklamak** (Sakhokia, 1975:122-123). İmerkheuli lehçesinde deyim „Gönülde kapatmak" ayni anlamı taşımaktadır: **shen har gamthuarı da me ar momyvebio! – gulshı gameıkocha megem**.

Açaruli lehçesinde **gönülde bağlamak**(kapatmak unutmamak için) ve **gönülde öğürtmek** (asma kilitle kapatmak). Maçahela'da Şahin **gönülde durmak** kaydetti, bu deyim eski Gürcüceye aittir ve gönülde varmak, niyeti anlamı taşıyor. Sina dağında olan yazılarda lehçede aklına koymak ve gönlüne koymak da var (15.35):**wmıdasa mas kalculsa daemarkhnes sıtkuanı ese da daedva gulsa tvıssa** *(sin 16,35)* **daıdev gonebasa shensa da gıchueno shen** *(66,15).* Gönülde koymak Türkçede içine atar deyimi kullanılıyor, ama sır saklamak anlamıyla (Mamulia, 2006: 68). Üstte söz ettiğimiz semantik aklına koymak deyimin anlamla kullanılıyor. (O.30).

İmerkheuli de bilgi kaydetmek için aklına yazmak, koymak kullanılıyor:

Esenı ıse mkonda bagvobıt akrepılı, chımıtserıa tvınshı (Putkaradze, 1993: 23): **Ratskha guugonıa, kuelamferı chkvashı shamuudıao** (137).

M. Khakhutaişvili ve Ş. Putkaradze Fatsa'da yaşayanların kullandığı lehçede „aklına saklamak" kaydetmişler. **Babaı gagonebuls sheınakhda chkvashı** (Khakhutaişvili, Putkaradze, 2009: 196).

Türkler açık gönüllüğü anlamında ruhuyla, başıyla deyimler kullanıyor... Gürcüleri se canımla, kalbimle soylerler. Bunu ispatlamak için bizde kalbinde elini koydu diye, Türkler ise elini namusa koydu diye kullanıyorlar. Türkçede dargınlığı göstermek için başka deyimlerin yanında bu deyimleri de kullanılır: Elini vicdanına koydu'' Gürcücede buna benzer deyimlerde yalnız kalbi sözü geçiyor. Tercüme edilmiş eski eserlerde „Visramiani" ve „Karamaniani"de gönülle beraber deyimlerde kara ciğer de kullanılır: "**Moabads gvıdzlshı tsetskhlı edeboda''** (Visr. 127,4); **Gvıdzlshı ısarıvıt chaeso, karamanman sazarelı sultkna gvıdzlıtgan agmoakhdına** (Kar. 35, 36)

Konu araştırırken fark ediliyor ki Gürcücede basit şeylerin kaydetmeleri - aklın ve duygular (kırmak, hinç) gönül kompozitlerle belirtiliyor. Gürcücede sevginin, sevincin, sevinmenin, üzüntünün, derdinin, üzülmenin, insanın derin duyguların ve hislerin ifade etmesi için kalbin ve onun hareketlerin kullanması kolayca söyleyebiliriz. **Kalp** insanın en önemli organıdır, duygulu ve entelektüel anlamlı taşıyan bir sözdür. Gürcü edebiyatta en sık kullanılan söz kalptır, öncelikle „Kaplan Postu" da. „Rustaveli'nin şiir dünyasında kalp hakiki insanlığın ilişkilerin sembolüdür; İnsanın davranışları kalbine göredir, yargılamak ve adalet doğru zekânın vazifesidir ve gönül yalnız doğru duyguların yeridir. Umut, yaşam, zeka ve ruh kelimelerin yanında kalp eşanlamlı söz olarak kullanılıyor (Ğlontı, 1955:34-41) ve strüktürel varyasyonlarda dominanttır.

Kötü davranışların açıklamak için Türk ve Gürcü halk ayni deyimlerde değişik komponentler kullanıyorlar. Türk: **yediğin naneye bak** (Türk.), Gürcü ise – **yediğin pırasaya** bak ya da çöpe bak derler... acaba pırasa yeseydim bunu yapmasaydım, halkta derler. Pırasa acıdır ve ağızda koku yapar, nadir yiyorlar, çünkü sohbette başkalarını rahatsız etmemek için (Sakhokia, 1975: 464).

Nane kokulu bir bitkidir, Gürcülerin sofralarda başka sebzeler arasında nane önemli yer alıyor. Herkes için onun kokusu ve tadı sevilendir. Nane içkilerde ve böreklerde tat olarak kullanılır (Sakhokia, 1975: 504). Gürcücede **Epıtnaveba** (**nane gibi hoş**) sözü beğenmek, hoşlanmak, Ar epıtnaveba (**nane gibi hoş değil**) beğenmiyor, hiçe saymak anlamı taşıyor. Gürcücede nane pozitif anlamı taşıyan bir sözdür ama güney lehçelerde zıt anlamı taşıyor: örn „**tskhvırshı epıtneba**„ (**Vırs pıtna sdzulda da tshvırshı atenıdneno**). Bu deyimde nanenin yerinde pırasanın kullanması çok önemli dil fenomenidir. Türk zayıf insanları da naneye benzetir: **nane mola**. Gürcücede ve Türkçede değişik bağlantılar kullanırlar: sözü turşu yapar / sözü basarak düzeltmek (Mamulia, 2006: 217).

Kötü davranışlar Türkçede başı yıkmak anlamındadır. Türkçede **başını yıkar** – başını utandırmak anlamı taşır. Gürcücede ise ismi kırmak anlamı taşır: **Sakhelıs gatekhvas tavıs gatekha jobıao, atekhıls tavı gautkdebao.**

Kızdırmak için Türkçede değişik deyimler kullanırlar: **Dokebze jdoma.**

Gürcücede kızdırmak için ateş kelimeyi kullanırız, ama bir değişiklik var: **Pırıdan tsopebs // Tvalebıdan tsıntsklebs krıs**. Türkçede ise burnundan ateş püskürüyor, bunun benzeri Gürcücede yok.

Fitil burnundan gelecek – Türk der, Gürcü – sirkeyi döktürdü der. Türkçede fitili çok sık kulanırlar.

Kendi şarkını söyler(Türk.) **Mıs dakrulze tsekvavs**(kart/). Muhac. **Mıs tokze asamebda// Mıs sakvırze ukravs** (Mamulıa, 2006: 64).

Horoz aklı, Kedi aklı. Akılsızlığı belirtmek için Türk – **mamlıs chkuıs** der, ise Gürcü **katıs chkuıs** der. **Kaz kafalı** iki dilde de rastlıyoruz. Horoz Gürcücede kantını beğenen, kavga sevenin, kibrinin sembolüdür. Köpek ve kedi Gürcüler için cenabet hayvanlardır, onların eti yenilmez. Kedi hem şeytandır hem de yemekten doyulmazdır, ama onun akılsızlığın sembolü olmak biraz gariptir.

Başkasının susturmak Türkçede **ağzında kelime// bakla//taş // sokmak deyimlerle ifade edilir**. Gürcücede ise ağzında top koydu diye söylerler.

Gürcücede söylememek ağzında su doldurmak deyimle ifade edilir: **Pırshı tskalı unda chavıkeno kholme, rotsa mamachemtan ertad var** (melan).

Sır vermek Türkçede tahlile bağlıdır ve bu deyimi kullanılıyor – ağzında bakla ıslanmaz (Mamulia, 2006: 23). **Saıdumlos ver ınakhavs, kvelapers ambobs**.

Bakla - Gürcüceye göre dilinde durmaz, her şey söyler sırı saklamaz anlamına gelir. Türkçede “bakla” sır saklamak sembolüdür, Gürcücede bu anlamı taşıyan - cevizdir.

Hedefe ulaşmak için Gürcüce ve Türkçede ayni deyimler kullanılıyor. Gürcücede iğnenin **deliğine geçmek, Türkçede ise fındığın kabuğunda//kalbur deliğinden geçer rastlıyoruz** (Mamulia, 2006: 183.) İğnenin deliği çok ince olduğu için ipten başka bir şey geçmez ve çok abartılıdır. İğnenin deliğine geçmek deyim başkalarını kötü durumda bırakmak anlamı taşıyor: fındıkkabuğuna gireyim, *Tkhılıs nachuchshı gadzroma.*

Davetsiz konaklama Türkçede abay sermekle ifade edilir, Gürcücede **ise ayakları uzatmak**= *Movıda da pekhı gashala, tsasvlas agar apırebs.*

Durmayan insan için Türkçede **fıncan soğutmaz deyimi kullanırlar**, Gürcücede ise sandalyeyi ısıtamıyor

Türkçede aceleci insanlar için ardından at mı **geliyor derler,** Kobuleti lehçesinde **ise ardındanrus mu geliyor derler=rusi khom ar mogdevs...**

Türkçede **bıyığını sildi, Gürcücede ellerini yıkadı**. Bıyık taşımak Türkiye’de adettir ve dolayısıyla deyimlerde sık-sık kullanırlar.

Beddualarda Türkçede deyim – **ocağına inciri dikecek, Gürcücede ısırgan otu dikmek** (**Jınchrıs dargva**)tır.

Gürcücede **bahçede dikeni filizlenmek** bedduadır ve sahipsiz kalma anlamına gelir. Gürcü beddualarda incirin yerinde ısırgan otu ve mürver kelimeleri kullanırlar. Bu tip deyimlerde Türkler inciri kullanırlar. İncir yalnız imerkhev, maçahela ve güney lehçelerde kullanırlar. Gürcücenin güney lehçelerde İncir kötü anlamı taşir=**legvis chxiri miuso...**

Neden incir kelime negatif anlamı taşır? Kutsal kitaba göre meyvesiz incir ağacı bed-dua kurutmuş, ama dinle ilgisi yok. İncir ağacı kolay kırılan, riskli ve odun olarak çok ısıtmayan bir ağaçtır. Ama ağacın güçlü ve uzun kökleri evleri ve ahırları yıkabilir, bunun için evin yakınlığında dikmiyorlar. Gürcüce 'de incir beddualarda kullanılmıyor, ama anlamı ayni negatiftir.

Deyimlerin araştırması değişik ulusların beraber yaşadıklarında mümkündür.

KAYNAKÇA

1. Mamulia E. (2006.) Türkçe – Gürcüce Deyimler sözlüğü, Tiflis;
2. Sakhokia T. (1954.) „Süslü Deyimler'', Tiflis;
3. Türkçe-Gürcüce Sözlük, İstanbul 2001;
4. Putkaradze Ş. (1993) „Bizimkilerin Gürcücesi'' Batum;
5. Khakhutaishvili M. Putkaradze Ş. (2006);„Kobulet Muhacirlerin Konuşmaları'', Batum Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi. Güney Batı Gürcistan'ın Araştırma Merkezi. Basım Dergisi;
6. Nıjaradze Ş. (1971) „Gürcü Dilin Açaruli Lehçesi'', Batum;
7. Corbenadze b. (1997) „Dil ve kültür'', Tiflis;
8. Ğlontı Ş. (1995);Gürcü Yazarların Dil Hakkında Araştırmalar'', Tiflis.

ПРИНЦИП КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСКОЙ РАБОТЫ САРВАРА ГАНИЕВА С БИЛЬКЕНТСКИМ СИМФОНИЧЕСКИМ ОРКЕСТРОМ

SERVER GANİYEV'İN BİLKENT SENFONİK ORKESTRASI İLE KONSERMAYSTER İŞ PRENSİBİ

SERVER GANİYEV'S KONSERMAYSTER'S WORK PRINCIPLE WITH BILKENT SYMPHONY ORCHESTRA

Arif MÖHSÜNOĞLU[*]

Öz

Bu makalede; Azerbaycan'ın icracılık ekolünün büyük mensubu olan Server Ganiyev'in Türkiye Bilkent Orkestrası'nın kurulmasında, onun dünya çapında tanınmasında oynadığı role önem verilmektedir. Bu orkestra kurulurken Ganiyev'in özellikle repertuvar seçiminde ve orkestra icracıları arasında sağladığı iş prensibi ve uyguladığı metodlardan bu makalede söz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Server Ganiyev, orkestra, prensip, metodlar, icracılık ekolü.

Xülasə

Arif Abbasov tərəfindən təqdim olunmuş "Sərvər Qəniyevin Bilkent Simfonik Orkestri ilə konsertmeyster iş prinsipi" adlı məqaləsində Azərbaycan skripka ifaçılıq məktəbinin görkəmli nümayəndəsi olan Sərvər Qəniyevin Türkiyə Bilkənt Orkestrinin yaranmasında, dünya miqyasında tanınmasında oynadığı roldan, xüsusilə repertuar konsepsiyası və orkestr ifaçıları ilə iş metodikasından danışılır.

Açar Sözlər: Sərvər Qəniyev, orkestr, prinsip, metodika, ifaçılıq məktəbi.

Abstract

In this article is mentioned about Server Ganiyev, the major member ecole of performance of Azerbaijan. He gave importance to establishment and worldwide

[*] Bilkent Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi, Keman Sanatçısı, Öğretim Görevlisi. Ankara/TÜRKİYE

Ариф Мохсун оглу Аббасов Диссертант Бакинской Музыкальной Академии У.Гаджибейли

recognition of Bilkent Orchestra. When establishing this orchestra, especially his orchestral repertoire selection and the method by which business principles and provides applied between performers are mentioned in this article.

Keywords: Server Ganiyev, orchestra, principles, methods, ecole of performance.

Биография

Я, Аббасов Ариф Мохсун оглы, родился 10-го мая года. Начиная с 1979 по 1984 годы являлся студентом Аз.Гос.Консерватории им.У.Гаджибекова по классу скрипки профессора Сарвара Ганиева. С 1993 года работаю в Билькентском университете на должности преподавателя и артиста симфонического оркестра. С 2006 года являюсь диссертантом Бакинской Музыкальной Академии.

Роль Азербайджанских музыкантов в организации Бильконтского Симфонического Оркестра велика. Азербайджанскими музыкантами был заложен фундамент оркестра. Безусловно, фундамент авторитета Азербайджанских музыкантов интерпретаторов и исполнителей в Турции был заложен в середине шестидесятых годов выдающимся Азербайджанским дирижером и композитором Ниязи, который был первым послом музыки не только Азербайджана, но и СССР в Турции. Наряду с постановками опер П.И.Чайковского ”Евгений Онегин” в Анкаре в 1965 году и "Пиковая Дама" в Станбуле в 1967году, Ниязи оказал огромное содействие многим Турецким композиторам того периода в вопросе оркестровки. В частности дал жизнь произведениям Аднана Сайгуна, таких как опера Кер Оглы и оратория Юнус Емре.

Сарвар Ганиев явился своего рода продолжателем дела, заложенного маэстро Ниязи. Он явился первым и самым активным интерпретатором Азербайджанской классической музыки не только в Бильконте, но и в Турции. Именно в его интерпретации Турецкий слушатель впервые услышал шедевры Азербайджанской классической музыки таких композиторов, как У.Гаджибейли, К.Караев, Ф.Амиров, Ниязи Тагизаде, А.Меликов, С.Гаджибеков, Т.Кулиева, Р.Гаджиева, В.Адыгезалов, Р.Миришли и др.

Именно под руководством Сарвара Ганиева впервые в Бильконте прозвучала и русская музыка. Первым русским сочинением, исполненным Азербайджанскими музыкантами под руководством и в трактовке Ганиева в 1993 году, была камерная симфония Д.Шостаковича. Это исполнение явилось и премьерой данного произведения не только в Анкаре, но и в Турции. А пьеса Римского-Корсакова ’’Полет Шмеля’’ стала своего рода визитной карточкой Азербайджанского Камерного Оркестра. Сегодня с уверенностью можно отметить, что с приездом Азербайджанских музыкантов под руководством Сарвара Ганиева в Бильконт в сентябре 1993 года, что наряду со Станбулом и Анкара стала центром музыкальной жизни Турции.

Сарвар Ганиев явился самым основным звеном в цепи факторов создания Бильконтского Симфонического Оркестра. Азербайджанскими музыкантами во главе с Сарваром Ганиевым впервые был создан высокопрофессиональный коллектив за пределами Азербайджана, который существует уже более 20 лет. Ганиев с начала 90-х годов уже работал в Анкаре, в Оперном Театре в качестве концертмейстера оркестра На тот момент он уже обладал огромным авторитетом, как скрипача, так и педагога по всей Турции, т.к. работу в оперном театре он совмещал с педагогической

деятельностью в Анкарской Государственной Консерватории. Познакомившись с Ганиевым, декан музыкального факультета Билькентского Университета Эрсин Онай поделился своими планами создания при Билькентском Университете симфонического оркестра созданного ИхсаномДограмаджи, который являлся большим другом президента Азербайджана Гейдара Алиева.

Ганиеву было предложено укомплектовать квинтет симфонического оркестра. Согласившись оказать содействие в вопросе укомплектации струнного квинтета симфонического оркестра, оставалась одна проблема. Ганиев работу в оперном театре никак не хотел оставить. На то были свои причины.

Создаваемый оркестр был частным, и естественно не имел никакой финансовой поддержки со стороны государства. В начале 90-х было очень распространено создание коммерческих коллективов, и, как правило, все они распадались из-за финансовых проблем. Руководство, зная профессиональные возможности Ганиева, предлагало ему оставить работу в оперном театре, чтобы полностью сконцентрировать свое внимание на Билькентском оркестре. Надо отметить, что для Сарвара Ганиева укомплектация коллектива было делом не новым, т.к. в свое время он стоял у истоков создания Государственного Камерного Оркестра Азербайджана вместе с Народным Артистом Азербайджана маэстро Назимом Рзаевым. Ганиев окончательно укомплектовал струнный оркестр летом 1993года, приехав в Баку на очередной летний отпуск.

Надо отметить, что музыканты рекомендованные Ганиевым и сегодня составляют основной костяк струнной группы Билькентского Симфонического оркестра.

Группа Азербайджанских музыкантов прибыли в Анкару 21-го сентября 1993 года. Буквально через день коллектив приступил к репетициям. К этому времени в Билькенте уже находились музыканты из Албании, Венгрии, Германии и Болгарии и несколько Турецких музыкантов, являющихся студентами музыкального факультета. Тут конечно проявились талант и организаторские качества Сарвара Ганиева.

Времени было очень мало, а оркестр должен был уже выступить на открытии нового 1993-1994 учебного года. На тот день факультет музыки и сценических видов искусства находился в небольшом помещении и его концертный салон был расписан на весь день. Порой приходилось собираться утром и поздно вечерами, т.к. в салоне проходили занятия хорового факультета и квартетного класса.

После первых же дней репетиций некоторые музыканты отказались работать в камерном оркестре. Мотивировали они это тем, что приехали работать в симфоническом оркестре. На самом - же деле эти музыканты, откровенно говоря, не выдерживали график и темпы работы, предложенные Ганиевым. Работали без выходных по две репетиции в день. Профессиональные требования Ганиева оказались чрезвычайно высокими для многих музыкантов. Прежде всего принцип концертмейстерской работы Ганиева отличался высокими требованиями и индивидуальной работой над собой в не репетиционное время, которое он требовал и от остальных артистов оркестра.

В этот кратчайший срок коллектив под руководством Ганиева подготовил программу в двух отделениях. Ни одна репетиция коллектива не проходила без зрителей. Репетиции оркестра являлись своего рода мастер классом не только для студентов, но и для преподавателей факультета.

В немалой степени в вопросе интерпретации руководство музыкального факультета Билькентского Университета полагалось на знания и профессиональные возможности Сарвара Ганиева. Одним из факторов успеха Билькентского Симфонического Оркестра несомненно являлась деятельность Сарвара Ганиева. Присутствие такого музыканта давало некую уверенность и свободу руководству, которое без всяких колебаний включало в программу концертов то, или иное произведение. В основном первые несколько лет существования оркестра репетиции с коллективом проводил Сарвар Ганиев. Будучи прекрасным педагогом и солистом, ему было совершенно безразлично, какая партитура лежит на дирижерском пульте. В те годы многие турецкие оркестры были в активном поиске концертмейстеров, т.к. знали, что практически 50% успеха Билькентского оркестра, без всяких преувеличений, принадлежит Сарвару Ганиеву. О его методе концертмейстерской работы практически знали все Турецкие оркестры. В те годы он стал неким примером для подражания, в особенности для турецкой молодежи. Метод его работы с оркестром во время репетиций отличался, прежде всего, спокойствием и профессиональным подходом к проблемам, которые ставили перед ним руководители оркестра. Очень часто программы маэстро Айкала готовил именно Сарвар Ганиев. В основном, как правило, маэстро Айкал не располагая временем, в большинстве случаев успевал к генеральным репетициям, т.к. в те годы являлся главным дирижером президентского симфонического оркестра. Безусловно, сказывался опыт работы Сарвара Ганиева как в Государственном Камерном Оркестре им. К.Караева, так и в Государственном Квартете. Часто на репетициях струнного оркестра, занимаясь небольшими группами, он предлагал играть не только по одному, но и квартетами. При этом составы квартетов он менял постоянно, тем самым стимулируя артистов струнной группы к хорошей ансамблевой игре. Этот метод явился еще одним важным фактором сыгранности струнной группы оркестра.

Первоначальное название большого оркестра было Симфониеттой. Практически все репетиции большого оркестра проводил Сарвар Ганиев. Проходили эти занятия в очень хорошей и профессиональной атмосфере. Первоначально на 1993 год концерты большого оркестра не планировались, но убедившись в высоком профессиональном уровне струнного оркестра и некоторых музыкантов из духовых инструментов, Была дана заявка на июнь 1994 года в Истанбульский Международный Фестиваль. Притом оркестр должен был открывать фестиваль. Программа концерта состояла из произведений Сибелиуса, Брамса и Дворжака. И очень приятно подчеркнуть, что двойной концерт Брамса для скрипки и виолончели с оркестром с Турецкой скрипачкой Суна Кан исполнил народный артист Азербайджана виолончелист Эльдар Искендеров.

Высокий рейтинг Азербайджанских музыкантов не только в Билькенте, но и по всей Турции в период своей работы в Анкарском Оперном Театре главным дирижером поднимал и также маэстро Рауф Абдуллаев, который осуществил многие постановки не только в оперном театре Анкары, но и на сцене Билькентского Университета. 1 ноября 1994 года официальное открытие нового концертного салона Билькентского Университета было осуществлено оперой ''Лейли и Меджнун'' Узеира Гаджибейли – бессмертного классика Азербайджанской профессиональной музыки в постановке маэстро Рауфа Абдуллаева.

Сестры Касимовы в свою очередь, являясь прекрасными исполнителями известных арий из итальянских опер, подтвердили не только высокий уровень Азербайджанской исполнительской школы в области вокала, но познакомили

турецкого слушателя и с песенным творчеством таких композиторов, как Ниязи Тагизаде, Фикрет Амиров, Тофик Кулиев, Ариф Меликов, Васиф Адигезалов, Рамиз Миришли, Рауф Гаджиев.

20 марта 2001 года на сцене музыкального факультета Билькентского Университета Билькентского гастролировал ректор нашей родной Бакинской Музыкальной Академии, Народной артист СССР и Азербайджана Фархад Шамсиевич Бадалбейли. К тому времени Фархад Шамсиевич уже десять лет возглавлял Бакинскую консерваторию. Его приезд, откровенно говоря, ожидали с нетерпением многие… Надо сказать, что в те мартовские дни в Анкаре стояла на редкость теплая для того времени года погода. Было очень тепло и в зале, и на сцене концертного салона. В салоне не было ни одного свободного места, т.к. на сцене был настоящий праздник музыки.

После исполнения оркестром Увертюры Россини " Вильгельм Телль'' на сцену вышел солист концерта Фархад Бадалбейли. В его исполнении в этот день прозвучал Первый Фортепьянный Концерт Сергея Прокофьева под управлением итальянского дирижера Алессио Влада. С первых же нот всем стало ясно, что за роялем сидит большой мастер. Насколько известно этот концерт является одним из виртуозных и исполняемых творений композитора. Без всяких преувеличений надо отметить, что концерт был исполнен Фархадом Шамсиевичем с блестящей виртуозностью. И на сегодняшний день, за все-то время существования Билькентского Оркестра, одним из наиболее запомнившихся концертов в исполнении солиста блестяще сыгравшего с Билькентским Оркестром, является Фархад Шамсиевич Бадалбейли.

Возвращаясь к Азербайджанскому камерному оркестру, надо подчеркнуть еще одну немаловажную деталь. При жизни Ихсана Дограмаджи часто приходилось выступать перед его гостями. Но, пожалуй, особенно запомнились азербайджанским музыкантам выступления перед президентом Азербайджана Гейдаром Алиевым. Как известно дружба Гейдара Алиева и Ихсана Дограмаджи носила особый характер.

Каждый визит президента Алиева в Анкару обязательно заканчивался посещением Билькентского Университета. Естественно оркестр во главе с Сарваром Ганиевым всегда представляли высокому гостю. Представляя оркестр Гейдару Алиеву, Ихсан Бей всегда говорил, что " Этот оркестр является гордостью всего Билькента! "

Благодаря Азербайджанским музыкантам Билькента во главе с Сарваром Ганиевым в Турции сформировался эталон музыканта - артиста симфонического оркестра. Если до этого момента приезд или гастроли Азербайджанских музыкантов носили какой-то характер ограниченности во времени, то в случае с Билькентом фактор длительного пребывания оказал не только положительную роль в области симфонической музыки, но и в области инструментальной подготовки молодых турецких музыкантов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Abdullazadə G. "Görkəmli skripkaçı və dirijor" (Sərvər Qəniyev ilə Gülnaz Abdullazadənin müsahibəsi). // "Musiqi dünyası" jurnalı, № 1-2/31-2007.

2. Азербайджанская музыка: Сборник – М; Музгиз, 1961 375 с.

3. Тагизаде А. Ниязи. Творческая биография и черты исполнительского стиля. Баку, Азернешр, 2002, 207с.

TÜRKÇEMİZİN KENDİ BÜNYESİNDE OLUŞTURDUĞU BİR DİL: KUŞ DİLİ

A LANGUAGE WHICH ESTABLISHED IN OUR TURKISH LANGUAGE STRUCTURE: BIRD LANGUAGE

Mehmet AYDIN*

Öz

Kuş dili; genellikle ailede karı koca arasında çocuklarından gizledikleri konuları dile getirirken kullanılır. Bir de yetişkin çocukların kendi aralarında dil eğitimini sürdürmek amacıyla oyun biçiminde sürdürdükleri bir dil türüdür.

Kuş dilinin özellikleri şunlardır.

1- Tek ünlüler ikilenip aralarına (g) ünsüzü getirilir: Okuma/ ogokugumaga, uzak/ uguzagak gibi.

2- Ünlü ile başlayan bir sözcüğün önüne (g) eklenir. Anlamak/aganlagama-gak gibi.

3- Yanyana gelen bir ünsüzle bir ünlü sonuna da (g) ünsüzü konulur. Bir/bigir, ki/kigi, da/daga gibi.

4- Sonu ünlüyle biten bir sözcüğün, ünlüsünün sonuna (g) ünsüzü getirilir. İş-te/igiştege gibi.

5- Sözcük içinde geçen bir ünsüzle bir ünlü hecenin sonuna (g) ünsüzü eklenir: Yay-gın/yagaygıgın, övgüler/ögövgügüleger... gibi.

Anahtar Kelimeler: *Kuş dili, dil eğitimi, gizli dil.*

Abstract

Bird language; is often used while expressing issues they hide the children in the family between husband and wife. An among the adult children is a language game in order to maintain the species they sustain themselves in the form of language training.

Characteristics of bird language are:

1. Single vowels are doubled and put (g) to the between: Okuma (Reading) / ogokugumaga, uzak (far) / uguzagak etc.

* Bilkent Ü Emekli Öğretim Görevlisi. Ankara/TÜRKİYE

2. In front of a word that begins with the vovel is added (g): Anlamak (Understand) aganlagamagak etc.

3. Consonant of (g) are added end of a consonant and a vowel coming side by side: Bir/bigir, ki/kigi, da/daga ect.

4. At the end of a word which finishes with vowel is put (g) letter: İşte/igiştege etc

5. Consonant of (g) are added end of syllable in the word consist of wowal and consonant: Yaygın/yagaygıgın, övgüler/ögövgügüleger etc.

Keywords: Bird language, language training, secret language.

Belgelere dayalı olarak genel anlamda dil şöyle tanımlanır: Dil, bir insan topluluğuna özgü olan, o topluluktaki bireylerin duygu ve düşüncelerini anlamak ve birbirleriyle iletişim kurmak için kullandıkları sesli ve kimi zaman da yazılı göstergeler dizgesidir. Daha kısaca belirtmek gerekirse dil; seslerle mimiklere anlam ve söz kazandıran bir olgudur. Tarihte ve yaşamda pek çok türleri vardır:

1- Dünya dilleri,
2- Halk ve ulus dilleri,
3- Konuşma ya da yazı dili,
4- Resmî dil, bürokrasi dili,
5- Meslek dili,
6- Yerli ve yabancı dil,
7- Bilgisayar dili,
8- Mantık ve duygular dili,
9- Hayvan dili,
10- Çocuk dili,
11- Yerleşim, bölgesel ve kırsal-yöresel dil,
12- Beden dili,
13- Âyin dili,
14- Sözdizimi ve anlambilimsel dil,
15- Doğaldil-yapaydil gibi.

Bütün bunlar ayrı ayrı, ayrıntılarıyla incelemeyi gerektiren çok yönlü konulardır.

Dil, bir ulus ve toplumun temel varlığını oluşturduğu için pek çok bilge kişiler, dilin önemini savsözlerle vurgulamışlardır. Örneğin, Konfüçyüs dili şöyle değerlendirir: *"Dil kusurlu olursa, sözcükler düşünceyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılmazsa yapılması gereken şeyler doğru yapılamaz. Görevler gereği gibi yapılmazsa, töre ve kültür bozulur. Töre ve kültür bozulursa, adalet yanlış yol sapar. Adalet yoldan çıkarsa, şaşkınlık içine düşen halk ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki, hiçbir şey dil kadar önemli değildir."*

Kaşgarlı Mahmut'a göre; "*Dil, bütün erdemlerin başıdır*."

Lenin, "*Bir toplumu bozmak mı istiyorsunuz; önce dilini bozun.”* diyerek, dilin önemini vurgular.

Mustafa Kemal Atatürk, dil yaklaşımında onu daha yoğun bir bakışla değerlendirir:

"Ulusal duygu ile dil arasındaki bağ çok güçlüdür. Dilin ulusal ve zengin olması, ulusal duygunun gelişmesinde başlıca etmendir. Türk dili, dillerin en zenginidir. Yeter ki bilinçle işlensin. Ülkesini, bağımsızlığını korumasını bilen Türk ulusu, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."

İşte dile, bu açılardan çok yönlü olarak ağırlık verilmelidir. Türk kültürüne katkısı yönünden "Kuş Dili"nin de yazınımızda gündeme gelmesi, çok yerinde olacaktır sanıyorum.

Kuş dili; ailede karı- koca arasında çocuklarından sakladıkları konuları dile getirirken kullanılır. Bir de yetişkin çocukların, kendi aralarında dil eğitimini sürdürmek amacıyla oyun biçiminde sürdürmeleri sonucunda konuşulur.

Kuş Dili'nin özellikleri şunlardır:

1- Tek ünlüler ikilenip aralarına (g) ünsüzü getirilir: Okuma/ ogokugumaga, uzak/ uguzagak gibi.

2- Ünlü ile başlayan bir sözcüğün önüne (g) eklenir. Anlamak/aganlagamagak gibi.

3- Yanyana gelen bir ünsüzle bir ünlü sonuna da (g) ünsüzü konulur. Bir/bigir, ki/kigi, da/daga gibi.

4- Sonu ünlüyle biten bir sözcüğün, ünlüsünün sonuna (g) ünsüzü getirilir.İşte/igiştege gibi.

5- Sözcük içinde geçen bir ünsüzle bir ünlü hecenin sonuna (g) ünsüzü eklenir: Yaygın/yagaygıgın, övgüler/ögövgügüleger... gibi.

Aşağıdaki metin, “Kuş Dili”ne örnek olarak verilmiştir.

OKUMAYA UZAK DÜŞMEK

Okuma, dinleme ve anlatım; eğitime bağlı olarak ayrı ayrı birer olgu sayılır. Bunlardan, genellikle Türk halkı, en çok okumaya uzak düşmüş ya da okuma özürlüsü bir görüntü sergiliyor. İnsan daha küçük yaştan başlayarak, kitap okuma alışkanlığına ulaşamamışsa algılama, duyuş ve düşüncelerini başkalarına aktarmada da zaman zaman güçlük çekecektir. İşte yaygın bir biçimde bu süreci yaşamayan Türk toplumu, öteden beri böyle bir boşluğun sıkıntısını bir türlü üstünden atamamıştır.

Bir çocuk için kitaba yaklaşım ve ona kitap sevgisi kazandırma, ilkin okul öncesi dönemde başlatılmalıdır. Bu dönemde çocuğun, eline, ailece renkli resimlerle bezeli kitaplar alınıp verilmeli; daha sonraları ise onlar üzerinde ortak yorumlar yapılmalıdır. Evlerde küçük bir çocuk kitaplığı kurulurken, bayramlar ve doğum günlerinde sık sık kitap armağanlarına yer verilmelidir.

Okullarda rehberlik servisiyle, okul kitaplıklarına tam işlerlik kazandırılmalıdır. Bilinen odur ki her kitap çevreye, dünyaya ve yaşama açılan bir pencere demektir. Düşüncenin, duyguların, öngörü ve bilincin gelişmesi büyük ölçüde kitaba bağlıdır. Çocuk; kendini tanımayı, insan ilişkilerinde köklü bir temel olan sevgiyi, yeteneklerinin gelişmesini ve yurt tutkusunu kitaplarla tanışarak sağlar. Aslında kitapsız bir dünya renksiz, anlamsız, yavan ve boş bir dünyadır.

Ne yazık ki bizim halkımızın kitap okuma düzeyi asla iç açıcı değildir. Ortadoğu ve Balkanlar'ın en büyük cezaevinin bizde bulunmasına övgüler düzülmesi yersizdir. Gerçekte bunun ana nedeni, kitaba uzak düşmektir. Sağlıklı bir dil beğenisi ve bilincine ulaşmak, özgür kitap okuma alışkanlığından geçer. İnsanın bireysel ve toplumsal insanlaşmasıyla düşünce ve davranış özgürlüğü geniş çapta kitaplar dünyasından kazanılır. Satanistlik, tinercilik, tetikçilik gibi sapık eğilim ve kötü alışkanlıklar, hep kitaba uzak kalmaktan kaynaklanmaktadır. Nitekim bu konuda, "*Kültür yoksunluğu, şiddeti getirir*." diyor Edward Bond.

Ükemizde bir zamanlar kitap düşmanlığı ve kitap korkusu yaygın bir duruma gelmişti. Öğrenci yurtlarında ders dışı kitap okumak, büyük bir suç sayılıyordu. Özellikle 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde kitaba bağlı politik davalar iyice yoğunlaşmıştı. O yıllarda öğretmenlik yapan eski bir öğrencim, kitap okuma ve edinme yüzünden bir yılda dört kez sürgüne uğramış; o da son sürgün yerine giderken, kendisini geçirmeye gelenlere, yığınla kitap paketlerini göstererek: "Ah kitaplar ah!.. Ne çekiyorsam hep bunlar adına!.." diye içini dökmüştür.

[Aydın Mehmet; "Okumaya Uzak Düşmek", *Okumak mı O da Ne*?, haz. Orhan Tüleylioğlu, İstanbul 2000, s. 35-36. Cumhuriyet Kitap Kulübü]

OGOKUGUMAGAYAGA UGUZAGAK DÜGÜŞMEGEK

Ogokumaga, diginlemege vege aganlagatıgım; egeğigitigimege bagağlıgı ogolagaragak agayrıgı agayrıgı bigireger ogolgugu sagayıgılıgır. Bugunlagardagan, gegenelligiklege Tügürk hagalkıgı, egen çogok ogokumagayaga uguzagak dügüşmügüş yaga daga ogokumaga ögözürlügüsügü bigir gögörügüntügü segerligiyogor. Iginsagan dagahaga kügüçügük yagaştan bagaşlagayagarayak, kigitagap okokugumaga agalışkaganlıgığıgınaga ugulagaşmagamıgışsaga agalgıgılagamaga, duguyuguş vege dügüşügüncegelegerigininigi bakaşkagalagarıgınaga agaktagarmagadaga daga zagamagan zagamagan gügüçlügük çegekegecegektigir. Igiştege yagaygıgın bigir bigiçigimdege bugu sügüregeciği yagaşagamagayagan Tügürk togoblugumugu, ögetegedegen begerigi bögeylege bigir bogoşluguğugun sıgıntıgısıgınıgı bigir tügürlügü ügüstügündegen agatagamagamıgıştıgır.

Bigir çogoçuguk igiçigin kigitagabaga yagaklagaşığım vege ogonega kigitagap segevgigisigi kagazagandıgırmaga, igilkigin ogokugul ögencegesigi dögenegemdege bagaşlagatıgılmagalıgıdıgır. Bugu dögenemdege çogocuguğugun egeliginege, agaigilegecege regenkligi regesigimlegerlege begezegeligi kigitagaplagar agalıgınıgıp vegerigilmegeligi; dagahaga sogonragalagarıgı igisege ogonlagar ügüzegenigindege ogortagak yogorugumlagar yagapıgılmagalıgıdıgır. Egevlegerdege kügüçügük bigir çogocuguk kigitagaplıgığıgı kugurugulugurkegen,bagayragamlagar vege dogoğugum dügünlegerigindege sıgık sıgık kigitagap agarmagağanlagarıgınaga yeger vegerigilmegeligidigir.

Ogokugullagar daga regehbegerligik segervigisigiylege, ogokugul kigitagaplıgıklagarıgınaga tagam igişlegerligik kagazagandıgırılmagalıgıdıgır. Bigiliginegen ogodugur kigi heger kigitagap çegevregeyege dügünyagayaga vege yagaşagamaga agaçıgılagan bigir pegencegerege degemegektigir. Dügüşügüncegenigin, duguygugulagarıgın, ögöngögörügü vege bigiligincigin gegeligişmegesigi bügüyügük ögölçügüdege kigitagabaga bagağlıgıdıgır. Çogocuguk; kegendiginigi taganıgımagayagı, iginsagan igiligişkigilegerigindege kögöklügü bigir tegemegel ogalagan segevgigiyigi, yegetenegeklegeriginigin gegeligişmegesiginigi vege yugurt tugutkugusugunugu

kigitagaplagarlaga taganıgışagaragak sagağlagar.Agaslıgındaga kigitagapsıgız bigir dügünyaga regensigiz, aganlagamsıgız, yagavagan vege bogoş bigir dügünyagadıgır.

Nege yagazıgık kigi bigizigim hagalkıgımıgızıgın kigiltagap ogokumaga dügüzegeyigi agaslaga igiç agaçıgıcıgı degeğigildigir. Ogortagadogoğugu vege Bagalgakanlagarıgın egen bügüyügük cegezagaegeviginigin bigizdege bugulugunmagasıgına ögövgügüleger dügüzügülmegesigi yegersigizdigir. Gegerçegektege bugunugun agana negedegenigi kigitagabaga uguzagak dügüşmegektigir. Sagağlıgıklıgı bigir digil begeğiginigisigi vege bigiliginciginege ugulagaşmagak, ögözgügür kigitagap ogokumaga agalığışkaganlıgığıgındagan gegeçeger. İginsanıgın bigiregeysegel vege togoplugumsagal iginsaganlagaşmagasıgıylaga, dügüşügüncege vege dagavraganıgış ögözgügürlügüğügü gegenigiş çagaptaga kigitagaplagar dügünyagasıgındagan kagazaganıgılıgır. Sagatanigistligik, tiginegercigiligik, tegetigikçigiligik gigibigi sagapıgık egeğigiligim vege kögötügü agalışkaganlıgıklagar; hegep kigitagabaga uguzagak kagalmagaktagan kagaynagaklaganmagaktagadıgır. Nigitegekigim bugu kogonudaga, “Kügültügür yogoksugunluguğugu, şigitdegetigi gegetigirigir.” digiyogor EDWARD BOND.

Ügülkegemigizdege bigir zagamaganlagar vege kigitagap kogorlugusu yagaygıgın bigir duguruguma gegelmigişti. Ögöğregencigi yugurtlagarıgındaga degers dıgışıgı kigitagap ogokumagak, bügüyügük suguç sagayıgılıgıyogordugu ögözegelligiklege 12 Magart vege 12 Egeylügül dögenigimlegerigindege kigitagabaga bagağlıgı pogolitigik dagavagalagar igiyigice yogoğugunlagaşmıgıştı. Ogo yıgıllagarda ögöğregetmegenligik yagapagan egeskigi bigir ögöregencigim kigitagap ogokumaga vege egediginmege yügüzügündegen bigir yıgıldaga dögört kegez sügürgünge ugurgatıgılmıgış; ogo daga sogon sügügügün yegerigine gigidegerkegen, kegendisigini gegeçigirmege gegelegenlegere, yıgığınlaga kigitagap pagaketlegerigini gögöstegeregek: “Agah kigitagaplagar agah!..Nege çegekiyogorsagam hegep bugunlagar agadıgına!..” digiyege içiginigi dögökmügüştügür.

Sonuç

“Kuş dili”, “ıslık dili” gibi Türkçemizin kendi bünyesinde oluşturduğu bir dil türüdür. Dil zenginliğidir. Yaşatılması; Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı derslerinde öğrenim konusu yapılması gerekir.

AMONASHVILI'S HUMANE-PERSONAL PEDAGOGIKAL TECHNOLOGY

AMONASHVILI'NİN İNSANİ-KİŞİSEL PEDAGOJİ TEKNOLOJİLERİ

ГУМАННО-ЛИЧНАЯ ПЕДАГОГИКА АМОНАШВИЛИ

Prof. Dr. Imeri BASİLADZE[*] - Doç. Dr. Shalva KİRTADZE[**]

Öz

Shalva Amonashvili, Gürcistan'da 1960'ların sonunda, İakob Gogebashvili Pedagoji Araştırma Enstitüsü'nde bir genç araştırmacı olarak çalıştığında yetkeli pedagoji metotlara yani bilimsel kavramlara, yöntemlere, ilkeler ve kanunlara karşı çıkanlardan birisiydi.

Shalva Amonashvili'nin insancıl kişisel pedagoji kavramları aşağıdaki hedeflere dayanıyordu: çocuğun ruhunu geliştirmek, bilişsel kapasitelerini oluşturulmak, belirli özelliklere sahip bilgi ve becerilerini genişlemek ve derinleştirmek.

Müşterek eğitim düşünceler hemen hemen tüm modern pedagojik teknolojilerin bir parçası haline geldi. Bu yeni bir pedagojik düşünce, ilerici fikirleri korur ve yenilikçi eğitim teknolojisini de her türlü özellikleriyle birlikte taşıyabilir.

Anahtar Kelimeler: Shalva Amonashvili, İakob Gogebashvili, Pedagoji, Bilgi, Beceri.

Abstract

By the end of the 1960s in Georgia, young research fellow of the Iakob Gogebashvili Pedagogical Research Institute Shalva Amonashvili was one of the first, to oppose to authoritarian pedagogy, and naturally, to the saturated with authoritarianism scientific concepts, methods, principles and laws rooted in schools as well.

Shalva Amonashvili's humane-personal pedagogy is based on the following goals: improving a child's souls and heart; developing and forming a child's cognitive capacities; ensuring the creative acquisition of of an expanded and deepened volume of knowledge and skills with the certain characteristics.

[*] Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN

[**] Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN

The ideas of cooperative education became a part of almost all modern pedagogical technologies. It maintains a new pedagogical thinking, progressive ideas and it is a bearer of the properties of penetrability in any kind of innovative educational technology.

Key Words: Shalva Amonashvili, Iakob Gogebashvili, Pedagogy, İnformation, Ability.

АННОТАЦИЯ

В начале 60-х годов XX-го века в Грузии молодой научный сотрудник института педагогики им. Якова Гогебашвили первым выступил протов авторитарной педагогики. Естественно, это считалось выступлением против авторитаризма научных концепциях, методах, способах, принципах, законах установленных в школах.

Гуманно-личная педагогика Ш. Амонашвили основывается на следующие принципы: блогородие души и сердца ребёнка; развитие и формирование познавательных сил ребёнка; освоение ребёнком творческих навыков и глубоко-масштабных знаний.

Педагогические идеи сотрудничества имеются почти во всех современных педагогических технологиях. Они налаживают новое педагогическое мышление, прогресивные идеи и владеют навыками проникновения в любые иновационные образовательные технологии.

Once, the methodology had been created in the depths of pedagogy, and headed in a really right direction. Back then, teachers worked in the methodology. The rebirth of the idea of cooperative pedagogy in the Soviet Union began in the 1920s. The ideas of P. Blonsky, S Shatsky and other educationalists provided the basis for a new pedagogical thinking. There have been formed the so-called experiment stations. One of them was headed by S Shatsky. This station had brought together scientists and practicing teachers, the scientists implemented their ideas themselves, and guided the educator-teachers in their searches. However, this period was frozen by authoritarianism in the 1930s. Then, in the Soviet Union, "gradually, in the methodological activities were engaged specialists in those disciplines, which were subjects of this methodology. The methodology gradually was become estranged from pedagogy, and captured the training process, and then it became a spinal column of the entire educational process, and according to Shalva Amonashvili, it had become a training" (Jinjikhadze 2012: 15). In this case, the training implies transfer of knowledge that means literally "filling" the child's consciousness with knowledge.

By the end of the 1960s in Georgia, young research fellow of the Iakob Gogebashvili Pedagogical Research Institute Shalva Amonashvili was one of the first, to oppose to authoritarian pedagogy, and naturally, to the saturated with authoritarianism scientific concepts, methods, principles and laws rooted in schools as well. Now people began to read classics in psychology and pedagogy by different eyes and heart, and scientific transformation of the allegedly scientifically established and inculcated didactic and educational system. At that time, with the support and at the initiative of Minister of Education Tamar Laskarashvili and Director of the Pedagogical Research Institute Grigol Popkhadze, in Tbilisi was founded the First Experimental School with Pedagogical Laboratory.

The School brought together young enthusiast teachers, who worked too hard for innovative path searching to children's hearts and minds. They were well aware of fact that in order to give to a child even some spark of the knowledge, you should be full of seas of light yourselves, and that children need the teachers of light, and light is a life and an action directed towards doing good, cognition and establishment of truth.

Shalva Amonashvili has developed a pedagogical approach based on humane-personal concepts of education, and together with his associates, he has started to carry out the appropriate pedagogical experiments at primary school. Shortly after, there were brought out the results of the activities of Georgian experimenter teachers they carried out under his guidance. He had supporters and detractors in both Georgia and the entire Soviet Union.

The results of the experiment implied the radical changes in educational theory and practice that created a menace for the authoritarian ideas established by Soviet pedagogy. Shalva Amonashvili has become a founder of one of the directions of cooperative pedagogy – humane-personal pedagogy.

His concept was based on the following requirements:

- Teacher is a lesson creator. Lesson and teacher make up a whole.
- Cooperation of teacher and learner.
- Teacher-learner relationships must be based on voluntariness and aimed at blossoming individual peculiarities of learner.
- All his/her life, teacher must make preparation for conducting every lesson, and besides, there should be no two similar lessons. With his/her whole light, he/she comes only once in learner's life.
- If we are going to be called a teacher, we must light with spirituality and morality< with our wisdom and love, humanity and divinity.
- Having high confidence and respect for children and developing their cognitive capacities.

The authoritarian teachers had their own workflow: request-perception-action. Have you understood? – teacher were asking, - then be kind, and just do it.

Amonashvili writes: "I tried to conduct some lessons within the principle of "transferring and learning", but boredom was settled in a classroom. Then I decided to invite frequently to the lesson – Momus, the god of joy and laugh, in order to banish from the lesson Morpheus – the god of dream and laziness. When children are happy to be in school?

-The experience has shown me that laugh not only stimulates the cognitive process, but it is itself one of the means and results of cogntion. However, it is banished from the lesson. Children's merry laugh is a significant pedagogical problem for me. They are laughing seriously in my class. I tell them to write stories in accordance with "funny" pictures, and laughter is exploded in a classroom. My children actually laugh even when I wittingly make mistakes in reading the text, and they are assigned to identify these errors. I am looking for such a way, which allows not for "laying" the knowledge in learners' heads, but for making them try to "conduct" it, and to learn it in an intellectual battle against me, as well as to acquire it through the unending quest and awakening the unquenchable thirst for knowledge" (Amonashvili 1986: 78).

Thus and so, Shalva Amonashvili places the barriers to cognition of learners, in order to get them to think much, act properly without any coercion from outside, respect for a choice and decision made by other persons, take into consideration their position, views, decisions and so on.

The ideas of cooperative education became a part of almost all modern pedagogical technologies. It maintains a new pedagogical thinking, progressive ideas and it is a bearer of the properties of penetrability in any kind of innovative educational technology. Its first-rate condition is that the educational process is saturated with optimism of teacher regarding every child. The highest merit of teacher is, if he/she is certain of the formula "He/she can do anything" and tries to make dominant this certainty in learner's consciousness. For teacher, child is not only a learner, but personality with individuality of his/her own. In this case, Shalva Amonashvili's pedagogy is constructed on the axiomatical bases, whose philosophy is based on the following assumptions:

- The soul of the person is a real substance;
- The soul of the person yearns for an eternal rising and perfection;
- Mortal life is just a section of this rising.

As Professor J. Jinjikhadze noted, three postulates follow from this assumption, which condition teacher's confidence in learners:

The first postulate

A child in a mortal life is a phenomenon, but not a randomness. He/she appears before mankind because of fact that people need each other, since they create each other, as well as themselves.

The second postulate

A child as a phenomenon is a bearer of a vital mission, to which he/she must serve. Such a service is aimed at people's wellbeing. Each person is a road in the life for another person.

The third postulate

A child bears in his/her own mind high energy of the soul. He/she is a cosmic creature, micro-cosmos, and bears in his/her mind strength and infinity of the cosmos, strives for covering this universe: he/she, as a human being, is trying to reach God. All aspirations of child are feed on the feeling of having his/her soul's infinite energy.

Thus and so, Shalva Amonashvili's humane-personal pedagogy is based on the following goals:

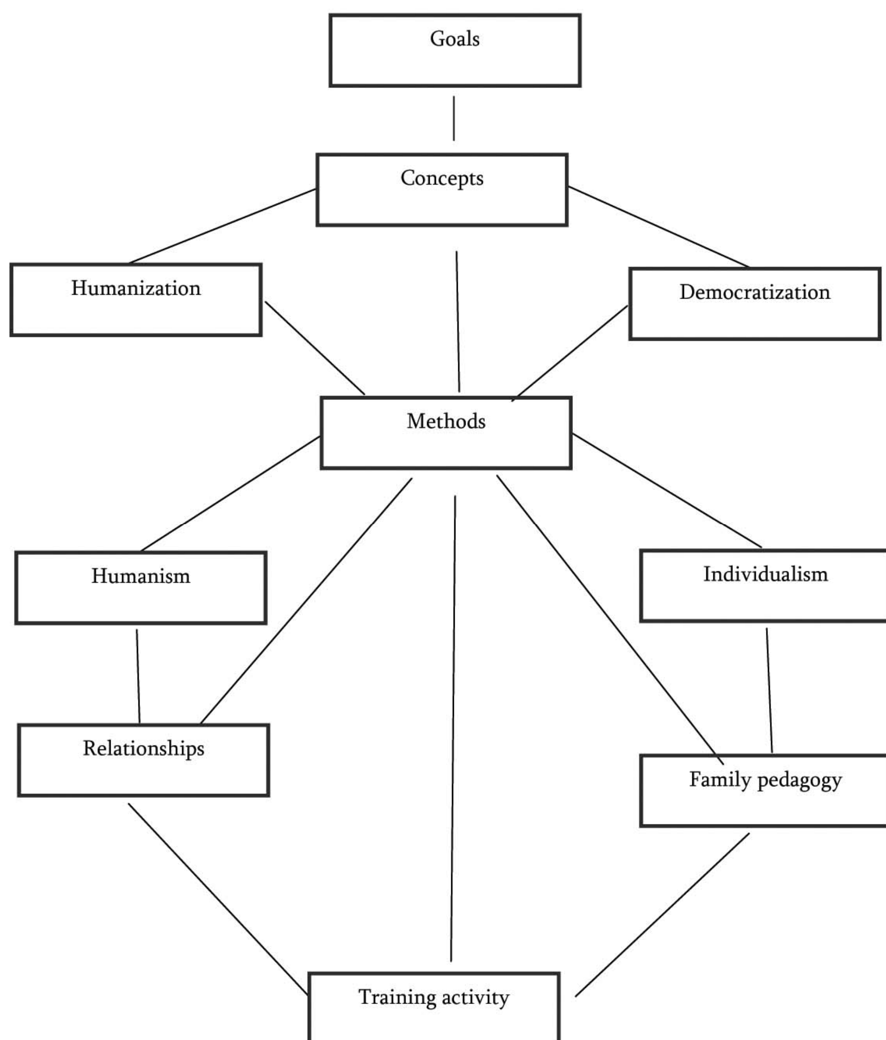
- improving a child's souls and heart;
- developing and forming a child's cognitive capacities;
- ensuring the creative acquisition of of an expanded and deepened volume of knowledge and skills with the certain characteristics;

Once, the Academician Shalva Amonashvili was given the following question: "Mr. Shalva, what do you think, in what way your pupils differ from other children?" He answered: "I am completely convinced that if my pupils won't become the well-known scientists and public figures, they anyway will be tolerant and will love each other too much, and will never do murder of human being".

Thus and so, Shalva Amonashvili's humane-personal pedagogy is based on personally-oriented education, and teachers working in this direction have to take into consideration the following:

- pupil's temperament, temper, views, taste and other;
- proper analysis and diagnostics of pupil's thinking, interest, attitude of mind, approach to life and other personality factors;
- highlighting and removing the causes preventing educational process, in order to change their own working gear;
- to refer maximally to the pupil's activity;
- combining the educative and self-educative processes and selecting the relevant goals, forms and methods.

Schematically, we see the Amonashvili's humane-personal pedagogical technology as is shown below:

REFERENCES:

1. Jinjixadze 2012: J. Jinjixadze, Tanamedrove Teknologiebi, Tbilisi, 2012/Jinjikhadze 2012: J. Jinjikhadze. Modern pedagogical technologies, Tbilisi, 2012.

2. Amonashvili 1989: Sh. Amonashvili, Gardakmnis Mtavari Gmiri, Tbilisi, 1989/Amonashvili 1989: Sh. Amonashvili. A leading hero of perestroika, Tbilisi, 1989.

3. Amonashvili 1986: Sh., Amonashvili, pikrebi Humanur Pedagogikaze, Tbilisi,1986/Amonashvili 1989: Sh. Amonashvili. Thinking of pedagogy, Tbilisi, 1986.

4. Tsutskiridze 2005: Z. Tsutskiridze, N. Orjonikidze, GanaTlebis Tanamedrove Teoriebi, 2005/Tsutskiridze 2005: Z. Tsutskiridze, N. Orjonikidze. Modern educational theories, Tbilisi, 2005.

5. Kinkladze 1987: O. Kinkladze, Traditsiuloba da Novatoroba, Jurnali „Drosha“, № 3/ 1987. Kinkladze 1987: O. Kinkladze, Traditionalism and innovativeness, Journal “Drosha”, № 3, 1987.

MİLLİ AZƏRBAYCAN DRAMATURGIYASINDA PSİXOLOGİZM

MİLLÎ AZERBAYCAN DRAMA ESERLERİNDE PSİKOLOJİZM

PSYCOLOGISME IN NATIONAL AZERBAIJAN DRAMATURGY

ПСИХОЛОГИЗМ НАЦИОНАЛЬНЫЙ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДРАМАТУРГИИ

Xanverdi TURABOĞLU*

Öz

Araştırmaya yönelik çalışmalarda, temeli M. F. Ahundov ile atılan ve onunla başlayan millî Azerbaycan dramasında edebî-estetik işlevini yerine getiren; karakterine, konumu ve tipine göre belirli yönleri ile bilinen psikolojizmde, onun sanatsal ve estetik talepler açısından tarihsel durumuna daha çok önem verilmektedir.

Modern Azerbaycan drama eserlerinde; özellikle ünlü Azerbaycan yazarı ve dramaturgu İ. Efendiyev'in yaratıcılığında gözlemlenen ve lirik-romantik psikolojizmi gerektiren yöntem ve araçların, türün özel şiirsel bütün biçimleri ile birlikte, bilimsel analizleri yapılıyor. Bu bakımdan bu makalede, İ. Efendiyev'in dram sanatında gözlemlenen psikolojizmindeki karakterlerin dış dünyanın çevre gerçeklilikler ile ilgili duyguları, diğer duygusal durumları, tavırları, ilişkileri, sadece lirik-romantik seviyede organik ve birlik hâlinde araştırılmaya çalışılıyor.

Anahtar Kelimeler: Drama eserleri, psikolojizm, M.F. Ahundov. Dramaturg, İ. Efendiyev.

Xülasə

Tədqiqat işində bünövrəsi M.F.Axundovla başlanan milli Azərbaycan dramaturgiyasında ədəbi-estetik funksiyanı yerinə yetirən, xarakterinə, mövqeyinə, tipinə görə spesifik cəhətləri ilə fərqlənən psixologizmin bədii-estetik tələblər cəhətdən tarixən qoyuluşuna daha çox diqqət yetirilir. Müasir Azərbaycan dramaturgiyasında, xüsusən görkəmli Azərbaycan nasiri və dramaturqu İ.Əfəndiyevin yaradıcılığında müşahidə olunan

* Azerbaycan Milli Elimler Akademisi Nizami Gencevî adına Edebiyat Enstitutu elmi emekdaşı. Bakü/AZERBAYCAN (xanverdi@rambler.ru)

lirik-romantik psixologizmi şərtləndirən üsul və vasitələr janrın spesifik poetik təcəssüm formaları ilə vəhdətdə elmi təhlilə çəkilir. Bu baxımdan İ.Əfəndiyevin dram yaradıcılığında müşahidə olunan psixologizmdə obrazlar aləminin ətraf gerçəkliklə bağlı hissi, emosional vəziyyəti, onların davranışları, münasibətləri məhz lirik-romantik qatda üzvi, vəhdət halında araşdırmaya cəlb olunur.

Açar Sözler: Dramaturgi, psixologizm, M.F. Ahundov, Dramaturg, P. Efendiyev

Abstract

In research studies, psycologime is starting with the basics with MF Akhundov thrown in the national Azerbaijan drama, depend on character, known for its specific aspects, depending on the location and types, the historical situation in terms of its artistic and aesthetic demands are given more importance.

In the modern Azerbaycan drama Works; especially the famous Azerbaijani writer and dramaturgist İ. Efendiyev nobserved in creativity and lyrical-romantic psikolojizm methods and tools required together with all forms of spesific poetic genre, made scientific analysis. In this respect this article tries to make a research about İ. Efendiyev's pyscologisme characters' authenticity and feelings about the environment with the outside world, other emotional states, attitudes, relationships, lyrical-romantic level just in case the organic and unity connection observed characters in the drama.

Keywords: Drama works, psycologisme, M. F. Akhundov. dramaturgist, İ. Efendiyev.

Резюме

Фундамент национальной исследовательской работы, начатые в Азербайджанской драматургии, выполняющим функции по характеру, по типу позиции, отличающийся специфическими особенностями требований с исторически больше внимания уделяется внимание художественно-эстетического в психологизме литературно-эстетической М.Ф.Ахундов В Азербайджанской драматургии, выдающегося прозаика и драматурга, обусловливающих методы и средства специфической формы гармонии в себе научный анализ поэтического жанра современного Азербайджана, в частности, в творчестве наблюдается И.Эфендиева лирические-романтические психологизм и снимается. С этой точки зрения наблюдается окружающей действительностью, эмоциональное состояние, их поведение, отношение именно к расследованию привлекаются в виде органическое единство, лирические-романтические чувство в психологизме образы мира в творчестве И.Эфендиева драмы.

Milli Azərbaycan dramaturgiyasında müşahidə olunan psixologizm janrın spesifik cəhətləri ilə şərtlənir. Başqa sözlə, dram əsərlərində özünü göstərən psixologizm nəsrdəki kimi həmişə adi epik təmkini, vəziyyəti ilə qalmır, burdakı psixologizm daha çox fikirlər, ehtiraslar, xarakterlər, mənafelər toqquşması fonunda meydana gəlir.

Dramda müşahidə olunan psixologizm o vaxt bədii təsdiqini tapır ki, burada "zamanın sərhədlərini pərdənin hərəkətləri müəyyənləşdirir, ... hərəkət, daha doğrusu, bədii həyat

səhnənin açılması ilə başlayır, pərdənin düşməsi ilə bitir. Vizuallıq prinsipi pyesdə həm də zamanın təkcə, sərhədlərini yox, eyni zamanda xarakterini dəyişdirir.

Dram əsərlərində zaman əslində sabaha doğru istiqamətlənmiş indidir, bununla belə, pyesdə keçmiş mahiyyətini tam itirmir – obrazların indisində yaşamış dünən kimi iştirak edir. Pyesdə hadisələrin əvvəli, obrazların dünəni müstəqil təsvir obyrktinə çevrilmir ... informativ təhkiyəni personajların öz danışıqları əvəz edir, hekayəçi müəllif funsiyasını obrazların özləri yerinə yetirirlər" [7, səh.1].

Dramda həyat hadisələri və xarakterlərin təşəkkülü, inkişaf prosesi zahiri və daxili hərəkətin üzvi əlaqəsi ilə səciyyələnir. Bu hərəkət isə müəyyən xarakterə və düşüncə tərzinə malik müəyyən adamlar tərəfindən edilir. Hərəkətin müəyyən adlandırılması da elə bununla ayırd edilir, onda deməli, buradan təbii olaraq hərəkəti doğuran iki səbəb meydana çıxır: fikir və xarakter – bunların sayəsində adamlar ya müvəffəq olur, ya da uğursuzluğa düçar olur, xarakterlər dedikdə iştirak edən şəxsləri nəyə görə müxtəlif adamlar adlandırdığımızı, fikir isə – danışanların müəyyən bir şeyi nə ilə sübuta yetirmələrini və ya sadəcə olaraq öz mülahizələrini söyləmələri [1,səh.55] öndə dayanır.

Bu baxımdan zahiri hərəkət bədii hadisə və xarakterlərin zahiri proses və davranışların açıq hərəkət forması, reallığı ilə cərəyan edirsə, həmin prosesin mahiyyəti bilavasitə daxili-psixoloji hərəkətin real məntiqi nəticəsi ilə şərtlənir.

«Zahiri hərəkət dramda hadisələr və xarakterlərin, ideal və dünyagörüşünün, həyat baxışlarındakı ziddiyyətin, münaqişənin açıq mübarizə forması, daxili hərəkət isə adamların öz məqsədlərinə çatmaq üçün üstüörtülü, dolayı və məntiqi mübarizə üsulu, psixoloji çarpışma» prosesidir [2,səh.52].

Dramda zahiri hərəkətin real bədii təzahürü olan hər replikada obrazların birinin digərinə olan münasibətinin, onların həyata, cəmiyyətə baxışındakı bu və ya digər tərəflərinin zahiri açıqlanması ilə təzahür edir, yaxud d**a** daxili «şüuraltı» fikir axınına zahiri, açıq şərh verilir.

Zahiri hərəkət müəyyən bədii məkan və zaman daxilində tamaşaçıda və ya oxucuda müəyyən fiziki-bioloji qıcıqlanmalar oyadaraq sonrakı prosesin bədii dərki üçün zəmin yaradır.

Demək, səhnədaxili zahiri hərəkət bilavasitə həmin hərəkətin daxili psixoloji hərəkətin real məntiqini tələb edir.

Başqa sözlə, zahiri hərəkət daxili hərəkətin təzahür formasıdır. Bu isə öz növbəsində onu göstərir ki, lirik, epik, ədəbi növlərdə olduğu kimi, dram yaradıcılığında müşahidə olunan psixologizmin spesifik cəhətləri ilə üzə çıxması üçün geniş bədii imkanlar, yüksək estetik həllini gözləyən bədii şərtləri var.

Bizim birinci qənaətimizə görə, bünövrəsi M.F.Axundovla başlanan milli dramaturgiyamızda ədəbi-estetik funksiyanı yerinə yetirən, xarakterinə, mövqeyinə, tipinə görə spesifik cəhətləri ilə fərqlənən psixologizmin bədii-estetik tələblər cəhətdən tarixən qoyuluşu əsasən aşağıdakı şəkildə müəyyənləşir:

a) M.F.Axundovun dramaturgiyasında əksini tapan psixologizmin məzmununda millilik, milli-fərdi xüsusiyyətlər dayanır. Buradakı psixologizm komik-satirik fonda təqdim olunur;

b) N.Vəzirov, Ə.Haqverdiyev, N.Nərimanov dramaturgiyasındakı psixologizm milli mahiyyətli, komik- satirik, həm də ciddi-dramatik və faciəvi planda əks etdirilir;

c) C.Məmmədquluzadə dramaturgiyasındakı psixologizmin mahiyyətində bütöv xalq, kəndli psixologiyası dayanır. Buradakı psixologizm tragikomik və satirik fonda təqdim olunur;

ç) C.Cabbarlı dramaturgiyasındakı psixologizmdə fəlsəfi-romantik, şərti-metaforik, mistik mahiyyətli, bəşəri, dünyəvi hiss və düşüncələr dayanmaqla əzəmi-fərdi-sosial, həm də milli psixologizmdir. Buradakı psixologizm əsasən ciddi-dramatik və faciəvi şəkildə qabardılır;

d) H. Cavid dramaturgiyasındakı psixologizm fəlsəfi-romantik, şərti-metoforik, mistik mahiyyətli, bəşəri, dünyəvi hiss və düşüncələr fonunda dayanan əzəmi-fərdi-sosial psixologizmdir. Buradakı psixologizm ciddi- dramatik və faciəvi planda təqdim olunur;

e) Ü.Hacıbəyov dramaturgiyasında əksini tapan psixologizm milli mahiyyətli, satirik planlı;

ə) S. Vurğun dramaturgiyasındakı psixologizm milli, həm də bəşəri hiss və düşüncələr fonunda gerçəklənən əzəmi- fərdi-sosial psixologizm, ciddi-dramatik, fəlsəfi-romantik planlıdır;

f) M.Hüseyn, M. İbrahimov dramaturgiyasındakı psixologizm fərdi-sosial ruhlu, ictimai psixologizm, ciddi-dramatik və satirik planlı;

g) S. Rəhman dramaturgiyasındakı psixologizm fərdi-sosial ruhlu, satirik səciyyəli;

ğ) İ.Əfəndiyev dramaturgiyasındakı psixologizm lirik-romantik, fərdi-sosial mahiyyətli, ciddi-dramatik planlı;

h) İ.Qasımov, B Vahabzadə, Anar, N.Xəzri, Elçin, Rüstəm və Maqsud İbrahimbəyovlar dramaturgiyasındakı psixologizm fərdi-sosial mahiyyətli, ciddi-dramatik, qismən satirik planlı (Anar, Elçin);

x) Ə. Əmirli, F.Mustafa, E. Mehrəliyev pyeslərində lirik-romantik və fəlsəfi, həmçinin sərt-realist və fərdi-sosial, dramatik, melodramatik (F.Mustafa) planlı;

ı) Vəfadarın pyeslərində sərt-realist, fərdi-sosial, dramatik, A.Həsənoğlu pyeslərində şərti metaforik-mifik-fəlsəfi və sərt-realist, həmçinin bəşəri, dünyəvi hiss-düşüncələr fonunda gerçəklənən əzəmi-fərdi-sosial və dramatik planlı;

i) İbrahim İbrahimli dram yaradıcılığında sərt-realist qatla üzvi əlaqələnən xaotik hiss-düşüncələr, münasibətlər, davranışlar üzərində köklənərək meydana çıxan mistik mahiyyətli və fərdi-sosial, dramatik planlı və s.

Bu baxımdan bizim ikinci qənaətimizə görə, müasir Azərbaycan dramaturgiyasında, xüsusən İ.Əfəndiyevin dram yaradıcılığında müşahidə olunan lirik-romantik psixologizmi şərtləndirən üsul və vasitələr janrın spesifik poetik təcəssüm formaları ilə vəhdətdə aşağıdakı şəkildə müəyyənləşir:

1) bədii obrazda yaddaş və onun «mən»də ifadəsi və ya özünütəhlil xarakterdə psixcloji aləmin təşəkkül üsulu kimi;

2) dialoq və monoloqda bədii vəziyyət xarakterin psixoloji özünüifadə məkanı kimi;

3) remarkada hadisə, vəziyyətin və obraz-xarakterin bədii psixoloji təsviri,

4) daxili dialoqda bədii şərtilik psixologizmin daxili şərti bədii keyfiyyəti kimi və ya xəyali-psixoloji bədii səhnə, yaxud obraz-xarakterin real və şərti «mən»i ilə daxili söhbəti;

5) bədii dil və ad psixoloji portretin şərti bədii işarəsi kimi.

Nəzərə çatdıraq ki, qeyd olunan bədii üsul və vasitələr, bəzən, hətta qovuşaraq meydana çıxır.

İ.Əfəndiyevin dramaturgiyasında müşahidə olunan lirik-romantik psixologizm aşağıdakı pyeslərdə əksini tapır:

«Sən həmişə mənimləsən» yaxud «Boy çiçəyi» (1964), «Mənim günahım» (1967), «Unuda bilmirəm» (1968), «Məhv olmuş gundəliklər» (1969), «Mahnı dağlarda qaldı» (1971), «Dağlardan gələn səs» (1976), «Büllur sarayda» (1983), «Bizim qəribə taleyimiz» (1988) və başqa bu kimi əsərlərdə qabardılaraq üzə çıxan şəxsiyyət, onun fərdi taleyi, ailə, sevgi problemi bədii forma və məzmun baxımından lirik-romantik qatda gerçəklənən psixologizmin daxili mahiyyətində estetik həllini tapır.

"Pyeslərin mərkəzində ümumi bir mənəvi-əxlaqi problem dayanır: insanın insan qarşısında, cəmiyyət qarşısında, xalq qarşısında mənəvi borcu məsələsi. Bütün bunları ...sənətkar öz istedadına, sənətkarlıq gücünə, əsərdəki həyat materialına görə ... həll etsə ...də, ümumi ideya istiqaməti belə bir fikri əsaslandırır ki, insan öz vəzifəsini yalnız mənəvi bütövlük və həqiqətə sədaqət zəminində yerinə yetirə bilir. ... Mənəvi bütövlüyə isə yalnız öz təmizliyin, öhdənə düşən kiçik bir vəzifəni yerinə yetirməyin nəticəsində nail olmaq mümkün deyildir. Bu, həm də dərin bir narahatlıq, xalqın, onun hər bir nəfərinin taleyinə vətəndaşlıq mövqeyindən yanaşmağı tələb edir; saxtakarlığa, laqeydliyə, qeyri-təbiliyə qarşı açıq mübarizə aparmadan belə bir mövqeyi qazanmaq olmaz" (4, səh.222, 239.).

"Bu zaman yazıçı sanki qəhrəmanlarını "möhkəmlikdə" – onlara ya yuxarı qaxmağa, ya da öz gözlərindən, həm də ətrafındakıların gözündən düşməyə imkan verməklə sınayır. Onun üçün ilk zərbəyə sinə gərən qəhrəmanlar, əsl insani, humanist keyfiyyətlərə malik qəhrəmanlar maraqlıdır. Bu insanilik onlara şəxsi mənfəət vermir, lakin onları yüksəldir və nəcibləşdirir. Belə əxlaqi motiv əsas bir xətt kimi yazıçının bütün əsərlərindən keçir"[6, səh.368].

Bu baxımdan İ.Əfəndiyevin "qəhrəmanları ... həyat çətinlikləri ilə üz-üzə gələn, dərin psixoloji səpkidə işlənmiş surətlərdir" [8, səh.370].

İ.Əfəndiyev yaratdığı obrazların bədii təqdimində surətlərin mənəvi aləminə nüfuz edərək onların özünəməxsus konkret daxili dünyası, hissi, emosional vəziyyətini, həyata, cəmiyyətə, insanlara münasibətini lirik-romantik qatda və aydın bədii-psixoloji çalarları ilə inikasına nail olur.

Tənqidçi, ədəbiyyatşünas alim Qurban Bayramovun araşdırmalarında toxunduğumuz mövzu ilə bağlı bir neçə mühüm məqam diqqəti çəkir.

Müəllifin «Lirik qəhrəman və zaman» monoqrafiyasında poeziyada müşahidə olunan lirik qəhrəman, lirik xarakter və ümumilikdə lirik xüsusiyyətin ümumiləşmiş elmi-nəzəri konseptual mühakimələrini, fikrimizcə, nəsr və dram əsərlərində izlənilən mövzu, ideya, obraz, xarakter, personajlar dünyası və ümumiyyətlə, əsərin bədii toxuması, arxitektonikasında önə çəkilən lirik xətt, üslub, təmayülün nəzəri əsası kimi də dəyərləndirmək olar.

Tədqiqatçının nəzərincə, «lirik yaradıcılıq gerçəkliyə daha çox hissi-emosional baxışdır. Gerçəkliyə hissi münasibətdə şəxsiyyətin– yaradıcının müxtəlif xarakter cizgiləri, psixologiyası, ictimai-etik və estetik görüşünün müəyyən cəhətləri gerçək aləmin çox rəngarəng təzahürləri ilə birləşərək…əks olunur [3,səh.23].

Alimin haqlı qənaətinə görə, məhz «hiss lirikanın predmetlərindən biridir, obrazın təşəkkül vasitəsi, psixoloji vəziyyətin bir anı, hiss kiməsə.. kiminsə…nəyəsə və ya kiməsə

münasibətidir…lirik yaradıcılıqda bu ümumi..aparıcı ədəbi obraz…gerçəkliyə konkret münasibətdə, konkret şərait daxilində…psixoloji vəziyyətin tərcümanıdır» [3,səh.21].

Kamil Quliyev bu baxımdan əsərdə qabarıq nəzərə çarpan lirik, həm də romantik üslubun oxşar və fərqli və spesifik tərəflərinə aydınlıq gətirir.

Tədqiqatçıya görə, «varlığa fəlsəfi münasibət, predmeti fəlsəfi cəhətdən əhatə etmək meyli, fəlsəfi ümumiləşdirmələr lirik üslubun başlıca xüsusiyyətlərindəndir.

Lirik üslubda yazılmış əsərlərdə bəzən hadisələr birinci şəxsin dilindən nəql olunur. Belə əsərlərdə ətraf mühitin predmet və hadisələri, ictimai məzmun, hiss və həyəcanlardan süzülərək əsərə gəlir. Ətraf mühit qəhrəmanların daxili aləmi, onların hiss və həyəcanları vasitəsilə əks etdirilir… insanın, dünyanın və bəşəriyyətin taleyi haqqında mənəvi-əxlaqi problemlər…geniş yer tutur [5,səh.119-200].

Müəllif bu qənaətdədir ki, romantik üslubda sənətkarın subyektiv əhvali-ruhiyyəsinə, hiss və həyəcanlarına, təəssüratlarına geniş yer verildiyi halda. lirik üslubda qəhrəmanın daxili aləmi onu əhatə edən varlıqla ayrılmaz üzvi vəhdət halında təsvir olunur.

Lirik üslubda sərbəst təhkiyədən çox istifadəyə, məsələn, xatirələrə, tarixi ekskursiyalara, avtobioqrafik epizodlara geniş yer verilir [5,səh.200].

Bu baxımdan İ.Əfəndiyevin dram yaradıcılığında müşahidə olunan psixologizmdə obrazlar aləminin ətraf gerçəkliklə bağlı hissi, emosional vəziyyəti, onların davranışları, münasibətləri məhz lirik-romantik qatda üzvi, vəhdət halında qovuşaraq ümumiləşir.

ƏDƏBİYYAT

1. Adilov M. Klassik ədəbiyyatda dil və üslub. Bakı: Maarif, 1991, s.85-99, 234 s.

2. Allahverdiyev M. Teatr tənqidi və müasirlik. Bakı: Maarif, 1990, 192 s.

3. Bayramov Q. Lirik qəhrəman və zaman. Bakı: Elm, 1986, 140 s.

4. Qarayev Y., Səfiyev A. Dramaturgiya: konflikt və xarakter. Sosialist realizmi müasir mərhələdə. Bakı: Elm, 1988, 388 s., səh. 221-258.

5. Quliyev K. Ədəbiyyatımızda sosialist realizmi. Bakı: Yazıçı, 1988, 208s.

6. Lukyanova S. Beynəlmiləl məcrada (Azərbaycanda rusdilli ədəbiyyat). . Sosialist realizmi müasir mərhələdə. Bakı: Elm, 1988,388 s., səh. 362-385.

7. Məmmədov A. M.F. Axundovun əsərlərinin bəzi janr xüsusiyyətləri.// Azərb.SSR EA Xəbərləri. Ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyası. Bakı: Elm, 1988, № 1 səh.12-17.

8. Nəbiyev B. Kamalın təntənəsi (Böyük Vətən müharibəsi və Azərbaycan ədəbiyyatı). Bakı: Yazıçı, 1981, 407s.